

***Ernst Blochs håpsfilosofi mellom subjekt og historie-en
undersøkelse av dens fundamenter***

Anne Kristin Furu

Hovedoppgave i idéhistorie

Institutt for filosofi, idé-og kunsthistorie
og klassiske fag

Universitet i Oslo

Mai 2007

Innholdsfortegnelse

INNGANG-motivasjon og biografi.....	s.1
<i>Das Prinzip Hoffnung</i> -dokumentasjon over håpet.....	s.4
Håpet og dagdrømmen.....	s.6
KAPITTEL 1-HÅPSFILSOFIENS BAKGRUNN.....	s.9
Motivkretser i utvikling.....	s.10
Utopi og håp-totale begreper om prosess.....	s.13
Håpets vei	s.15
Utopien som et ombygd hjem.....	s.15
Arven etter Marx-arbeid og ideologi.....	s.16
Prosessfilosofi-antropologisk begrunnelse.....	s.17
Bloch, Freud og drømmen.....	s.18
Håpet som bevisst handling i mytematerialet.....	s.19
Brudd med illusjonen	s.20
Håpets bevegelse som frelseshistorie.....	s.21
KAPITTEL 2-DET RELIGIØSE FUNDAMENTET.....	s.23
Bloch som religionshistoriker.....	s.26
Religion som impuls.....	s. 29
Bloch som frigjøringsteologiens allierte.....	s.31
KAPITTEL 3-DET KATEGORISKE FUNDAMENTET.....	s.32
Øyeblikket og nået	s.34
Åpent system.....	s.37
Fenomenologisk likhet –Bloch og Heidegger.....	s.37
Vor-Schein.....	s.40
Millitant optimisme på håpets vegne	s.43
Ennå-ikke i historisk viten.....	s.44
Kategorien Mulighet.....	s.45
Kunnskapsteori.....	s.48
Mulighetskategorien oppsummert.....	s. 50

Håpets fenomenologi	s.50
Håpsbegrepet.....	s.51
KAPITTEL 4-HISTORISKFILOSOFISKFUNDAMENT.....	s.54
Om dialektikk.....	s.55
naturesyn- messianisme og materialisme.....	s.56
Håpets fremtidsplassering.....	s.59
Spekulativ materialisme og metafysikk.....	s.59
Blochs mystiske dragning.....	s.62
Dobbelt blikk på verden	s.63
Teleologi i historien.....	s.63
Natur-subjekt og Prosess.....	s.65
Om historisk kunnskap.....	s.66
Utopisk spekulasjon.....	s. 67
Fremskritt som målestokk.....	s.68
Tid og erindring.....	s.70
Den flertydige dialektikken.....	s.72
Utvide materialismens begreper.....	s.73
Historiens intensjonsinnhold	s.74
Et utdypende tidsbegrep-flerstemmig og elastisk historieforståelse.....	s.75
Kategorier også her	s.78
Fascismens vesen.....	s. 79
Kapittel 5:DIALOGISK FUNDAMENT-Bloch og inspirasjonskilder.....	s.83

Bloch og Lukács.....	s. 83
Inspirasjon fra jødisk mystikk-Walter Benjamin	s.84
Bloch og Benjamins historiesyn.....	s.85
Jødisk messianisme og praksisfilosofi.....	s.87
Kontrast til Nietzsche	s.89
OPPSUMMERENDE SLUTTBETRAKTNINGER	s.91
Litteraturliste.....	s.103

Takk til veileder Trond Berg Eriksen for oppmuntring da det så som mørkest ut. Takk til Beate Pedersen for hjelp til å sette punktum og takk til Bodil Furu for å løse alle tekniske utfordringer.

Oslo, 15.mai 2007.

INNGANG-motivasjon og biografi

”Gewiß ist unsere Geschichte eine alltäglichere Sorge als ihre Fernbeziehungen zu einem Endziel” Atheismus im Christentum, s.353

Hvorfor lese Ernst Bloch?

Ernst Bloch fremstår i dag som en av de mest produktive tenkere fra 1900-tallet, i et langt liv som filosof og skribent tar han for seg sentrale diskusjoner fra det 20.århundre. I Blochs omfangsrrike forfatterskap preges av mange temaer og innfallsvinkler. Vi finner alt fra historiske utlegninger til vidløftige spekulasjoner. Blochs brede interesse for tenkningens og historiens mange uttrykk, gir ham også relevans for en mengde fagdisipliner: Teologer har kastet seg over de religiøse ideene hans og bakt dem sammen til en frigjøringssteologi. bidrag på estetikkens område finner vi i dialog med Blochs allierte fra den kritiske teorien.

Denne brede tenkningen lar seg gjennomføre fordi Bloch ikke trekker opp klare grenser for filosofien og utviser en nokså litterær og prøvende stil. Samtidig hører vil alltid en intens stemme i verkene. Bloch er alltid på jakt etter noe som stikker under fenomene han undersøker, han forsøker å kryste ut et meningsinnhold som ikke umiddelbart er synlig, men som lures frem gjennom å underlegge materialet en historisk analyse. Bloch kan sies å lete etter en subversiv fantasi. Vi skal her møte en filosof som krever helt bestemte ting av filosofien og forståelsen av dens historie, og samtidig er han tidlig ute med å utvide filosofiens nedslagsfelt. For oss vekker dette fascinasjon og nysjerrighet.

Vi vil derfor gjerne se på noe av bakgrunnen for en tenkning som har håpet og utopien som arbeidende kategorier, og vi skal undersøke grunnlaget for Ernst Blochs forståelse av historie med utgangspunkt i disse begrepene. Vi skal antyde hvorfor Bloch er aktuell for en idehistorisk analyse av håpsfilosofien, både slik den kommer til uttrykk i *Das Prinzip Hoffnung*, å se hvordan dette utgjør noe av grunnideen hos Bloch. Vi ønsker å klarlegge et spenningsforhold i Blochs tenkning, slik dette folder seg ut mellom det religiøse og materialistiske, mellom subjektets erfaring av tid og historie, eller mellom menneskets uttrykksside –slik vi finner det i fokus på væren, eksistens og subjekt. Som en motsetning står et forstandsmessige perspektiv på en

historisk prosess. Bloch kan altså fremdeles tjene som unnskyldning til å formulere noen sentrale spenninger i fremstillingen av historie.

Vi skal møte meningsfeller og medsammensvorne; Bloch inngikk vennskap med store personligheter i tenkning og politikk, Blochs liv er en reise i 1900-tallets utvikling i filosofien, men kanskje mest av alt et århundre preget av kriger og konflikter som alltid på en eller annen måte er til stede i teksten. I møtet med Bloch må vi også forholde oss til Marx¹, som er den store historisk-filosofiske læremesteren her.

Biografi-et langt liv i politisk spenningsfelt

Ernst Simon Bloch (1885-1977) vokste opp i Ludwigshafen i Tyskland, og la i biografiske fremstillinger ²selv vekt på hvordan oppveksten la grunnlaget for hans politiske perspektiver; På den ene siden arbeidernes harde virkelighet, i kontrast til det velstående borgerskapet; den drivende konflikten i industrialismens tidsalder. Hele denne spenningen mellom ideer og forestillinger knyttet til det folkelige og den etablerte filsofihistorien kan vi støte på særlig i *Das Prinzip Hoffnung*. Den unge Bloch finner tidlig veien til biblioteket, samtidig er han i hele sitt filosofiske virke åpen for å innarbeide så vel underholdningslitteratur og muntlige overleveringer i verkene. Bloch stiftet kjennskap til samtidens oppkomst av nye bidrag til psykologi og fysikk, og sett fra vårt ståsted er dette en tidepoken preget av nye ideer, gammelt og nytt smeltes om til helt særegne legeringer hos Bloch. Fordi Blochs liv og virke som filosof bærer i seg denne konkrete politiske historien, med krig, eksil og tilhørighet til DDR, er mange av ideene hans for oss i dag gammelmodige betraktninger. Å forholde seg til Bloch er ikke bare å støte på en optimistisk ”evig-ung” innstilling. I møtet med denne tenkeren virvles også opp en god del støv fra Østblokkens strenge politiske omgang med historiefremstilling og dens innstilling til filosofisk virksomhet. Nazismens fremvekst driver Bloch inn i ny eksil. Krigsmotstanderen Bloch ble tvunget rundt i Europa under første verdenskrig, denne gangen ender han opp i USA. Men Bloch blir aldri noen fremtrende representant for kontinental filosofi slik miljøet rundt Frankfurter-skolen. Adorno var entusiastisk over å innlemme Bloch i miljøet rundt Instituttet for Sosial Forskning³, men Horkheimer⁴ mente Blochs

---

¹ Marx, Karl (1818-1883) ty. Filsof. Fremfor alt kjent for sitt radikale oppgjør med forutsetningene for den klassiske filosofien.

² Se Peter Zudeicks *Der Hintern des Teufels. Ernst Bloch-Leben und Werk*, Elster verlag.

³ Institut für Sozialforschung, for en utfyllende fremstilling; se Krogh: *Fra Frankfurt til Hollywood*.

forsvar for Moskva-prosessene ville skygge for hans kritiske sans. Derfor sto Bloch uten en akademisk stilling til å livnære seg på, uten fast inntekt i alle de elleve årene i amerikansk eksil. Bloch behersket aldri det engelske språket og fant seg heller aldri til rette; den amerikanske livsstilen dannet heller aldri noe positivt utgangspunkt for kulturanalyser, Bloch er rett og slett ikke imponert, verken av jazz eller filmindustri.

Stil og særtrekk-ekspresjonisme

Bloch er opptatt av mystikk og messiansisme, dette fokuset kan forstås som et ønske om å etablere en strategi mot den gjeldende akademiske strømninger i keiserriket Tyskland. Vi finner ofte motstand mot et mekanisk historiesyn og kommersialisering som den største årsaken til nihilisme, i denne epoken som senere har blitt forstått som ekspresjonismen. Her finner Bloch sin særegne form, en skrivestil han aldri forlater. Pasifisten Bloch finner naturlig nok seg til rette i Weimar-Tyskland.

Dette er omskiftelige tider, første verdenskrig splitter og utfordrer, verdier er i endring. I dette klimaet dukker Blochs første hovedverk *Geist der Utopie*⁵ opp Bloch anvender delvis inspirasjon fra messianisme og mystikk, en særegen legering fanget i et ekspresjonistisk språk rydder vei for tenkning og spekulasjon⁶ Verket ligger i spenningsforholdet mellom det dunkle og vanskelig gjennomtrengelige nået og en større meningshelhet. Ofte er ekspresjonismens montasje-teknikk pekt på som noe som korresponderer med opplevelsen av virkelighetens fragmentariske karakter.

Blochs skrivestil har siden blitt hans varemerke. Bloch beskjeftiger seg med det partikulære og fragmentariske. Oppmerksomheten ledes mot små betaktninger, men snart kastes vi inn i sammenstillinger hvor det hverdagslige tjener som utgangspunkt for generelle betraktninger rundt historiens utvikling. Vi skal gå igjennom sentrale begreper som settes i verk i Blochs metode til historien, hvor kulturhistorien og den generelle samfunnsutviklingen forstås som et større hele; marxisme vil alltid på en eller annen måte forholde seg til prosess. Hele perspektivet om motsetning, oppkomst og formidling tilhører særlig den kontinentale filosofien.

---

⁴ Horkheimer, Max (1895-1973) ty. Filosof, særlig kjent som direktør for *Institiut für Sozialforschung*

⁵ Utgis i 1918. Se oversikt i litteraturlisten over *Gesamtausgabe*. Her vil alle originalverkene refereres til som GA og nummer i denne samlede utgivelse.

⁶ Alliansen mellom messianisme og marxisme, for første gang presentert i dette verket; har møtt motbør fra forskjellig hold. Bokas affektive stil og uttrykksfulle språk kan by på utfordringer.

Utover 30-tallet kritiserer Bloch nazismens ideer med utgangspunkt i en analyse av Weimar-kulturen, hvor fascismen ses i sammenheng med kommunismens manglende evne til å tilby troverdige alternativer. I følge Bloch lyktes fascismen fordi den talte til hjertet, om usanne ting riktignok, mens sosialistene ikke greide å knytte ideene sine opp til ønskeforestillingene i det tyske folk. Blochs iherdige kamp mot fascismen er avgjørende for å forstå denne intensiteten, den aldri hvilende argumentasjonen for politiske alternativer. For Bloch er fascismen en uunngåelig konsekvens av et økonomisk system i krise, denne politiske forpliktelsen hos Bloch kan ses som årsak til at de messianske impulsene og viljen til å forstå religionen kommer i bakgrunnen, og Blochs tilværelse bak jernteppet ender med et oppgjør også med dette regimet.

I takt med de avgjørende hendelsene i Europa utvikler Blochs forfatterskap seg til å bli mer politisk engasjert. Ideene presenteres i et språk preget av tung metaforikk og en svært muntlig stil, og spiller ofte på ordspill og dagligdagse vendinger.

Das Prinzip Hoffnung-dokumentasjon over håpet

Resultatet av Blochs elleve år i amerikansk eksil, munner etter hvert ut i *Das Prinzip Hoffnung*, et verk med en langtrukken tilblivelse og publisering. Den engelske oversettelsen av verket fra 1986 introduserte Blochs tanker for et engelskspråklig publikum, og har bidratt til en oppmerksomhet rundt Bloch også i engelsktalende områder⁷. I midlertid har dette materialet har først og fremst vært utgangspunkt for filosofer og historikere i tysktalende områder. I dette verket kommer grunnlaget for håpsfilosofien til syne. Som vi skal se har den et fundament i klassisk filosofi, den er avhengig av særegne kategorier og fører med seg et spesielt syn på historiens utvikling. Her finner vi altså disse omfattende ideene hvor håpsprinsippet utlegges som et redskap til å holde fremtiden åpen. Bloch forlater aldri dette kravet til filosofien, den må være overskridende i sin natur; ”Denken heißt Überschreiten”⁸ Her starter Bloch i kjent ekspresjonistisk stil, tomhetsfølelsen og lengselen skildres fra sitt her og nå-perspektiv⁹, Denne eksistensielle hungeren beveger seg over i klare

---

⁷ Av engelske verker se Wayne Hudsons grundige innføring og antologien *Not Yet.Reconsidering Ernst Bloch*. Daniel, Jamie Owen, Verso,London 1997

⁸ GA 5, s.2

⁹ Vi finner dette fokuset på nået og øyeblikket som særegent trekk ved ekspresjonismen.

ideer om det subversive momentet som for Bloch konstituerer all historie. Beslektede ideer i samtiden gås etter i sømmene, og der vi finner psykonanalysens stagnerende metode¹⁰, finner også Bloch at idemateriale er med på å rydde vei for fascistiske ideer. Opp mot granskningen av sjelslivet setter Bloch den foregripende dagdrømmen, og dette utforskes i det som var Blochs store styrke; å lese ideologi ut av dagliglivets erfaringer. Vi finner en bred fremstilling av utopiens historie, hele veien er Bloch engasjert i å fortolke historien etter de store humanistiske frigjøringsidealer.

”Mennesket lever i forhistorien”¹¹, sier Bloch i slutten av verket, og alt står innefor denne verdens skapelsesprosess, den virkelige genesen ligger ikke i begynnelsen men i slutten, og den begynner først når samfunn og tilværelsen blir radikale, griper seg selv med roten. Historiens rot er det arbeidende og skapende mennesket, som omformer det foreliggende og legger det bak seg. Når mennesket har ikke bare forstått seg selv, men fått et grep på sin egen tilværelse, uten fremmedgjøring eller skuffelse, så når vi frem til *Heimat*, et sted ingen har vært, men alle har opplevd skinnet fra i barndommen.¹²

Bloch står i oposisjon til det rådende positivistiske¹³ innslag i samtiden, vitenskapelige forestillinger om et kontinuerlig fremskrittstmoment i historien passer dårlig sammen med Bloch.

På mange måter er dette verket å sammenlikne med en eneste lang fotnote til Marx sitt utsagn at menneskeheten lenge har hatt en drøm som må virkeliggjøres i bevisstheten før den kan realiseres i virkeligheten.¹⁴ Blochs prosjekt blir å virkeliggjøre det menneskelige, gjenreise *varmestrømmen*¹⁵, vise hvordan ¹⁶utopiens mangfold og framtidens praksis kan etablere en forbindelse¹⁷ som kan være med på å trekke opp fremtidshorisonten.

---

¹⁰ Vi skal senere kikke på Blochs forhold til tankene hos Sigmund Freud

¹¹ GA 5, s. 1628

¹² Ibid.

¹³ Vi forstår positivisme som en strømning som gir ordet til erfaringsvitenskapene, da blir filosofiens oppgave kun å sortere og generalisere vitenskapens resultater.

¹⁴ GA 5, s.166

¹⁵ Blochs taler om sin egen posisjon i materialismen som en varmestrøm. Den er velvillig innstilt på å gripe bredere erfaringer enn den motsvarende kuldestrømmen, som er representert med mer mekaniske fremstillinger. Både den varme og kalde strømmen er nødvendig, men de leverer kunnskap om forskjellige områder av bevisstheten.

¹⁶ Zudeick, Peter: Der hintern des Teufeln. Ernst Bloch-leben und Werk. Elster Verlag. GmGH 1977

¹⁷ GA s.166

Håpet og dagdrømmen

Bloch starter med relativt enkle, men likevel avgjørende spørsmål i filosofihistorien; Hvem er vi? Hvor kommer vi fra? Hvor går vi? Hva forventer vi og hva venter oss etter det umiddelbare her og nå? Dette er et dypere nivå som den moderne vitenskapen ikke er i stand til å nå, et dypere nivå. Åpenbaringen for Bloch er en realitet i historien, men hva som åpenbares er forestillinger, setter ord på angst og usikkerhet, i innledningen til verket finner vi erfaringene fra et Europa i krise; ¹⁸.

Innledningsvis finner vi Blochs krav til tenkningen; den må rydde grunn for en mer produktiv følelse enn den rådende frykten. Håpet må læres, og håpets affekt utvider mennesket, begrenser dem ikke. Frigjøringskravet til filosofien er ikke vår sak å problematisere her. Å begripe det nye betyr ikke betingelsesløst å kaste seg over det, men å forstå dynamikken, "Sant overskridende er fortrolig med og aktiverer den dialektisk løpende som går gjennom historien..."¹⁹

Men straks stammer det seg til; vi støter på både uventede representanter og vidløftige synteseforsøk²⁰ Bloch konstruerer i dette verket en slags kosmologi rundt håpet. Også her spiller Marx rollen som veiviser: den konkrete utopien finner her sin endelige form. Den omskaper fortidas retningsløse drømmer til en konkret utopi. Det starter med en undersøkelse av de små dagdrømmer. For selv de middelmådige variantene bærer i seg et ideologisk materiale, og er samtidig en del av *usamtidigheten* ²¹ i nået. Disse ideene artikulere enten noe forsinket eller noe som er skjøvet inn i en fremtidshorisont. Nettopp denne spenningen vil Bloch lete frem opphavet til, og utforsker derfor den foregripende bevisstheten.

Denne politiske innstillingen motiverte Bloch til et forsøk på å vinne tilbake de oversette sporene og den undertrykte mening i populærkulturen. I Eventyr, sirkus og underholdningslitteratur finner Bloch rikelig med oversett materiale; Vitenskapens medisinske utopier granskes etter utopisk håp, også fritidssyler er et område hvor vi forestiller oss en forbedring av livene våre, dette generaliseres så til begreper om identitet; moral, musikk, døden, frelsesforventninger og *Heimat* som et endelig mål for all kultur.

---

¹⁸ "Einmal zog einer weit hinaus, das Fürchten zu lernen. Das gelang in der eben vergangenen Zeit leichter und näher, diese Kunst ward entzetzlich beherrscht. Doch nun wird, die Urheber der Furcht abgerechnet, ein uns gemäßeres Gefühl fällig." GA 5, s. 1

¹⁹ GA 5, innledning s.2

²⁰ Bloch allierer seg med et bredt utvalg av tenkere. vidløftige synteser; om Spinozas innflytelse på Bloch

²¹ et begrep Bloch lanserer i sin fascisme-analyse, se *Erbschaft dieser Zeit* GA 4

En dokumentasjon over spor av mening danner grunnlaget for en håpsfilosofi; den er med på å stimulere til forandring. Målet i kulturen ville være den samme maximen om mange marxister ville bekjenne seg til: "En naturalisering av mennesket i en humanisert natur." Dette er ikke et klart artikulert mål, men vi aner det som et bakteppe. Bloch holdt stadig fast ved at en kvalitativ endring i en kultur var avhengig at individer lenget etter en større grad av erkjennelse, det som vi kjenner fra filosofihistorien som identitet²², hos Bloch finner vi dette som *Heimat*, et sted alle lengter til, men ingen har vært-ennå. Selv Kitch-aktige kulturuttrykk rommer små frø av fremtid, i en salig blanding av høy og lav, i spennvidden mellom Hegel og Karl May.²³

Utgangspunktet er det potensielt produktive subjektet i møte med disse ideene. Som individer må vi jo løse mysteriet med våre egne liv, lete etter noe som kan kaste lys og restaurere en tapt meningssammenheng. Blochs antropologi ser oss som uferdige og navnløse subjekter, fremdeles ute av stand til annet enn å være i et mørke, ikke en gang fullt ut tilstede i nået, derfor utstyres vi med noe historisk betinget. Dette blir en bevegelse mot oppdagelsen av oss selv, av å bli fullstendig representert. Bloch tar utgangspunkt i at alle besitter denne evnen og trangen til selv-erkjennelse. Først blir mennesket bestemt på den konstante hungeren etter noe bedre, Bloch undersøker fremtidsperspektivet gjennom *Noch-Nicht* (ennå-ikke), som fører over i en ontologi hvor kategorien *Noch-Nicht-Gewordenen* utvikles. Dette etablerer en slags kosmologi, hvor dette antropologiske prinsippet er konstituerende. Dagdrømmen korresponderer med vår affektive sider, men hos Bloch er ikke det ubevisste et skjult tilholdssted for det fortidige konfliktmaterrialet vi ikke lenger er oss bevisst. Det ubevisste hos Bloch jobber med det som vi ikke ennå er oss bevisst, dagdrømmen er et symbol på begjær, karakterisert av det nyes før-tilsynkomst. Selv en fantastisk dagdrøm har muligheter til å realieres. Dagdrømmen kan kommunisere med en arkaisk forestilling, og kan også hente materriale fra nattlige drømmer. Men en slik utveksling kan bare finne sted fordi den nattlige inneholder fremtidige elementer som har blitt forhindret fra å utvikle seg. Men også her så er det ikke fortiden som beveger seg til overflaten, men den utopiske bevisstheten som lykkes i å vekke det.

---

²² Identitet har begrepsmessig tilknytning til ty.idealisme, som forsøker å etablere sammenhenger, eller tilbakeføre forskjeller til et prinsipp.

²³ S. 27 i den utførlige biografien over Blochs liv og virke Peter Zudeicks *Der hintern des Teufels*, dette som et eksempel på Bloch altomfattende interesse for både filosofi og underholdningslitteratur.

For Bloch er drømmen et foregripende redskap og en kilde til erkjennelse, ikke en nøkkel til fortidig og undertrykt materiale. Bloch omtaler drømmen på forskjellig vis, ikke minst distanserer han den fra Freuds definisjon og avgrensning. Som Bloch påpeker, så drømmes det ikke bare på natten, men også i våken tilstand.

”Nicht nur nachts, auch noch im Wachen wird geträumt. Beiden arten Traum ist gemeinsam, daß sie von Wünschen bewegt sind und sie zu erfüllen suchen. Doch unterscheiden sie sich schon dadurch, daß im Tagtraum das Ich ständig erhalten ist.”²⁴ Dagdrømmen har alltid et håpende subjekt i hovedrollen. Denne drømmen retter seg mot fremtiden, aldri mot noe fortidig materiale slik som nattdrømmen kan bestå av fortrenge erfaringer.

Blochs subjekt må være aktivt med i denne prosessen. Fortidig materiale er altså ikke i stand til å sette seg selv inn i bevisstheten, det må alltid et subjekt til som velger det frem. Det er kun bevisstheten som utarbeider håpsinnholdet og fantasiinnholdet, selve den underliggende fantasien. Hvis et fremtidsrettede blikket blir rettet mot fornuftsinnholdet, så utvikler håpet seg til en klarere og mer autentisk retning. Da er ikke lenger håpet bare en enkel affekt eller følelse. Håpet får en utopisk funksjon, utstyrt med fantasier som skiller seg fra drømmeri, fordi de er grunnlagt på førtilsynskomsten av en konkret mulighet. Her finner vi et kontaktpunkt mellom drøm og virkelig liv, detter er punktet hvor håpet ikke lider en abstrakt skjebne som religiøs forestilling men iversettes som militant optimisme. Etter å ha definert denne utopiske funksjonen så kan Bloch vie resten av verket til en analyse av mer bevisste former for håp.

Vi skal i det følgende ta utgangspunkt i håpsfilofens oppkomst og utvikling, og vi skal belyse den gjennom dens forskjellige fundamenter; den står i et fruktbart spenningsforhold nettopp fordi Bloch insisterer på subjektets skapende rolle, samtidig som en politisk Bloch er nødt til å forholde seg til samtidige tenkere, som vi skal ta for oss mot slutten av denne oppgaven.

---

²⁴ GA 13, s.92

Kapittel 1: håpsfilosofiens idemessige fundament

Kjerneideer, bakgrunn og sammenheng mellom GU og PH Klassikereutopisk og bakgrunn-den klassiske arven

Blochs tenkning har et fundament i den klassiske filosofien, hvor inspirasjon fra antikken og opplysningstenkere bakes inn i fremstillingen. Blochs enorme arbeider sørger for en bred fremstilling av hele filosofihistorien. Vi skal i det følgende se på forbindelsen mellom *Geist der Utopie* og *Das Prinzip Hoffnung*, samtidig er forbindelsen til tenkere som både Aristoteles²⁵, Marx og Hegel²⁶ avgjørende.

Håpsfilosofien hos Bloch er vår sentrale beskjeftigelse, og vi tar i det følgende utgangspunkt i hovedverket *Das Prinzip Hoffnung*, men etter hvert i dette lange filosofiske virket utdyper vi forståelsen gjennom å også lete opp perspektiver i hans andre verker. Håpet er altså en fremtidsforventning som vi kan spore gjennom hele filosofihistorien. Bloch belyser det som religion og en sekulær variant, men leter samtidig etter håpet i svært forskjellige ideuttrykk. Blochs interesse for sagn og mytemateriale er en utvidelse av håpsfilosofiens nedslagsfelt. Bloch leter frem denne subversive fantasien, og fabulerer frem håpet fra bevissthetens mange uttrykk. Dette dunkle materialet drives som vi skal frem ved hjelp av helt spesielle kategorier. Aristoteles er sentral i å lære oss om iboende kvaliteter, vi kan forstå begrepet som innholdet og essensen i noe, som vi skal se er dette noe vi finner spor av her. Blochs filosofi uttaler seg om store spørsmål; historien, samfunnet og menneskeheten vil her legges inn i en fremtidshorisont det er vanskelig å forholde seg til uten å kjenne til Blochs oppdrag og forventninger til hva denne horisonten kan innebære.

Slik vi kjenner til erkjennelsen som størrølse i filosofihistorien, har den blitt formidlet i flere paradigmer: Vi finner en monologisk subjekt-objekt-logikk som vektlegger arbeid og system. I fenomenologien en slags dialogisk variant som forstås etter begreper om interaksjon og livsverden. Vi møter den som refleksjonsfilosofi hos Immanuel Kant og som praksisfilosofi i arven etter Karl Marx, som jo er det noe uklare området Bloch hører hjemme i.

---

²⁵ Aristoteles, antikkens store tenker inspirer Bloch med ideernatur og prosess.

²⁶ Hegel, G.W.F.(1770-1831) ty.filosof, den store spekulative historietenkeren for Bloch.

Motivkretser under utvikling

Das Prinzip Hoffnung består av tre omfattende bind, og deres titler korresponderer med Hegels tre former for ånd (viten om det menneskelige), den subjektive, objektive og den absolutte ånd. Akkurat som Hegel fremstiller åndens vandring gjennom historien, så kartlegger Bloch håpets mange fremtoninger. Fem deler fremstår som en bevegelse fra første del; *Kleine Tagträume (Bericht) – Das Antizipierende Bewusstsein-Wunschbilder im Spiegel-Grundrisse einer besseren Welt-Wunschbilder des Erfüllten Augenblicks (identität)* kapittel 43-55 trekker opp en slags sekulariseringsforståelse vi også kjenner fra *Atheismus im Christentum*, hvor Bloch påpeker en stadig større nærvær av mennesket i det religiøse mysteriet. Denne utviklingen ender da også med en identitet²⁷; det religiøse mysteriet får sin identitet først hos Karl Marx. Der Bloch avslutter *Geist der Utopie* med avsluttende del ”Karl Marx, der Tod und Die Apokalypse” munner *Das Prinzip Hoffnung* ut i en gjennomgang av Marx og og håpets materiale. Disse verkene er som vi vet beslektet, men tiden har endret Bloch. *Prinzip Hoffnung* setter tonen fra *Geist der Utopie*, men det affektive formen og det følelsesmessige opprøret mot det tyske borgerlige samfunnet har blitt vekslet inn i et klarere politisk uttrykk. Den religiøse lengselen har dermed en imidlertidig karakter, i påvente av at historiens utvikling skal forløse det som kun finnes som kimer. Språket betoner at håpets filosofi utspiller seg i den virkelige verden, for dette lett abstrakte materialet er forsøkt sammenføyet med enkle forestillinger om *Heimat*, kanskje den mest grunnleggende forestillingen. Der vi i *Geist der Utopie* finner *Uttrykk*(Ausdruck) som et sentral begrep, Så operer Bloch mer med *Væren*(Sein) i ”*Das Prinzip Hoffnung*”

Blochs tekster krever store porsjoner med velvilje for å åpne seg opp for oss. Selv om gangen i dem kan gå fra å identifisere enkle og dagligdage problemstillinger, så er de utført i en totaliserende stil hvor alle nivåer bakes inn i den samme fremstillingen. Den kulturtradisjonen verkene springer ut fra er ikke nødvendigvis like monolittisk som tekstene, men Bloch omtaler noe som ikke alltid har noen vanlig filosofisk terminologi, dette sammen med den intenst profetiske stilen kan gjøre det religiøse innholdet mer fremtredende enn det filosofiske. Verket tar dessuten mål av seg å løse problemer med en kulturarv, her finner Bloch frem til

---

²⁷ Begrepet identitet utløser selvfølgelig en forbindelse til Hegel: Bloch posisjonerer seg i forhold til alle sentrale representanter for tysk idealisme.

tekster det må reises nytt meningsinnhold i. Dette viser oss en slags uavsluttet hermeneutisk virksomhet som fremdeles er under utfoldelse.

Som vi ser, er dette problemet til historieskrivningen hos Bloch, det fremtidige ligger foran oss i nåets dunkelhet, men erkjennelsen blir ikke annet enn antakelser.

”Das Thema der Philosophie steht seitdem einzig auf dem Topos eines unabgeschlossenen gesetzmäßig Werde-Felds im abbildend-eingreifenden Bewußtsein und in der Welt des Gewußtseins. Dieser Topos ist erst vom Marxismus mit Wissenschaft entdeckt worden-eben mit der Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft.”²⁸

Filosofiens område er som vi se her både det uavsluttede tilblivelsesfeltet i bevisstheten selv og i den forståtte verden. Bloch ser Marx sitt bidrag her som det som syr sammen eksistens og bevissthet.

Blochs hovedverk *Das Prinzip Hoffnung* er ikke nødvendigvis et verk hvor vi finner noen klar metode eller avklaring over de filosofiske kategoriene fungerer som en slags oppsummerende klagjføring, og den er da også siste verktutgivelsen, i 1975 dukker det opp en liten instruktiv bok, *Experimentum Mundi*, hvor sentrale begreper klargjøres. Blokk trekker her opp grunnlaget for kategoriene i sitt åpne system. Også her vektlegger Bloch værens prosessuelle karakter, det som *ennå- ikke* er manifestert i det dunkle:

Daß es überhaupt etwas gibt, dieses Daß drängt zur Geschichte, drängt in den Prozeß, worin das Daß die vielen Etwasse auf sein ws hin setzt, probiert und so das X im Daßfaktor, das darin zu sich tendierende unternimmt.”²⁹

Blochs jakt etter denne det inspirerte håpets impuls, er dens drivkraft. Hovedtemaet i *Experimentum Mundi* er å klargjøre og avdekke selve grunnlaget for at denne tenkningen skal kunne settes i verk; menneskets oppdrag blir å avdekke dette *ennå- ikke-værende*.

Som vi vet, er Øyeblikket er momentet hvor erkjennelsen tar til, for Bloch dreier dette seg til stadighet om en eksistens hvor mennesket ikke hat fullstendig tilgang til seg selv; ”Wir sehen jedenfalls nicht, was wir leben”.³⁰

Den historie-filosofiske tradisjonen skal altså her ikke bare leses som uttrykk for ideologi og tilslørte maktinteresser, men den inneholder vel så mye oversett materiale,

---

²⁸ GA 5, s.166

²⁹ GA 15, s.31

³⁰ GA 15, s.13

som må lokkes frem med Blochs metodiske tilnærming. Blochs intense vilje til dette gir oss nye og uvante begreper.

Bloch finner det 20. århundrets totalitære regimer som grunnlagt på nihilisme og tilbakeskuende sentimentalitet, ideer som hindrer en politisk praksis og ikke minst revolusjonær virksomhet. Bloch utlegger håpets former på forskjellig vis i verket, og hele hans arbeid kan leses med utgangspunkt i denne kategorien. I *Experimentum Mundi* finner vi oppsummeringer og oppklaringer til grunninnholdet ved tankene hans; han sier selv om sitt eget verk:

Ihre einzelnen Bücher sind nach sachhaft-systematischer Überlegung angeordnet, von den verschiedenen Einzelthemen, lehrenden Miscellen, erschwerenden Details den Herangang an das überall einheitlich Gemeinte suchend.³¹

Systematikken viser seg her altså ikke bare som et innholdsmessig, men også metodisk trekk. Bloch går alltid fra den tilsynealtende fragmentariske dagligdagse observasjonen til en enhetlig innarbeidelse i de sentrale kategoriene.

Blochs arbeider står i et nært forhold til Hegels Åndsfenomenologi³², Blochs håpsrefleksjoner er dialektiske og har flere dimensjoner, samtidig som de forsøker å beskrive alle områder av den menneskelige kulturen ned i minste detalj, så søkes det å forklare hvordan virkelighetens grunnleggende prinsipper inngår i en totalitet. Likevel skiller Blochs ontologi seg fra det Hegels værensbegrep. Der den hegelianske *Væren* er riktignok dialektisk, men likevel avgrenset størrelse, som har bevissthet om sin egen utvikling og begrep om sin egen totalitet. Blochs tilnærming er radikalt annerledes: *Væren* forstås alltid som et Blivende, som ikke kan forstås etter et gjenerindringsperspektiv, men snarere begripes fremover inn i utopiens og riket. Hos Aristoteles finner vi røtter for dette i læren om potensialiteter, som på lignende vis omtaler et utopisk værensprinsipp.

Det første bindet åpner med *Spuren*, en samling fortellinger som vi kan se som en rekke metodologiske erklæringer. Dette fordi historiene åpent og uten å konkludere understøtter viktigheten av oppfyllelse og mening som en prosess der subjektet selv må etablere mening. I Blochs tidligere arbeider finner vi utopisk tenkning som en subjektiv virksomhet, ofte innhyllet i et mystikkens slør, formulert i et ekspresjonistisk språk og med referanser fra eskatologiske og messianistiske retninger. Å forsone seg med selvet, både i eskatologisk og eksistensiell forstand i

---

³¹ GA 15, s.29

³² Som vi skal se forholder Bloch seg til den tyske idealismen.

kunstens, religionens eller det fremtidige sosialistiske samfunnet blir tema i disse to ensyklopediske verkene-helt frem til vi finner en systematisk gjennomgang i *ennå-ikke-værende* i Experimentum Mundi:

” Die Welt hat also eine dem Gedanken zugängliche Vermittlungs-Mitte in jedem ihrer Gegenstände, das steht gegen allen Positivismus, auch jede empiristisch-banale Verschlechterung im Materialismus selber fest. Obwohl diese Mitte nicht Gedanke, Vernunft ist, sondern ausschließlich vernunftgemäß, können ihre Kategorien-unter der erwähnten Modifikation-als solche eines Logikk-Korrelates im Proseß-Zusammenhang der Welt bezeichnet werden, der reale Dialektikk heißt.”³³

Vi skal ikke nødvendigvis behandle dette enorme forfatterskapet som noen homogen størrelse, men likvel finner vi altså her temaer som går igjen, vi hører den samme inntrengende stemmen, den umiskjennelige tonen fra en tenker som på mange områder ligger langt fra vår tid, men som kommerer aktuelle problemstillinger i filosofiens historie

Utopi og håp-totale begreper om prosess

For å klargjøre nærmere forholdet mellom utopi og håp, og for å introdusere noen av de grunnleggende begrepene, lar Bloch Marx være den som introduserer ”det modigste intensjonsinnholdet i prosess-verdenen, denne enheten av håp og prosesssinn, som realisme.”³⁴ Alle oppglødde innslag i tidligere utopisk tenking har mistet forbindelsen til drømmen, og fremstår som slagkraftig etter å ha fått en tilknytning til ” die Nüchternheit”. Et sentralt uttrykk er her tendens, det gjelder å forstå både retning og et noe skjult meningsinnhold i historiens gang.

”Und jenes Kunstwerk, jede zentrale Philosophie hatte und hat ein utopisches Fenster, worin eine landschaft liegt, die sich erst bildet, Selbst Naturgestalten stellen außer dem, was sie als gewordene sind, ein Chiffer dar, worin ein Noch-Nicht-Gewordenes, ein objekthaft Utopisches umgeht, da snur erst als Latenz-Gestalt präsent ist: Naturschönheit, auch Naturmythologie gaben und geben zu diesen real-utopischen Chiffern einen Zugang.”³⁵

Her dreier det seg om parallelle prosesser, på samme måte som noe *ikke-bevisst* spirer sjelen, så trer det *ennå-ikke-tilblivende* frem i verden. Ved prosessens spiss finnes denne fronten, front forstått som møtested, brytningspunkt³⁶ hvor kategorien *Novum-det nye* i svært liten grad er forstått. Her finner vi ikke bare det som ennå ikke har

---

³³ GA 15, s. 79

³⁴ GA 5, s.727-728

³⁵ibid.,

³⁶ Bloch bruker uttrykket front for å beskrives ideenes møtested, virkelighetens overflate. Eks. GA 5, s.227

kommet til syne, men også det som er uavsluttet, utopien strekker seg langt utover de menneskelige erfaringsområder og aktiviteter, Samtidig er det først den utopi som har fremgang i samfunnet, og som er knyttet til den som gjelder for de tekniske anliggende som åpner for en Før-tilsynekomst i kunsten og religionen. Denne er ikke verken overtro eller illusjon.³⁷ Marxismen er altså den første dør til en slik tilstand med utopisk fortegn. Dette en prosess uten noen garanti for å lykkes. Men hvor sikkert kan vi slå fast at det menneskelige håpsinnholdet er rettet mot denne prosessen og ikke nihilisme og falske nostalgier?

Først kommer sorgen over å oppdage at det ikke er mulig å ha en umiddelbar erfaring av det levde nået. En nåtidig gåte/mysterium ligger plassert i dette mellomrommet mellom før-tilsynekomster av fremtiden og fortidens minner. Bloch behandler også dette temaet i *Geist der Utopie*, Når er vi bevisst tilstede i våre egne handlinger? Når sammenfaller bevissthet og handling? Dette er et vanskelig tema for filosofien, siden det berører grunnleggende eksistensielle spørsmål om nærvær og eksistens, spørsmål som går over i metafysikken. Vårt nærvær/der-væren avhenger av etablerte fakta om sammenhengen mellom tingenes utstrekning og deres mening, som ligger i vår umiddelbare nærhet og ikke i transcendensten, Ethvert øyeblikk er stedet hvor verdens opphav kontinuerlig oppstår, inntil det har realisert sitt innhold, inntil det ubestemte og øyeblikkelige er definert av verdensprosessen. Eksistensen peker alltid mot overskridelse til en videre og dypere fremtid, fordi det er bare i en fremtidig dimensjon vi (og den ytre natur) kan håpe på å realisere fortidens løfter og oppfylle mangler. Ikke minst kan vi komme på høyden med *nåets dunkelhet*, realisere det utopiske innholdet i nået, som fremdeles er utilgjengelig for oss. Håpet gjenstår som forsonende agent mellom subjekt og objekt. Bloch opererer med et eskatologisk fundament i denne metafysikken. Det *ennå-ikke-værende* inneholder en forestilling ikke bare om endetiden, men også om et formål. Meningen trer frem til slutt, sammen med aktualiseringen. Mennesket kan knyttes til opprinnelsen/opphavet ikke som en intellektuell handling hos Hegel (Erinnerung) men heller en slags håpefull minneaktivitet (Eingedenken) som er en re-aktualisering av endemålets opprinnelse, en bestemt foregripelse av det ennå-ikke-utviklede opphavet. Men hvorfor skulle den opprinnelige lidelsen bli til forestillinger om en bedre fremtid, håp fremfor intethet eller desperasjon? Dette er nettopp hovedanliggende i *Das Prinzip Hoffnung*.

---

³⁷ ibid.

Håpets vei

De kreative foregripelsene vi finner utforsket i *Geist der Utopie*, finner sin teoretiske utforming i Blochs marxistiske dreining. Verket understreker den teoretiske overgangen fra utopiske bilders kreative foregripelser til håpet som tema i filosofihistorien. Mennesket begjærer, lengter og håper, men dette aspektet mangler et større begrepsmessig avklaring. Håpet er en sentral ingrediens i alle frigjøringsbevegelser. Vi finner begrepet i den platonske Eros-teorien³⁸, i aristoteliske materie-begrepet³⁹ og også tendensene hos Leibniz⁴⁰. Men som Bloch hevder, har filosofene først og fremst behandlet dette fra et betraktende perspektiv, hvor verden er en ferdig størrelse. Den ”nye filosofien” etter Marx er derfor avhengig av å holde orden på håpsdimensjonen, både på individplan og i historieprosessen.

Filosofiens oppdrag må bli å klargjøre hvorfor ikke nihilismen ikke er eneste resultatet av lidelsen. Virkeligheten er fremmedgjørende og brutal, men håpet springer likevel ut av den som en slags nødvendighet. Håpet har ingen hinsides garantist eller et utspring som religøse fantasiforestilling. Sannheten som utopi kan ikke være en abstrakt mulighet, men må omformes til en kraft som kan realisere utopien.

Utopien som et ombygd hjem

Alt håp har dette som endelig mål. Utopien om en ombygd hjem i verden, er for Bloch et symbol for den vellykkende formidling mellom subjekt og objekt. Hvordan dette skal se ut kommer ikke klart frem, men viser seg altså som en tendens i ønskeforestillinger og deres uttrykk. Det er altså håpets målretning Bloch uttrykker med dette Heimat-begrepet, som ikke betyr opphav eller kilde, men utopikum som et totalbegrep. Med her aner vi det Marx-formelen om å naturalisere mennesket og menneskeliggjøre naturen, gjennom å omfatte de materielle forholdene ved naturen og det sosiale utkastet. Heimat har hatt en reaksjonær betydning, som et tilholdssted for nostalgi og modernitetsflukt, hos Bloch er det snakk om en fremtidsorientering

---

³⁸ Eros-begrepet hos Platon sier oss noe om menneskets streben etter det skjønne og gode, i denne lensgelen utfoldes menneskelige muligheter. Samtidig betyr denne selvtfoldelsen en forandring av mennesket selv,

³⁹ Materie-begrepet hos Aristoteles betoner at alle ting er satt sammen av både form og materie, tingene bærer på sin egen virkeliggjørelse. Entelki.

⁴⁰ Leibniz, Gottfried W. (1646-1716) ty. Filosof og naturforsker, utvikler et system av monade-teorien, størrelser uavhengige av tid og rom.

som beskytter mot dette. Heimat viser verdensprossens åpne karakter, som Bloch også klart uttrykker i livsverkets siste utgivelse, *Experimentum mundi*, hvor Bloch skriver at:

”Trotz Widerstand ist und bleibt noch die Welt so erkennbar wie degemaß veränderbar, gegen die Meinung eines banal entschiedenen Pessimismus wie aller Gegenwart von Optimismus, der konsumierend statt militant auftreten zu können glaubt.”⁴¹

Gjennom å ikke uttrykke forestillingenes virkelige innhold, tenderer den mot å holde fast ved frelsesforventninger, kjennetegnet gjennom en tilbakeskuende bevissthetstilstand.⁴² noe som står i motsetning til den virkelige samfunnsmessige utviklingen.

Arven etter Marx-arbeid og ideologi

Arven etter Marx kritiseres utfoldelsen av en ensidig pedagogikk, det være seg den rene fornuften eller materialismens ensidige fokus på sanseerfaring. Begrepet prosess er nøkkelord, erfaring skjer når det bevisste forenes med praksis. Praksis frembringer bevisstheten og erfaring blir da en prosess. Praksis skal for oss få en svært bred mening, hos Bloch vil det være å plassere all menneskelig aktivitet i en materiell og fremfor alt historisk kontekst. Hos Marx finner vi arbeidet som en kilde til rikdom, verdighet og selvrealisering. Arbeid i klassesamfunnet har imidlertid en annen side; Utover 20-tallet finner vi i at den kritiske teorien er opptatt av å beskrive arbeidet som en instrumentell og fremmedgjørende prosess. Dette må sies å være kjernen i denne tradisjonen; Menneskets frigjøring kan bare finne sted når arbeidets karakter forandres i retning av kreativt og utviklende virke. Bloch deler denne grunnleggende antropologien; dessuten hviler marxismen på en antagelse av et misforhold mellom de sosiale og mentale strukturer; de objektive muligheter og subjektets forventninger. Mye av Blochs forholde til Marx krestser om de samme problemstillingene som vi finner hos den unge Marx.⁴³ Så lenge Bloch holder fast ved fokuset på religionen som noe menneskeskapt, så vil religionskritikken ligge fast; Religion er hjerte i en hjerteløs verden, ånd i åndløse tider og det uttrykket selvbevisstheten får i nåværende

---

⁴¹ GA 15, s.60

⁴² Bloch viser i *Erbschaft dieser Zeit* hvilke konsekvenser det får når heimat-begrepet får karakter av å være noe nostalgisk og tilbakeskuende, og ikke et prosessuelt innhold, hvor særlig utviklingen i 20- og 30-tallets hendelser analyseres.

⁴³ Det er en periodisk inndeling av Marx sine arbeider, som betoner arven fra opplysningstenkningen og den tyske idealismen.

omstendigheter.

Ideologiforståelsen i den marxistiske tradisjonen har vært hovedsaklig forstått som et bevissthetsuttrykk eller en idealistisk virksomhet, her har ideer blitt betraktet løsrevet fra sin materielle sammenheng, eller som uttrykk for makt og legitimeringen av den. Særlig vil en marxistisk analyse av religion betone dens mystifiserte funksjon, religion tilslører her menneskers egentlige behov og forsoner motsetningene som er årsaken til lengselen etter noe annet. Bloch er ikke en kritiker av det religiøse som sådan, men kritiker av irrasjonell trospraksis. Når prestskapet innfører tro på spesifikke mysteriedogmer, så gjøres altså dette trosinnholdet om til ideologi, Bloch må sies å betrakte ideologi som en tvetydig affære.⁴⁴

Prosessfilosofi-antropologisk begrunnelse

Prosessfilosofi er ikke Blochs oppfinnelse, vi finner dette som trekk i mye tenkning, og det vil medføre forskjellige ontologiske forståelser av hvordan verden er konstituert. Metafysikkens oppgave vil være å gi en konsistent forståelse av virkelighetens natur. Denne bestemmelsen åpner opp for den videste og bredeste nivået, derfor kan entydige definisjoner og en epistemologi av en viss type er påkrevet. Historien er så langt kun en demring. Slumrende potensialer ligger nærmest og vaker under historiens overflate og den sanne skapelsen inntreffer først ved slutten, ikke ved begynnelsen. Dette forteller oss at det er noe i historien som ikke er realisert ennå, potensialer som må arbeides frem av skapende mennesker, det holder ikke å vente på at historien skal nå et visst nivå helt av seg selv. Det utilfredstilte mennesket har altså denne driften innebygd, og det gjør det fristende å få assosiasjoner til 1900-tallets oppdagelse av drifter og tenkning som skulle gi inntreden i våre skjulte rom i bevisstheten. Helt sentralt i Blochs antropologi finner vi tanker om mennesket ikke har kommet til seg selv. Dette for-historiske stadiet vil avløses av en revolusjon, der ikke bare mennesket, men også naturen og historien vil kunne få et uttrykk for sine egentlige kapasiteter. Historien er for Bloch et enormt lager av glemte, dysfunksjonelle og ikke- avsluttede muligheter, det nåværende øyeblikket er delvis bestående av på

---

⁴⁴ En marxistisk forståelse av ideologi vil være at det alltid representerer de herskendes interesser, eller at det er uttrykk for en idealisme som er ute av stand til se bevissthetsuttrykk i en materiell sammenheng. Se Hudson, W.: Ernst Bloch: *Ideology and postmodern Social philosophy*. Canadian Journal of Political and Social Theory. Nos. 1-2.1983

de urealiserte mulighetene her og nå, og tegn og tendenser som peker ut en retning inn i fremtiden.

Det nærmeste er det mest ubegripelige av alt, om de nære ting kan vi erkjenne lite. Avstand og distanse må til, det nåtidige øyeblikket er omsluttet av et halvmørke, livet er et strev for å komme ut av denne tilstanden av halv-opplysning. Håpet og fantasien overskrider det gitte, gir skisse til det fremtidig mulige, hvor fremmedgjørelsen oppheves og vi kan erkjenne tingene slik de er. Denne overskridelsen vil ha politiske og erkjennelsesteoretiske implikasjoner hos Bloch. Håpet kan kanskje ikke oppfylles, men det er noe som vi alltid må måle det bestående opp mot.

De ledende ideer i denne tilnærmingen til verden er at den best forstås som nettopp en prosess fremfor gjenstand, prosesser som endrer seg fremfor klart avgrensede fenomener. Denne typen tenkning kan stå i kontrast til tenkning som er tilbøyelig til å nedvurdere endring til fordel for kontemplasjon rundt evige spørsmål. Bloch finner en plass i en stor tradisjon, Bloch setter inn en mengde tenkere i sin egen historieskrivning.

Mennsket er karakterisert som strevende, denne *Hunger* et slags essensialistisk fundament som grunnlegger hele Blochs antropologi

Bloch, Freud⁴⁵ og drømmen

Når vi forholder oss til Frankfurter-skolens kritiske teori, og Freuds fokus på det underbevisste, så ligger det en vurdering av dette som noe laverestående, som noe som ikke inneholder tilstrekkelig med mening. ”Hos Freud, er drømmens manifeste innhold at den er dekket av karnevalsmasker”⁴⁶, sier Bloch, som vil av-mystifisere drømmens innhold og tilføre ny mening. Men Bloch står ikke i noen utelukkende mistenksom tradisjon, hvor illusjoner løses opp og sorteres som ødeleggende illusorisk materiale.

For Bloch er drømmen et foregripende redskap og en kilde til erkjennelse, ikke en nøkkel til fortidig og undertrykt materiale. Bloch omtaler drømmen på forskjellig vis, ikke minst distanserer han den fra Freuds definisjon og avgrensning. Som Bloch påpeker, så drømmes det ikke bare på natten, men også i våken tilstand.

---

⁴⁵ Freud, Sigmund (1856-1939) Østr. Lege og psykolog. Innfører psykoanalysen som erkjennelsesmetode for subjektet. Orientert omkring det skjulte i bevisstheten, Bloch kritiserer drømmens status. For Bloch er drømmen et foregripende redskap, ikke en nøkkel til fortidig undertrykt materiale.

⁴⁶ Bloch kritiserer Freud s.56 ff. GA 5.

”Nicht nur nachts, auch noch im Wachen wird geträumt. Beiden arten Traum ist gemeinsam, daß sie von Wünschen bewegt sind und sie zu erfüllen suchen. Doch unterscheiden sie sich schon dadurch, daß im Tagtraum das Ich ständig erhalten ist.”⁴⁷

Dagdrømmen har alltid et håpende subjekt, og drømmen er rettet mot fremtiden. Dagdrømmen retter seg aldri mot noe fortidig, slik som nattdrømmen kan bestå av fortrenge erfaringer.

Et utkast om fremtid som har altså sitt utspring i bevisst tenkning, Bloch insisterer på en viktig forskjell mellom Nattdrømmen og dagdrømmen. På linje med Freud tolker Bloch nattdrømmen som resultatet av det ubevisstes arbeid med undertrykte ønsker og begjær, gjerne på det personlige plan-dagdrømmen er der bevisste og våkne subjektets rike fantasi. Dette er stedet der menneskets naturlige trang og tilbøyelighet til å endre sine betingelser trangen etter å forbedre verden.

Håpet som bevisst handling i mytematerialet

Vi skal se hvordan håpsprinsippet hos Bloch er en grunnleggende konstituerende trekk ved filosofisk aktivitet. Et *ennå-ikke* lever overalt, så mye er fremdeles ikke bevisst i mennesket, så mye i verden har fremdeles ikke blitt til. Men begge formene for *ennå-ikke* skulle ikke eksistere om de ikke hadde kunnet bevege seg mot det mulige, og vendt dennes åpenhet mot seg selv.

Et *ennå-ikke* lever overalt, mange blad kan *ennå* vendes.⁴⁸ Det eksisterer to typer *ennå-ikke*, det som ikke er bevisst i menneskene og det som *ennå* ikke har blitt til. Begge disse formene skulle ikke eksistere, hadde det ikke vært for at de kunne bevege seg mot det mulige og vende dens åpenhet mot seg selv. Fremdeles har man i forbausende liten grad gjort seg noen tanker om det som kan være (das *Kannsein*) tatt grepet på det, (in Griff gebracht). Det muligens kategori, har representert en utfordring i logisk henseende. I følge Bloch har denne kategorien blitt den mest ubestemte av alle kategorier filosofene har beskjeftiget seg med.

Først må vi sirkle inn hva håpet skulle se ut: først vil det nærmest være et signalement på noe så dagligdags at det nesten er vanskelig å forestille seg. Håpet er plassert her og nå; men det fremstår som en kontrast til det faktiske nå, og virker som en negerende kraft innenfor det foreliggende. I det eksisterende er mennesket

---

⁴⁷ GA 13, s.92

⁴⁸ GA 5, s.278

underlagt fornødning, slit og smerte, håpet er ønsket å overskride denne tilstanden og gå inn i en tilstand av fullkommen frihet.

I Blochs perspektiv vil et gjensidig forhold mellom teori og praksis, forstått som en formidling av håpet omsetter filosofi til praksis og dermed får virkeligheten kan få sitt filosofiske uttrykk. Håpet ansporer til handling som er med på å konstituere fremtiden. Bloch trekker opp lange linjer i sitt arbeid, kanskje tøytes de lovlig langt, men det er forskjell på mytemateriale og filosofiske tekster. Greske myter er strukturelt underliggende her, Hos Hesiod finner vi myten om Pandoras eske, hvis innhold var ment til å straffe både Epimethus og menneskeheten.⁴⁹ Men krukken inneholdt også håp. Å regne håpet med til alle lidelsene kan vi betrakte på flere måter. Først vil håpet forlede, gi falske og nyttesløse forhåpninger, håpet kan jo som kjent være falskt og ikke føre noe sted. Videre har håpet her en annen betydning som ”forhåndskjennskap til grusomme ting”. Å holde håpet inne i krukken ville derfor være å redde eller så var håpet regnet inn som et motstykke til det som bør fryktes. I Hesiods motsetningsfylte framstilling av denne myten finner Bloch en Zevs som i det minste har noe medlidenhet med menneskene, og som nærmest slenger inn håpet som trøst. I gresk mytologi var Elpis personifiseringen av håpet, med sitt romerske motstykke i Spes. I denne sammenhengen kommenterer Bloch at selv det ufunderte, litt ubegrunnede håpet ikke kan regnes inn som en av det dennesidiges plager.⁵⁰

Med blick på en senere hellenistisk versjon av myten, hvor håpet ikke behandles fullt så hardt.⁵¹ Bloch ser håpet som blir igjen i Pandoras krukke som det eneste gode. Håpet setter oss i stand til å etterstrebe det gode, selv om håpet ennå ikke er modent, så er det heller ikke ødelagt. Innholdet er potensielle goder for menneskeheten, håpet blir da et *ultima Spes*, Går det tapt går det altså historien ille.

Brudd med illusjonen

Her finner Bloch et av mange mytisk og historiske belegg for sine kjerneideer om det som ennå ikke er. Blochs sterke patos med de kraftfulle landskapssymbolene og

---

⁴⁹ Epimeteus kjente bror Prometheus formaning om ikke å godta noen gaver fra Zevs mislyktes. Zevs ville hevne tyveriet av ilden og sendte den forlokkende Pandora, som åpnet krukken, og den inneholdt velkjente plager som alderdom, arbeid, sykdom, galskap og andre onder.

GA 5, s.388-389

⁵¹ ”So ist auch die Dauer die zweite Fassung des pandoramythos doch die einzig wahre; Hoffnung ist das den Menschen gebliebene, das keineswegs bereits gereifte, aber auf nicht vernichtete Gut.” GA 5, s.390

bildene om historiens utvikling maler opp utsiktene til i fremtid perspektivene optimistisk hentes fra:

”Die Perspektive der Philosophie, die endlich auf die Hoffnung materialistisch-offen antwortet und der neuen Erde des Totum verschworen ist.”⁵²

Vi finner her en innstilling til verdensaltet som er nærmest konspiratorisk innstilt på å handle om det fremtidige. ”Dette Totum står ennå ikke i prosessen”⁵³, sier Bloch videre, og dens tendens nærmer seg mot prosessens front, med elementer fra slutttilstanden. Dette betyr at ideen ennå ikke er omsatt fullstendig i praksis, men at den bærer i seg foregripende elementer fra sin fullendte form. Illusjonene og deres gode innhold har flydd ut av Pandoras krukke for godt, men men håpet som har sitt fundament i det virkelige, der hvor mennesket kan bli menneske og endelig finne sitt hjem, blir igjen. Av samme årsaker forener den konkrete foregripelsen seg med opplysningens brudd med illusjonene, slik den også sammenfaller med ekte mystikk.

Håpets bevegelse som frelseshistorie

Blochs filosofi kan sies å ha et svært bredt utgangspunkt for en mennskeorientert filosofi, og hele tradisjonen kan vi oppsummere til å være e praksisorientert tilnærning, som knytter sammen tenkning og historie. Blochs tekster har en malstrøm av utgangspunkter og forelegg, og vi skal se om håpsprinsippet beveger seg mellom den fornuftsmessige kapasiteten og det ekspressive uttrykket i menneskets erfaring.

Vi finner disse aspektene i den tyske romantikkens reaksjon mot opplysningens begreper: Bloch betoner som romantiker et behov for det menneskelige uttrykket, vil dette vise seg som en ledende ide som den høyeste form for virkeliggjørelse.

Hos Immanuel Kant⁵⁴ finner vi den moralske subjektiviteten, som er uavhengig av alle andre sosiale drivkrefter. Dette samme absolutte frihetsbegrepet er også tilhørende i Hegels syntese, og Marx knytter denne dialektiske spiralen til materialismen. Hos Marx har altså individets virkeliggjøring først mulighet gjennom en klasses frigjøring. Hos Bloch aner vi altså et ønske om å tilføre arven etter Marx en metafysisk dimensjon. Vi ser at det også finnes en symbol-intensjon som må avdekkes, denne er likevel ikke løsrevet de sosiale og historiske betingelser.

---

⁵² GA 5, s.390

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Kant, Immanuel (1724-1804) ty.fil.

Bloch legger vekt på at det mellom Augustin⁵⁵ og Leibniz⁵⁶ så finnes det ingen som uttrykker tidens rettede karakter slik som disse, i et frelseshistorisk perspektiv er tiden ikke-reversibel. Denne tidens rettethet fikk nytt liv med Joakim av Fiore, som tok det augustinske gudsriket på alvor.⁵⁷ “Dette er en lyset historieprosess”⁵⁸ sier Bloch, og finner også kjetterhistorien i forlengelsen her. Ved historiens slutt så innsettes mennesket som et avtrykk av Gud. Bloch finner Augustin som en første oppdager av den objektive tidsfunksjonen, en funksjon som er verdens egen, på tross av de mytologiske referansene.⁵⁹ Resultatet her er som også Bloch ser; at historiens mål blir lokalisert et godt stykke inn i fremtiden, men verden har likevel fått en karakter av noe foranderlig. Tiden renner ustanselig forbi, og ut i det forgange, hvor det hopper seg opp en rekke *ikke-lengre-værende*.

Foranderlighet impliserer også ufullkommenhet, ja en brist som er ond. I en slik trøstesløs utvikling holder Augustin fast ved gud skaperen selv som redder av prosjektet. Det som skjer rykker på denne måten inn i et ordnet fremtidsperspektiv.⁶⁰

Et tenkende som reflekter inn tid, er også menneskelig,

Vi har her sett at Bloch velger ut sine partnere i historien og formidler tradisjonen slik at den passer sammen med håpsprosessene.

---

⁵⁵ Augustin (354-430) teolog, og filosof. Bloch leser “Civitate Dei” som et kraftfullt utopisk uttrykk som legger grunnlag for kristen teologi. Se GA 5, s.538

⁵⁶ Bloch kommenterer Leibniz monadelære GA 5, s.1003

⁵⁷ Joakim av Fiore, den viktigste apokalyptiker fra middelalderen. Bloch allierer seg her med hans innsetting av et tidsperspetiv i teologien.

⁵⁸ Se GA 5, s.594

⁵⁹ “Auf dem Weg dahin bleibt aber Augustin der bis zu Leibniz größte Entdecker der Zeitfunktion: und zwar als einer der Welt selber, trotz der mytologisch-starren Beziehungen.” GA 5, s.1003

⁶⁰ “Auch so aber rückt das Geschehen, statt nur ins spezifische Nichts der Vergangenheit abzufließen, in die Entfaltung der Zukunft, in die Realisierung ihrer Möglichkeiten, vorzüglich der ihr vorgeordneten Heilsmöglichkeiten,” GA 5, s.1004

KAPITTEL 3-DET RELIGIØSE FUNDAMENTET

Her skal vi se på hvilken betydning det religiøse har for utarbeidelsen av håpsfilosofien og hvordan Bloch leser bibelen svært grundig for å utvide håpes nedslagsfelt. Her finner vi at Bloch som legger godviljen til for å skrive en religionshistorie som tjener håpets historiske utvikling.

Dialogen mellom religion og politikk

Dialogen mellom religion og politikk i Blochs tenkning vil for oss være viktigst. Å gå inn på det spirituelles område for å hente ut nye innsikter kan stadig vekke ses på som et av Blochs viktigste bidrag. Bloch leser Bibelens innhold ikke som overtro, men som et økende innslag av menneskelige muligheter. Vi finner et slags forsøk på å utvide den historiske erfaringen. Her slippes aldri troen på at mennesket egentlig kan være så mye mer, en optimisme som kanskje i sin mest opplødde virker naiv, men som skyldes at Bloch gjerne vil gjerne innføre Fremtiden som en kategori i historie-filosofiens ide-grunnlag. Til tross for den brede gjennomgangen av religiøst materiale i *"Das Prinzip Hoffnung"*, dreier det seg ikke om noe profetisk visjon, Bloch holder seg til en kritisk tilnærming. For Bloch er historien en uendelig kilde til et inspirasjon, filosofen tar jobben med å finne mening i svært forskjellige fenomener, å trenge inn i dette *ukjente øyeblikket*.⁶¹ Bloch forstår forestillingen om underet, om det fantasistiske som det mest radikale ønskeinnhold, som hos Paulus⁶². Troen inneholder en rekke paradokser for at den forblir tro og ikke viten. "Men til skille fra underets overtro"⁶³ sier Bloch, så impliserer ikke dette noen evige idealer, men kan kun bygge på "Andeutungen, Vor-Scheine, Vor-Erfahrungen oder Chiffern"⁶⁴, noe som er lett å kjenne igjen som Bloch foretrukne kategorier." Til og med underet er seg bevisst at verden beveger seg fremover i sprang"⁶⁵

---

⁶¹ *Unsere Herrlichkeit: ihr Wohnort ist und bleibt auch hierbei im Inkognito jedes gelebten Augenblicks.* GA 5, s.1548. Bloch forstår innslaget av "underet" og det fantastiske innslaget i det religiøse hos Paulus, som taler om at Guds hemmelighet er åpenbart.

⁶² "Det intet øye så, og intet øre hørte, det som ikke kom opp i noe menneskes tanke, alt det Gud har gjort ferdig for dem som elsker ham." 1.Kor. 2:9

⁶³ "Aber zum Unterschied vom Aberglauben des Wundermachens ist der Glaube ans Wunderbare von vornherein einer der Hoffnung, ja des Paradoxes, und keine objektiv-reale Feststellung." GA 5, s.1547.

⁶⁴ GA 5, s.1547

⁶⁵ "...daß die Welt sich in Sprüngen bewegt (in geschichtlich vermittelten) und Durchbrüche möglich macht (ohne alle Bündnisse mit einer Transzendenz oder transzendete Eingriffe selber)" GA 5, s.1548

Her dukker det fantastiske innholder i underet opp som før-fremtredelser, så lenge underets motstykke, *Intet*⁶⁶ ikke er gjennomført. Håpets tro med det fantastiske innholdet er ennå ubestemt, og bare i de abstrakte utopiene finnes dette som overtro. Bloch betoner sitt bidrag her som tilhørende den ”åpne, dialektisk-prosessmessige verden”⁶⁷ Dette elementet er nettopp det som ikke er overtro, men ”den er det som i forening med med at mennesket setter seg selv inn i transcendenen. Basert på denne antropologien så trer religionen fram som av -mytologisert sannhet”⁶⁸.

Denne sannheten lever i de historisk utviklede fremtids- og nåtidskategoriene; den foreligger ikke som noe reelt fremstilt hypostasering i et mytologisk hinsides.”⁶⁹ Slik ender Bloch opp med vise at ethvert øyeblikks inkognito er hjemstedet for dette underet, en religiøs impuls av største viktighet. Dette er for Bloch arven fra den mest radikale ønskedrømmen.”Alt det som en har forsøkt å bestemme og identifisere i ledemotiv og oversikter” sier Bloch, med henvisning til Faust og musikk, En oppstemt Bloch konkluderer:

”Nicht die Zeit, aber der Augenblick als dasjenige in der Zeit, was nicht zu ihr gehört, kommuniziert mit der Ewigkeit, in der die vollkommene Freude einzig ihr Maß hat.”⁷⁰

Som vi ser betyr *Øyeblikket* et avgjørende element i historien, Bloch leser Paulus og finner der et eksempel på det ytterste øyeblikket, hvor en eskatologisk forvandling inntreffer i Bibelen; ””Se, jeg sier dere en hemmelighet; Vi skal ikke alle dø, men vi skal alle forvandles, i et nu, på et øyeblikk, når det lyder støt i den siste basun”⁷¹

Kunst og religion er sentrale områder for Ernst Bloch, og vi skal i det følgende konsentrere oss om religiøse ideenes betydning for historiens konstruksjon. På samme måte som vi i *Geist der Utopie* finner kunst-uttrykk som profetiske begavelser

---

⁶⁶ Kategorien ”Nichts”-Bloch innleder dette med å påpeke at ”Was an sich und unmittelbar als jetzt vor sich geht, ist so noch leer” GA 5, s.356-Ikke er altså mer å forstå som et opphav, *Ikke* er fremdeles ikke-nærværende, det setter begrep på mangel og strev.

⁶⁷ GA 5, s.1548

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ GA 5, s.1548-1549

⁷¹ 1.Korinterbrev 15: 51-52.

overført på et annet område,⁷² Så finner vi at Bloch behandler religiøse forestillinger og ideer som autentiske uttrykk for selve innholdet i tenkningen. Ønsket om å restaurere tradisjonen for å utvide og forsterke marxismen er en ting, men å skaffe næring til håpet er et vel så fremtredende motiv. Profetens språk og religiøs retorikk bidrar nok ikke alltid til større klarhet, men den utopiske impulsen hos Bloch krever nærvær av noe kan formidle det fremtidige i dens forskjellige forkledninger, som religion lar den seg likevel forstå etter Blochs kategorier.

Religionens kraft skiller seg fra estetikken gjennom å ha et helt annet program. De sterke historiske forventningene vi finner i det millenaristiske og killiastiske tankegodset, fordrer fremfor alt tro og kollektiv deltakelse, i motsetning til refleksjon over kunstuttrykk. Religion skiller seg fra filosofi og historisk refleksjon gjennom å holde fast ved en sannhet. Hos millenaristene var en teologisk doktrine sann nettopp hvis den var uttrykk for de manges forventninger. Bloch henter inspirasjon til filosofien fra den funksjonelle sammenhengen religiøse ideer inngår i , derfor kan vi det hevde at religion for Bloch står praksis nærmere, forstått som den realitet som formidler tenkningen.

Religionen har verdi for revolusjonær aktivitet fordi den uttrykker det menneskelige håp, den strukturerer disse som en hypostasering av absolutt overbevisning. Subjektet finner sin rikeste og bredeste realisering her. Mulighetene til å realisere sin historie trer for Bloch først frem der en rekke betingelser er oppfylt. Mennesket har dette utopiske som fremste kjennetegn, dette optimistiske menneskesynet hos Bloch er ikke naivt, men nødvendig for at individet skal tre frem. Bloch feirer innsiktene hos Marx, som leverer rammene for denne utviklingen, men de subjektive kategorier som bevissthet er en del av Bloch dobbelte syn på verden og virkeligheten. Å låse Bloch til en utelukkende teologisk lesning vil være å tape av syne målet med historiefremstillingen, muligens er det lett å lese seg blind på Blochs egne utlegninger av særlig bibelsk materiale. Blochs siktemål er helt tydelig å forsterke ideologiforståelsen i marxistisk tradisjon, ikke å gjenreise religiøsiteten.

---

⁷² "Darum eben kann von hier ab Kunst wieder als eine versetzte seherische Begabung erscheinen." GA 3, s.150

Bloch som religionshistoriker-kristendom og jødedom

Sett med Blochs øyne, så forsøker Marx å finne en dennesidig realisering av det religiøse innholdet, forstått som frigjøring av mennesket og realisering av dets potensial. Her er det snakk om en utelukkende positiv innstilling til selve *innholdet* i religionen. Å lese både Bloch og Marx som anti-religiøse gir altså sjelden noen nye svar. Religionene projiserer ønskeforestillinger inn i det hinsidige, så å omsette dette illusoriske innholdet i en materiell virkelighet er noe mer enn å avvise det religiøse innholdet. Vi kan forestille oss at Bloch leste bibelen som en detektiv. Han lette etter tegn på det mirakuløses natur, en løsning på en kringgåte. Den bibelske teksten er lest med en intensjon, den er et mysterium som foregriper en bevegelse fra undertrykkelse (utdrivelsen), en forventning om at en radikal forbedring skal finne sted. "Bibelen representerer medmenneskelighetens rike"⁷³, Bloch fortolker her Exodus i et undertrykkelsesperspektiv. Gud er ikke en hersker som herser med noen, men de frie beduinenes gud. Nettopp disse nomadiske samfunnene betrakter Bloch som nesten urkommunistiske institusjoner, som kastes ut i sosiale motsetninger når det bofaste jordbruket blir viktigste levevei. Bloch identifiserer endel av de historiske skikkelsene i Bibelen som kjempende aktivister mot den nøden som oppstår.⁷⁴ Jahve starter med å være en trussel mot faraoen, en befrielsens gud⁷⁵. Blochs prosjekt blir å peke på kraften og potensialet som finnes i bibelens forestillinger, disse kan fungere som *Vor-schein*⁷⁶, før-skinn av en fremtid, de forbinder det bibelske materialet til virkelighetens verden. Moses og Jesus er opprørshelter mot undertrykkelsen, skikkelser som er med på å realisere det guddommelige i menneskeheten. Bloch undersøker flere religioners utopiske potensial, men Bloch kommer frem til at de jødisk-kristne forestillingene slik de er presentert i bibelen har en egen intensjonalitet, de er i stand til å belyse menneskenes ontologiske situasjon. Jødedommen forsetter utdrivelsesreligionen, og kristendommen blir å forstå som en antropologisk kritikk av jødisk tro, skapelsen er ikke en begynnelse men en slutt:

---

⁷³ GA 5, s.575

⁷⁴ Bloch finner de tidligste utkastene til sosiale utopier her; "Vom halben Urkommunismus der nasiräischen Erinnerung bis zum frühchristlichen Liebeskommunismus geht so eine einzige, an Biegeungen reiche, doch erkennbar einheitliche Linie." GA 5, s.577

⁷⁵ "Exodus dieser Art gibt der Bibel von hier an einen Grundklang, den sie nie verloren hat." GA 5, s.576

⁷⁶ *Vor-Schein* er en sentral størrelse i Blochs begrepsapparat, den uttrykker en forhåndfremtredelse, et forhåndsskinn, en foregripelse på bevissthetens og virkelighetens nivå. Begrepet er selve bindeleddet mellom

”Judentum bereits stellt die Religion des Exodus, das Christentum, mit gleichsam anthropologischer Kritik der Religion, stellt den Menschensohn im Anbruch des Reichs ohne allen Vatergötzen, mit der Genesis nicht als Anfang, sondern als apokalyptischen Ende. Alle Religionen haben derart ein invariantes Letz-Symbol im Grund, verschieden bis zum Konträren in Vorstellung und Erscheinung, weil diese gesellschaftlich bedingt sind und daher ideologisch, doch auch utopisch mitbilden. Aber die Eindeutigkeit der Symbolintention selber ändert sich dadurch nicht, sie ist einzig auf die noch ausstehende Symbol-Essenz gerichtet, um derentwillen ja überhaupt Symbolintention aufgeht und ahnt”.⁷⁷

Bloch betrakter religion som en utviklingsprosess, men de har stadig denne symbolintensjonen intakt, hvor grunnlaget for den menneskelige bevissthet plasseres i stadig større grad i det nåværende, en dimensjon som tilhører det menneskelige erfaringsområde. Der jødedommen var et brudd med astralmytenes utilgjengelige guder, brakte den samtidig også gud innen menneskenes rekkevidde, Moses starter en søken etter Messias og det løfterike landet,⁷⁸ Moses og Jesus tildeles roller som frelsere, ikke bare som mystiske lærere. Det nye er at disse skikkelsene forplikter seg til sitt eget program som religionsgrunnleggere. ”Men uansett disse kvalifikasjonene”, sier Bloch, så formuleres frelsesbudskapet alltid av mennesker. I gudehypostaseringen har mennesker aldri formulert annet enn en fremtid som de lengter til, en fremtid som følgelig lar seg fatte som en illusjon. Bloch ser dette som en tidlig ideologikritikk. Verden betraktes som et blendverk, hvor det ikke slutes fred med den gitte verden og dens ideologi. Moses og Jesus er derfor en helt ny type profeter, ”... fordi de ikke instruerer religiøs praksis eller representerer uvirkelighet.”⁷⁹ Bloch finner altså en sammenheng hvor religionsstifteren aktivt medvirker i den religiøse hemmeligheten og utformer den egentlige forkynnelsen. Religionens skikkelser spiller selv med i det religiøse dramaet ogde bryter aktivt med tradisjonen. De peker altså på noe som kan bli og praksis (selv-forpliktelse) som er grunnet i det overskridende.

Men ”det ligger i sakens natur”⁸⁰ sier Bloch, ”at profetene trådte frem i tider med stor

---

⁷⁷ GA 15, s.207

⁷⁸ ”Moses dagegen zwingt den Gott, mit ihm zu gehen, macht ihn zu m Exoduslicht eines Volks; Jesus durchdringt das Tranzendente als menschlicher Tribun, utopisiert es zum Reich.” GA 5, s.1402

⁷⁹”Bei Moses und bei Jesus enthielt diese neue Illusion zwar ebenfalls Unwirklichkeit, aber außer der schlechthin mytischen zuweilen auch eine ganz andere Art Unwirklichkeit, die eine des Seinkönnen, mindestens Seinsollens darstellen mag und so als Anweisung auf utopische Realität verstanden werden konnte.” GA 5, s.1403

⁸⁰ GA 5, s.577 Den tidlige kristendommen som de undertryktes fremtidshåp, finner Bloch også hos Joachim av Fiore, høymiddelalderens store killiast.

ytre og indre spenning, som en formaning til omvendelse.”⁸¹ Jahve utropes til en fiende som tvinger bøndene fra deres jord, innsettingen av en ny rettferdig orden er som vi vet sentrale ideer i den tidlige kristendommen. Bloch finner ur-modellen til sosialismen her;⁸² Tidsperspektivet kommer riktignok inn og forandrer og skyver denne samtidige forestillingen inn i fremtiden. Forbindelsene mellom fortid og nåtid er tema i utopien:

”Die Zeiterfahrung hat sicher viele Wandlungen durchgemacht, das Futurum vor allem hat sich erst in neuerer Zeit um das Novum vermehrt und sich mit ihm geladen.”⁸³

”Innholdet i den bibelsk intenderte fremtid er gjort begripelig for alle sosialutopier.(...) Nøden skaper messianisme”⁸⁴. Kristendommen tilbyr trøst og beskyttelse fra vold og urettferdighet:” ...En aura av dette lys i natten ligger alltid over de sosiale utopiene”⁸⁵

Bloch går langt i å restaurere kristendommen som en funksjonell sosialutopi, en religion hvor ”...Jesus ikke fremstår i en så indre og hinsides form, som den omtolkningen det passet den herskende klassen siden Paulus”⁸⁶ Bloch hevder Jesus aldri sa verken ” Guds rike er inni dere” eller ”Mitt rike er ikke av denne verden” men tvert imot at Guds rike er mitt iblant dere.⁸⁷ Bloch finner denne toverdensmodellen som et ideologisk hinder for å realisere den utopiske kraften i kristendommen, en spiritualitet plassert i noe hinsides ” var for den herskende klassen viktig å fremstille kjærlighetskommunismen så spirituell som mulig, som en avvæpning av det potensielt utopiske innholdet. For Bloch er Kristus menneskenes sønn, men fremfor alt en apolyptiker som varsler om det nært forestående himmelriket. Det sosiale oppdraget forsvinner gradvis, alternativet til den harde virkelighet inderliggjøres og blir kun tilgjengelig som noe mystisk og skjult.

Kristendommen har en særegen posisjon foran andre religioner i *Das Prinzip*

---

⁸¹ GA 5, s.577.

⁸²Ibid.

⁸³ GA5 s.578

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ GA 5, s.579

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Bloch trekker her frem en betydningsforskjell, slik av Jesu rike er plassert i det fermtidige, en betydning som stammer fra den gamle Orientens astral-religiøse spekulasjoner.

Hoffnung. Den rike kjetterhistorien realiserer med på å virkeliggjøre selve trosinnholdet, Bibelen blir på denne måten en kilden til klare utopiske spor, hvor leseren selv må kjenne igjen messianstiske og apokalyptiske tegn. For Bloch er bibelen ingen feridig utviklet utopi, men Bibelesning blir anerkjennelse, en velvillig innstilling kommer godt med.⁸⁸

”Nicht grundlos machte gerade der apokalyptische Charakter die Bibel zur Anstifterin von Revolutionen; am deutlichsten im deutschen Bauernkrieg. Dazu diente nicht nur ihr Patos als gemeinte Frohbotschaft an die Mühseligen und Beladenen, vielmehr fast ebenso ihr Perspectivium der letzten Dinge. ...Das Austragen und Zuendetreiben der Charaktere, besonders ihre dramatischen Handlungen, geschieht in der Kunst, und deren Allegorien intendieren im Vor-Schein eine Veränderung der Welt, ohne daß sie Aufhört.”⁸⁹

Thomas Münzer og bondekrigenenes i Tyskland er tema i Blochs første filsofihistoriske verk⁹⁰ og her utledes Blochs forestilinger om det subversive tankeinnholdet i kristendommen som står i en kontinuerlig tradisjon. Men vi har her å gjøre med noe som hele tiden må berbeides og aktiveres av inngripende subjekter. de store historiene Bloch behandler ikke fremskrittet, frigjøringen eller revolusjonen som automatiserte prosesser. Allerede i *Geist der Utopie* hører vi at ”Geschichte ist eine harte, gemischte Fahrt”⁹¹ og tilsvarende i boken om Münzer:”

”Geschichte ist keineswegs zerfallende Bilderfolge, keineswegs auch ein festes Epos des Fortschritt und der heilsökonomischen Vorsehung, sondern harte, gefährdete Fahrt, ein Leiden, Wandern Irren, Suchen nach der verborgenen Heimat, voll von tragischer Durchstörung, kochend, geborsten von Sprüngen, Ausbrüchen, einsamen Versprechungen, diskontinuerlich geladen mit dem Gewissen des Lichts.”⁹²

Religion som impuls

Bloch fornemmer en ”følelse i fromheten, som signaliserer at vi ikke er helt tilfreds.”⁹³ Dette er en velkjent tvil hos Bloch, som kan brukes til å løfte blikket inn i det fremtidige og nye. Den hverdagslige erfaring kan ikke brukes som målestokk for det som ikke er, Konfrontert med Bibelens vektlegging av Gud som ”det andre”.

---

⁸⁸ ”Aber enthält die Bibel auch keine ausgeführte Sozialutopie, so zeigt sie doch aufs heftigste, im Verneinenden wie Bejahenden, auf diesen Exodus und dieses Reich hin” GA5,s.579

⁸⁹ GA 15, s.211

⁹⁰ *Thomas Münzer als Theologe der Revolution*, Suhrkamp 1969 (første utgave München 1921)

⁹¹ GA 3, s.301

⁹² GA 2, s.

⁹³ GA 5, s.1405

Bloch gir Rudolf Otto⁹⁴ rett, og det er denne storslåttheten, Bloch definerer som religionens vesen.⁹⁵ Men Bloch er ingen mystiker, i den forstand at han vil snakke om ”mysterium tremendum”.⁹⁶ En nylesning av Bibelen er derfor sentral i Bloch marxistiske revisjon, i det Bloch leser Bibelen som et mysterium med et konkret siktemål. Fra et marxistisk ståsted blir dette religionsperspektivet viktig, fordi religionen ikke bare fungerer som illusjon, men også som en kilde til læring av håpsbilder som i sin tur kan forme oss til historiske subjekter. Religion for Bloch inneholder kunnskap om det ennå-ikke-bevisste, som må bli gjenstand for en foregripende praksis. Bloch tilfører et nytt moment, i det han fortolker religionens overskridende, men ikke oppfylte materiale som bærer av viktige innsikter, viten som kan utgjøre grunnlaget for teori-praksisforholdet. Religionen er full av utopisk materiale, derfor må marxismen utvikle en ny tilnærming:

”Atheismus, der weiß, was das heißt, geht nicht, in kärglicher Imitation der Stifter, zur Gottmacherei zurück, wohl aber geht er, mit ein für allemal weggefallener Gott-Hypostase, zu dem unbedingten und totalen Hoffnungsinhalt, der unter dem Namen Gottes so wechselnd experimentiert worden ist.”⁹⁷

Bloch understreker at det dreier seg om mennesker, som forsøker å omforme den utilstrekkelige hverdagen, ”Verdensbildet blir avmystifisert” sier Bloch videre⁹⁸. Dette undergraver ikke den religiøse forestillingen, men den utfordres gjennom et spesifikt filosofisk begrep, som yter rettferdighet til denne fantasiens ytterste intensjonsinnhold. Dette innholdet er å betrakte som et brennende spørsmål etter menigen med livet. I kraft av dette altomfattende ønskeelement er det nødvendig med en ny antropologi på religionens område, og tiden er tilsvarende moden for en ny religionens eskatologi. Begge uten religion, men med innsettelsen av det menneskelige potensial som mål.

---

⁹⁴ Otto, Rudolf (1869-1937), ty. Teolog og religionsfilosof. Kjent for å beskrive ”det hellige” som en selvstendig kategori. Det hellige minus det etiske og det rasjonelle moment kaller Otto *det numinøse*. Det hellige er det som står utenfor erkjennelsen, men som likevel har innflytelse på oss. Kilde: Politikens filosofileksikon, Politiken, 5.opplag, 1991.

⁹⁵ ”Dieses Entlegene, ja eben dieses Grauen der Schwelle gehört zu jeder religiösen Beziehung, oder sie ist keine.” GA 5, s.1405

⁹⁶ Bloch ser dette som et begrep fra fortidig religion.

⁹⁷ GA 5, s.1415-1416

⁹⁸ GA 5, s.1416

Bloch som frigjøringssteologiens allierte

Radiale tendenser i teologien fant en medsamsvoren i Blochs optimistiske forståelse av kristendommen, en forståelse som ender i en konsekvent ateisme. Bloch ble her anvendt til en oppdatering av den kristne teologien, som åpnet opp for en ny type teologi; en tenkning om sosial endring med utgangspunkt i det kristne tankegods. Flere lar seg begeistre av Blochs messianisme, andre finner at hos Bloch går eskatologisk tro og denne-sidig initiativ hånd i hånd. For mange teologer var det lett å finne støtte til et ønske om at teologien skulle orienterte seg mer mot eskatologien, som jo må sies å være et sentralt element i kristendommen.

Radikale teologer brukte på sin side Bloch til å skape en syntese av radikale tanker og kristendom. Først på 60-tallet finner altså Blochs ideer gjenklang utover sin egen horisont. Blochs religiøse orientering hadde utviklet seg over årene, men dialogen med teologene forandret ikke særlig på grunnideene. Blochs tvetydighet viser seg i at både en oppløsning og forsterkning av troen er mulig med utgangspunkt i dette materialet. I det siste bindet av *Das Prinzip Hoffnung* finner vi den modne Blochs refleksjoner om religionens natur, en teoriutvikling som videreføres i *Atheismus im Christentum* fra 1968. Det var dette verket som inspirerte 60-tallets teologer til en politisering av det teologiske materialet.⁹⁹

I et så rikt forfatterskap samles disse perspektivene i *Das Prinzip Hoffnung* til en inspirerende håndbok for den foregripende bevisstheten, som vi vet er ikke Bloch med på å avskrive kulturen, han vil bruke den på nytt. Bloch skriver for å inspirere impulsen og lysten etter revolt, dette er en glødende kjerne i forfatterskapet. Religionen leverer inspirasjon, kulturhistorien restaureres inn i en ny meningssammenheng. Derfor er det ikke grunnlag for å betrakte Bloch som noen talsperson for en dialog mellom kristendom og marxismen helt uten videre. Hvis religionens vesen er å fokusere på håpet som mysterium, vil det vitenskapelige oppdraget være å avmystifisere utopien og håpet, og å gi det en hermeneutisk begrunnelse..

Denne tvetydigheten skal vi undersøke som sentral i verket. Av-mystifisere vil bety å forstå funksjonen til en ideformasjon, se hvordan religiøse forestillinger står i forhold til et utgangspunkt den står i et forhold til noe utenfor historien. Frihet og lengsel er drifter som ikke problematiseres her./den står i et forhold til noe utenfor historien;

---

⁹⁹ For utførende teologiske refleksjoner omkring dette; se eks. Holz,H.H.:Logos der Unfertigen Welt. Ernst Blochs Philosophie der unfertigen Welt. Luchterhand Verlag, Darmstadt 1975.

frihet, lengsel er drifter som vel ikke problematiseres her. Siden tingene ikke er realisert, har de altså ikke nådd *identiteten* med sitt egentlige innhold. Dette er selve kjernen i denne utopiforestillingen. Objektene i verden blir gradvis manifestasjoner av dette utopiske materialet, som kan avdekkes bak alle samfunnsformasjoner med selve håpet som redskap.

KAPITTEL 3 HOVEDDEL: KATEGORISK FUNDAMENT FOR HÅPSFILOSOFIEN

Bloch starter i det nære og enkle-tilsynelatende-vi skal her se hvordan Bloch går fra å grunnlegge undringens og drømmens betydning, til å grunnlegge et system av kategorier som settes i verk for å avdekke historiens innhold.Vi skal her orientere oss mot subjektets erfaringsmuligheter.

Undring over det umiddelbare

Bloch beveger seg fritt gjennom virkelighetens mange lag, håpet manifesterer seg på forskjellig vis, og med en slags velvilje til Blochs frie omgang med filosofihistorien. For oss er det særlig interessant å plassere historiens dynamikk hos Bloch, og da fremstår Blochs særegene begrepsapparat som et nødvendig utgangspunkt. Bloch leter etter større mening i individuelle fenomener som angst og skuffelse. Et system som tilsynelatende omfatter alt har først og fremst en intensjon som ikke kan overses, den intense jakten på utopisk materiale er drevet av en ubegrenset optimisme på det menneskelige vegne. Blochs metode starter i det små, i det dagligdage og nærliggende for så gjennom å stadig stige oppover til antatt større almenngyldighet.

I en samtale fra 1963 forklarer Bloch dette om sine grunntanker i filosofien:

”Was sehr nah ist, was unmittelbar vor meinem Auge aufragt, kann ich nicht sehen. Es muß da ein Abstand da sein.(...) Dieses ist der Ausgangspunkt. Nicht Hauptpunkt,(...)Ich sehe den Prozeß, den Geschichtsprozeß und den Weltprozeß als den Versuch, herausbringen, was in dem X des Unmittelbaren gärt und treibt,

tendiert und altent ist.”¹⁰⁰

Tenkningen går ofte langs kjente baner i verket vi skal konsentrere oss om, men i mange av verkene finner vi hvordan det dagligdagse og tilforlatelige blir utgangspunkt for utarbeidelse av store systemer. Blochs erkjennelsesteoretiske bevegelse går fra en utforskning av det dunkle nået til konstruksjonen av en spekulativ indentitet. Vi har allerede kommentert hvordan Freud behandler drømmen som inngangspunkt til å ta for seg bevissthetens illusoriske og ideologiske karakter, Det ubevisste hos Freud er et *ikke-lengre-bevisst* materiale. Det subjektivt ubevisste uttrykker i følge Bloch også noe objektivt, noe han belegger med termen *Ding an sich* :

” Der rechte Begriff eines Dings an sich-materialistisch aufgegriffen und berichtigt-bedeutet aber das Ansich als noch währendes Wurzeldunkel des materialistische Kerns selbst, mithin die riesige kosmische Entsprechung zum Dunkel des gelebten Augenblicks”¹⁰¹

Bloch iverksetter ikke så mye mistanken (som Freud) men heller *undringen* som filosofisk redskap. *Undringen* (das Staunen) gir oss tilgang til det virkelige gjennom å lete etter spor, tegn og små løsrevde fragmenter.¹⁰² Sporet for Bloch er altså både utvendige objekter og umiddelbar erfaring, vi møter dette nye med overraskelse og undring, og før noen bevisst begrepsdannelse og fortolkning finner sted, så forholder vi oss med denne enkle holdningen, som likevel tjener som et ypperlig utgangspunkt for Bloch. Subjektets forundring har et selvstendig og et persolige preg, og den står i motsetning til en objektiv representasjon av verden:

”Wie also das Dunkel des gelebten Augenblicks den einen Pol des antizipierenden Bewußtseins, der antizipatorischen Weltbeschaffenheit selber darstellt, so das Realstaunen mit der offenen Adäquatheit als Inhalt den anderen; und sie ziehen sich heftig an, die Dymbolintention des Überhaupt und Omega weist auf das Dunkel des Alpha oder des nächsten Nähe. Es ist der im Dunkel des gelebten Augenblicks immer noch treibende und immernoch verborgene Quell oder Anfangder Welt, der in den

---

¹⁰⁰ ”Hoffnung mit Trauerflor”, Gespräch mit J.Rühle, 1964, i Werkausgabe Ergänzungsband *Tendenz-latenz-Utopie*, Suhrkamp, 1978.

¹⁰¹ *Philosophische Aufsätze zur objektiven Phantasie*.GA 10, s.158

¹⁰² ”Fragmentet” gir umiddelbare assosiasjoner til Walter Benjamin, hvor det allegoriske fragmentet tematiseres,men Bloch er ikke så pessimistisk instilt til verdens muligheter. Både Bloch og Benjamin har interesse for bruddflater og messianske fragmenter ,alt som kunne tenkes å motarbeide det bestående. Hos både Bloch og Benjamin er fremskrittstenkningen feilaktig, fordi den hviler på en slags fortregning av de uforløste potensialer i historien.

Signaturen seiner Mündung sich erstmalig faßt und löst.”¹⁰³

Filosofien starter i hver enkelt av oss, uten å ta hensyn til noen tradisjon. Selv i den minste detalj, og i den mest uskyldige erfaring er det mulig å kryste ut materiale som er en del av den samme helheten, et erfaringsmateriale som går inn i den teoretiske argumentasjonen. Overalt i Blochs tekster dukker nemlig disse små ekspressive inntrykkene opp, som notater på små lapper limt inn i teksten.

Bloch opererer med en bred horisont av begeper som bidrar til å tegne opp det fremtidige og ikke minst tegnene vi trenger for å lese denn informasjonen ut av historie og samtid, vi skal her konsentrere oss om *Das Jetzt* (nået), og det tilhørende *Das Dunkel des Gelebten Augenblicks*. Vi skal her ta utgangspunkt i Øyeblikket slik vi møter det i *Das Prinzip Hoffnung*;

”Und ebenso ist das Jetzt und Hier, dies immer wieder Anfangende in der Nähe, eine utopische Kategorie, ja die zentralste; (...)Vielmehr gären die Inhalte dieser unmittelbarsten Nähe noch gänzlich im Dunkel des gelebten Augenblicks als des wirklichen Weltknotens, Welträtsels.”¹⁰⁴

Vi starter med nået og øyeblikket, som et utgangspunkt for det erkjennende subjektet.

Øyeblikket og nået

Allerede i Blochs tidlige arbeid med utopiske problemstillinger dukker *Das Dunkel des Gelebten Augenblicks* opp som en del av avdekkingen av prosen mot den konkrete utopien.¹⁰⁵ Øyeblikket har vært tema for både Augustin og Meister Eckhardt, og øyeblikket foregriper en slags total lykke, men samtidig aner vi dens totale motsetning-Øyeblikket er klarhetens lynnedslag.¹⁰⁶

Bloch følger Schelling¹⁰⁷ og betrakter øyeblikket som en blind flekk; den tilhører det området av erfaringen som er så nær oss at det nødvendige perspektivet umuliggjøres. Hele vår eksistens er altså i en viss forstand grunnlagt på dette mørket; øyeblikket er opplevd (gelebt), men ikke erfart (erlebt)¹⁰⁸. Dette nået lar seg kun erfare i korte glimt. Viktigst er at det motiverer subjektet til å holde den utopiske bevisstheten oppdatert, som en kontinuerlig kilde til å møte et *Vor-Schein*.

---

¹⁰³ GA 5, s.353-354

¹⁰⁴ GA 5, s.11

¹⁰⁵ Et uttrykk som også dukker opp i *Geist der Utopie* GA 3, s.237.

¹⁰⁶ Bloch spanderer plass til Goethes Faust, og betoner Goethes jakt på øyeblikkets intensitet.

¹⁰⁷

¹⁰⁸ I *Experimentum Mundi* finner vi dette som et grunnleggende trekk ved de skapende kategorier.

Bloch er altså opptatt av å knytte denne fenomenologien til en større prosess. Som hos Husserl¹⁰⁹ ønsker Bloch å finne uttrykk for vår tidsforståelse, et moment som overses i en positivistisk ontologi.¹¹⁰

Bloch ønsker å trenge dypere inn i øyeblikkets ubestemte natur. Tiden for Bloch er ikke en kontinuerlig strøm, men snarere en rekke frittstående nå-tidige momenter, Bloch avviser i *Das Prinzip Hoffnung* det vitale prinsippet hos Bergson¹¹¹ som syklisk og derfor ute av stand til å komme opp med nye momenter.

Bloch forholder seg til *nået* som omskiftelig og turbulent størrelse. For at de drivende motsetningene kommer til syne, både de subjektive og objektive faktorene, må dette nået altså utforskes og åpnes opp.

Med Blochs historiske modell har vi her å gjøre med en mengde motsetninger som virker på tvers av historien. De har varierende utbredelse og viktighet, og utfolder seg med forskjellig hastighet. Blochs detaljerte begrepsapparat lar seg anskueliggjøre som en geologisk formasjon, hvor flere bevegelige lag er med på å innvirke på hverandre. Begrepene hos Bloch er tenkt som autonome enheter, som kommer til uttrykk med sin egenverdi. Bloch vurderer det nåtidige som noe blivende, tingene er *ennå-ikke* hva de kan være, filosofien forholder seg til samtidig samfunnspraksis som en aktiv inngripen i dannelsen av fremtid. ”Kategorien samtid står i fremte linje ved historiens front, den er ikke identisk med nåets dunkelhet, men et blandet blide av nå, fortid og fremtid.”¹¹²

Nåets levde mørke

Blochs forståelse av nåets dunkelhet er knyttet sammen med tiden på sitt vis. Bloch underlegger håpet en systematisk undersøkelse, og tillegger det ontologiske egenskaper. Ledemotivene i hans spekulasjoner finner vi ikke bare som ønsker eller forhåpninger om et bedre liv, men viktigst; som et værensprisipp som uttrykker *det-ennå-ikke-værende*. Bloch kan sies å ha et åpent virkelighetsbegrep, siden Væren alltid betraktes som en mulighet. Håpet forstås både som et begrep fra den praktiske

---

¹⁰⁹ Husserl, Edmund (1859-1938) tysk filosof. Ønsket å finne grunnlaget for all erfaring, fokus på bevissthet og erkjennelse.

¹¹⁰ Hudson, Wayne: *The Marxist Philosophy of Ernst Bloch*, s.97

¹¹¹ Berson, Henri (1859-1941) fransk filosof. Tar et oppgjør med positivisme, betoner også erfaringens betydning.

¹¹² ”Die uns bisher erfahrbare Gegenwart ist ja keine überhaupt, also kein nunc stans von erfüllten Augenblick, sondern ein Mischgebilde aus Jetzt, Vergangenheit und Zukunft; aus solchen Verlängerungen besteht die vom Jetzt unterschiedene relative, auch illegitime Breite üblicher Gegenwart.” GA 15, s.88

hverdagen hvor det har en funksjon, og som en åpen prosess i den materielle virkeligheten. Dette gir håpet status som et *docta spes*¹¹³, hvor håpet er utforsket og et lærd håp. Et omfangsrikt utopibegrep som står opp mot både nihilisme og naiv optimisme som Bloch ser som hindringer i samtiden.

Ved hjelp av denne kategorien forstår Bloch verden som et uferdig eksperiment. Objektivitetens manglende evne til å møte de absolutte spørsmål gjør den ute av standtil å gripe helheten. Vi er i bevegelse i historien, vi nærmer oss verden gjennom praksis på avgjørende punkter som venter og lengter på sin virkeliggjørelse. Dette "Noe" kan bli både alt og ingenting, paradiset eller undergang, det muliges virkeliggjøring eller fortapelse-det har altså en åpen karakter.

I *Das Prinzip Hoffnung* skriver Bloch et kapittel i verkets andre del¹¹⁴ Vi finner her en avklaring av *ikke* og *Intet* Ikke er her alltid begynnelsen på en bevegelse og dermed noe ubestemt; her åpner han med å slå fast at nået er ubestemt:

"Als solches hält es das Nicht bei sich nicht aus, ist vielmehr aufs Da eines Etwas treibend bezogen. Das nicht ist mangel an Etwas und ebenso Flucht aus diesem Mangel, so ist es Treiben nach dem, was ihm fehlt."¹¹⁵

Intet er derimot en avgrenset størrelse gjennom sin ødeleggende handling. Dette blir den negative overraskelsen, Distinsjonen er avgjørende; *Intet* og *Ikke* må holdes så langt unna hverandre som mulig: "Das ganze Abenteuer der Bestimmung liegt zwischen ihnen"¹¹⁶ Ikke er følgelig ikke utledet av *Intet*, men trekker i motsatt retning:

"Das Nicht ist freilich die Leere, aber zugleich der Trieb, aus ihr auszubrechen; im Hunger, in der Entbehnung vermittelt sich die Leere gerade als horror vacui, gerade also als Abscheu des Nicht vor dem Nichts"¹¹⁷

Ikke er altså ikke et *Intet* forstått som forpurring, men en ny start, en begynnelse på en bedre verden, som inspirerer oss mot de negative krefter som undertrykkelse, fremmedgjøring. I er en situasjon som ansporer og inapirerer håpet, en utløsende faktor for å forstå verden som eksperiment. Den egentlige skapelsen av verden kommer med denne forsoningen som ligger foran oss, tilhører altså ikke historien.

---

¹¹³ Docta spes: et erkjent, forstått og utforsket håp.

¹¹⁴ "Das Nicht im Ursprung, das Noch-Nicht in der Geschichte, das Nichts oder aber das Alles am Ende" GA 5, s. 356.

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ GA 5, s.357

Åpent system

Hele dette åpne systemet hos Bloch er basert på en ontologisk nyvinning; *det –ennå – ikke-værende*. Bloch forsøker å bryte med den vestlige metafysikk-tradisjonen. En avsluttet ontologi har vært antakelsen helt siden Thales, hvor verdens mulighetsinnhold har vært tilstede i det nåværende som muligheter. Uansett om dette substratet har vært tilstede som ide, ånd eller materie, så hvilte den altså på en antakelse om at alle mulige utviklingsmåter lå i det værende selv. Bloch mener dette kan ses som hinder for det fremtidige og genuint nye, For Bloch betyr dette slutten på en statisk metafysikk, og begynnelsen på en konkret utopi.

”Die neue Philosophie dagegen ist trotz wie gerade ihres wirklichen *Meta* wegen keinerlei alte Metaphysik mehr,(...) weil ihr Verhältnis zum Noch-Nicht-Manifestierten auch nicht das Mindeste *eines ontos on* zulässt, einer Ontologie mithin, die als in sich ausgemachtes Dahinter alles schon hinter sich hätte.”¹¹⁸

En slik åpen ontologi tar utgangspunkt i at den foreliggende verden ikke er fullstendig forklart, dette viser seg som både et værens- og erkjennelsesproblem. Verden er i en tilstand av *Ennå-ikke*, som betyr at endel tendenser venter på at ”noe” skal utløse dannelsen av en tilstand hvor etter logisk fomel S er ennå ikke P, subjektet er ennå ikke identisk med sitt predikat.¹¹⁹ Verden kan ikke tilstrekkelig representert utelukkende som en blivende verden, Bloch finner dette *Ennå-ikke* som en åpen kategori fremdeles under utvikling.

Fenomenologisk likhet –Bloch og Heidegger

Blochs følsomhet overfor den dagligdagse erfaringshorisonten og hans delvise avvisning av vestlig metafysikk gjør at en sammenligning med Martin Heidegger¹²⁰ vil være påkrevet. Bloch går altså ut ifra at det er nødvendig å sette håpet i et filosofisk lys, det er utforsket selv om vi lever med det og i det til daglig. Som vi vet, iverksetter Bloch en type hermeneutikk som vi kort kan se i forhold til Heideggers grundige analyse av *Væren* og *Dasein*.¹²¹ Begge tar opp det samme

---

¹¹⁸ GA 14, s. 96

¹¹⁹ Et dynamisk historiebegrep som tilhører en tradisjon fra Schelling

¹²⁰ Heidegger, Martin (1889-1976) Tysk filosof, kjent for bidrag til metafysikk og fenomenologi. Arbeidet med selve grunnlaget for tenkning, og kritiserer den metafysiske tradisjon for ikke ha stilt gode nok spørsmål om det ontologiske grunnlag, siden spørsmålet etter det *værendes* væren har fortrenget klargjøringen av det værendes *væren*.

¹²¹ Bloch avskyr både Heideggers filosofi og hans nazistiske forbindelse. Begge setter i sving et originalt begrepsapparat for å få begrepene på plass. Der Heidegger har et avmålt forhold til virkelighetens materielle karakter, så er Bloch en representant for en langt mer jødisk-arabisk tradisjon

spørsmålet, tematisk dreier det seg om det samme sentrale spørsmålet fra den filosofiske antropologien: Hva er det menneskelige? Hva kjennetegner det?

For Bloch åpner Heidegger opp en avgrunn der *Angsten* løser seg opp i *Intet*, Heidegger reflekter utelukkende over angstens natur ;

”Heidegger also reflektiert und verabsolutiert mit seiner Angstontologie ersichtlich nur die Grundbefindlichkeit einer untergehender Gesellschaft”¹²²

Bloch finner Heidegger som småborgerskapets talsmann i monopolkapitalismens æra, hvor krisene er uungåelige og svaret på dem er krig.

Fremtidshorizonten utgjør et betydelig moment av Blochs historieforståelse, som en motsats til Heideggers eksistensialisme. Begge tilhører generasjon som har utviklet seg i det samme mentale klimaet. Vi finner eksistensielle problemstillinger åsom utvikler seg i ulike retninger. Det eksistensielle utgangspunktet hos Bloch er som vi har sett *noch-nicht-sein*, et alternativ til en tenkning som starter i *Intet*. Begrepet *Noch-Nicht-Sein* medfører en kritikk av ontologien hos Martin Heidegger, som ikke nettopp stiller seg begeistret til det nye. Derfor kan vi si at tiden fungerer som form til verdensprosessen, dette viser at Blochs værensdialektikk gir tiden form til historien. Begge befinner seg tilsynelatende i det litt bondske og sentimentale landskapet, men Heideggers *Seinsfrage*, hvor Heidegger ser det som sin oppgave å gå tilbake til metafysikkens grunnlag for å stille glemte værensspørsmål, skiller seg fra Bloch. Første gang vi støter på Heidegger i *Das Prinzip Hoffnung*, er Bloch nøye med å markere sin avstand til fenomenologien slik den fremstår hos Heidegger:

”..in Heideggers animalisch-kleinbürgerliche Erlebnisphänomenologie herab, bis zu dessen *Grundbefindlichkeit* Angst und der sich anschließenden Sorge: und diese *existentiellen Modi* sollen sogar besonders *fundamentale* Erschließungen gewähren, eben das Existieren selbst betreffende. All das ist schließlich verfaulten Subjektivismus, doch auf Affekte des Absterben wenigstens wirft selbst der kleinbürgerlich-reaktionäre Existenzialismus einen wahlverwandt-verruchten Blick.”¹²³

Bloch betrakter Heidegger som en pessimist, som ikke arbeider seg inn i noe positiv retning, i stedet er danner *Angsten* utgangspunkt:

---

som snakker om verden med mer organiske metaforer. Hvor Heidegger opererer med *Gewordenheit* som en avsluttet tilblivelsesprosess, finner vi hos Bloch *dynamei on* og *natura naturans*.

¹²² GA 5, s.353

¹²³ GA 5, s.79

” Heidegger macht statt dessen aus der Angst das schlechthinige, das unterschiedlose ”Sosein” in allem, die existensielle ”Grundbefindlichkeit”¹²⁴

For Bloch gjør dette gjør mennesket til en løsrevet og isolert størrelse. Bloch avviser altså dette metafysiske spørsmålet, *Væren* for Bloch er nettopp ikke noe ontologisk avsluttet. Det ufullstendige og prosessuelle fører til kategorien *Noch-nicht*, Bloch er ikke så opptatt av å finnes noen essens i det værende, men fokusert rundt utviklingen av hvordan dette latente materiale i historien kommer til syne. Der Heidegger driver lyrisk betraktning, så er spenner Bloch opp et dramatisk tidsperspektiv hvor mening kan komme til syne.

Vi ser at Der Heidegger tar utgangspunkt i angsten, og forstår den menneskelige grunnstruktur etter *sorge* (frykten)¹²⁵, utleder Bloch håpet som den store avgjørende kategorien. Bloch slår an tonen allerede i forordet til *Das Prinzip Hoffnung*, hvor Bloch omtaler håpet som et direkte motstykke til angsten.¹²⁶ Det er altså lett å trekke opp grensene mot eksistensfilosofiske innslag. Håpsfilosofien impliserer å betrakte mennesket i et fremtidsperspektiv, noe som representerer noe helt nytt i vestlig filosofi. I følge Bloch kjenner ikke tradisjonen noen virkelig fremtid, ettersom den står i avhengighet til et bestemt værensbegrep, hvor *Væren* betyr det som er fast og uforanderlig.

Dette værensbegrepet faller sammen med et statisk leve-og tenkesett, som forsetter verden som en ordnet og uforanderlig størrelse enhet.¹²⁷ Årsaken her er en slags uinteressert mistro til fremtiden. Den framvoksende bevisstheten hos borgerskapet holdt seg med det samme forståelsen av verden;

”Auch das Bewußtsein des aufsteigenden Bürgertums war noch zu wenig aus den Begriff einer viorgeordneten, letzthin fertigen Welt (ordo sempiternus rerum) ausgetreten; nachwirkende feudale Statik hemmte den Begriff Neuheit”.¹²⁸

Det ferdige er det avgrenset og tilhører derfor fortiden. Bloch vektlegger dette som det arkimediske punktet, en viten som som ikke bare forholder seg til det forgangne, men i det vesentlige til noe som er i anmarsj:

---

¹²⁴ GA 5, s.123-124

¹²⁵ Vi støter på vansker med å oversette det presise og særegne begrepsapparatet hos både Bloch og Heidegger; hos begge betyr det tyske språkets flertydighet en utvidelse av erkjennelsen.

¹²⁶ GA 5, s.126

¹²⁷ GA 5, s.157

¹²⁸ Ibid.

”Alles Wissen aber war bisher wesentlich auf Vergangenes bezogen, indem nur dieses betrachtbar ist.”¹²⁹

Det nye manglet et begrepsapparat, og den nye tid ble et vanskelig tema å forholde seg til. Kapitalismen fører med seg fremmedgjøring, fremfor alt kjennetegnet gjennom at tenkningen har blitt en vare.

Så langt erkjennelsen søkes i en rent teoretisk utforming, så må den vende seg mot det forgangne og avsluttede. Dette er karakteristisk for *anamnesen*,¹³⁰ hvor en fortidig situasjon gjenerindres gjennom å skue ferdige avsluttede ideer. Med dette filosofiske utgangspunktet faller det seg vanskelig å grunnlegge et åpen fremtidsperspektiv, eller å begripe en fremtidens karakter. Dette får epistemologiske konsekvenser. Når vi spør etter værens essens eller karaktertrekk, så spør vi da etter noe likt –tilblivende, og dette må som sådan alltid bli noe som har funnet sin form allerede. Bloch krever en ny filosofi som tar opp i seg væren og utvikling.

Hele denne fabulerende tenkemåten, hvor de snodige erfaringer danner grunnlag for erkjennelse, viser oss at historien kan inneholde mer pedagogikk enn den blotte observasjonen. Undringen er muligens allerede bygd opp langs andre linjer, den kan konstituere sansning av fremtidsmaterialet som finnes skjult i det nåværende.

Vor-Schein som kultur

Vi kan oversette dette før-skinn mer presist som en Før-tilsynekomst. Utopiske kvaliteter i kunsten måles etter dens innhold av *Vor-Schein*. Dette dukker opp som en gjenkjennelse i *Øyeblikket*, som er lastet med formasjon av ideer forbundet med de konkrete utopiene som ligger i utkanten av virkeligheten. Disse krever en innsats for å belyse mulighetene for en total transformasjon mot *Heimat*, stedet alle har sanset, men ingen har vært. Bloch er original her fordi han fortolker det overskridende materialet i religion på nytt. Hvis leter og lærer seg å lese tegnene på foregripende opplyste tilsynekomster, så vil dette utdanne leseren til å bli et mulig historisk subjekt. Bloch har begreper om både et nedarvede Vor-schein, og messianisme som henger sammen med Blochs grunnleggende kritikk av klassesamfunnet. For Bloch vil det ikke eksistere noen genuin kultur før klassesamfunnet opphører. Men likevel, mens

---

¹²⁹ GA 5, s.329

¹³⁰ Grunnleggende i filosofihistorien, kjent fra Platons dialog Menon.

begrepet om en kulturell arv (Kulturerbe) forteller oss at det er snakk om en prosess her, kulturen går igjennom historien på vei til å realisere seg og fremstå med et stadig mer genuint innhold. Det finnes jo tross alt mengder av uforløst materiale i denne arven. Siden rammene for hvilket kulturelt materiale som er verdt å arve, har vært bestemt av en kulturell elite, den etablerte kulturen har vært for de få. Samtidig så har kulturens eksklusivitet og dybde, vært betinget av at den har tatt opp iseg ideer fra de undertrykte masser. Verdiene skapt av det store flertallet har også økt kravene om tilgang til kulturelle goder. Disse forholdene leder Bloch til å analysere forholdene mellom klassene, der Bloch iverksetter marxistiske analyser hvor tanker og idemateriale er uttrykk for klasseinteresser. Som vi skal se fremstår likevel ikke Bloch som noen oppdatert kulturteoretiker, og flere populærkulturelle fenomen utforskes i liten grad etter dette perspektivet.

Værens utvikling

Et åpent system skal forsøke å tilføre marxismen en oppdatering, da kan den bli i stand til å behandle mulighetene i hva Bloch oppfatter som oversette kilder til å utvikle marxismens evne til å tale til folks lengsler. Bloch utvider marxismen til å forsone historien, raffinere håpet og ha et slags åpent sinn for foregripelsen. Et åpent system må vurderes med det for øye at det tenkes i ukjent farvann. Fullstendig Væren er altså ikke realisert, men skal det kunne tenkes og ikke minst snakkes om i *Das Prinzip Hoffnung*, må vi i det minste ha noen forestillinger om den. Selv om dette vil fremstå som ufullstendig informasjon, så kan vi altså finne disse oversettes førtilsynskomstene, som noen slags skygger fra fremtiden. Disse foregripelsene er med på å bestemme Værens fullstendigjørelse. For Bloch er mennesket bestemt utfra at det ennå ikke fullstendig realisert ; den eneste inngangen til å avgjører det måtte bli av subjektet ennå ikke har kommet til sin bestemmelse. Bloch trekker opp dette som en fundamental karakteristikk av den utopiske tenkningen som kan føre til en forbedring. Drømmer finnes på flere nivåer, bare når de foregriper noe større kan de være objektive og dessuten må de ha en forbindelse til virkligheten, et materielt korrelat.

Væren strever med å komme nærmere sin fullkomne realisering, og til det trenger det håpet for å bryte ut av det mangelfulle. Denne mangelen består altså ikke bare av materiell nød eller undertrykkelse, men kan påvises på alle nivåer; *Das Prinzip*

Hoffnung er en gjennomgang av hvordan dette håpet læres og bli det ledende prinsipp i bevegelsen mot subjektets fremtreden.

Dette beskriver de viktigste kjennetegnene ved Blochs åpne system, hvor åpenhet for det nye betinges gjennom å løsrive seg fra det platonske innholdet i ontologien og epistemologien. Det mulige som kategori har blitt blant de mest ubestemte, fordi den ikke fått noe ontologisk analyse og derfor opptrer den stort sett i den formelle logikken. Ettersom det mulige bare har blitt omhandlet som et begrepsdefinisjon, ikke en objektbestemmelse. Årsaken til mulighetskategoriens begrensning, mener Bloch å finne i en mangel på et skille mellom den delvis erkjennelsen av vilkårene og de faktiske vilkår i seg selv. Dette er altså forbundet med det logiske og statiske fokuset i filosofihistorien.

Både i bevisstheten og i naturen lever et *ennå-ikke*, i den forstand at mye ennå ikke er bevisst hos mennesket. Vi skal se på veien fra Blochs ekspresjonistisk pregede tidlige fase, over i en marxisme hvor metoden er å vende det muligens åpenhet mot seg selv.¹³¹

Bloch utvikler dette åpne systemet ettersom interessen alltid ligger i den historisk prosessen, marxismens kjerne dreier seg alltid om en frigjøring fra undertrykkelse og frisettelse av det menneskelige potensial.

Bloch tenker seg arven etter Marx som en epistemologisk revolusjon. Marx er Blochs ubestridte læremester, og det finnes her et slags Arkimedes`punkt, hvor det blir mulig å innvirke på historien gjennom å ta utgangspunkt i den foreliggende verdens motsetninger. Frem til Marx så er kunnskap tenkt med utgangspunkt i avsluttede fenomener. Dette urealiserte materialet *som ennå ikke er*, krever en spesiell metode for å avsløre sitt vesen, for at erkjennelse skal bli mulig.

Bloch feirer derfor Marx som den fullendte tenker. Praksis og teori tenkes sammen, og fortid og nåtid presenteres under de samme virkende krefter.

Blochs åpne system er i det minste en marxistisk filosofi ettersom den fokuserer på denne forbindelsen mellom teori og praksis, men Bloch er vel så mye en tradisjonelt skolert filosof, som aldri kaster seg ut i politisk aktivitet eller forplikter seg til et parti. Blochs posisjon er preget av en klar forståelse at denne prosessen ikke har noen

---

¹³¹ GA 5, s.278

automatisk drivkraft eller garantert resultat. heller ikke er det forhåpningsfulle håpet i sluttkapittelet heter det at:

”Das heißt, die in der noch so unbeugsamen, auch aktiv bis zum letzen anfeuernden, hoffenden Hoffnung bezeichnete Sache, die objektive Hoffnungssache in der Welt selber, ist ihrer durxhaus noch nicht garantiert sicher und gewiß; sonst wäre die Zuversicht der hoffenden Hoffnung, statt mutig und, wie so oft, aufrecht-paradox zu sein, lediglich trivial.”¹³²

Denne marxismeforståelsen er ikke bare avhengig av å holdes aktivt levende, den må også ha et et retningsinnhold for å fungere optimalt. En formidling mellom teori og praksis må finne sted. Dette er utvilsomt en streng og omfattende forpliktelse for historiefilosofien, og den resulterer i endel spørsmål. Siden dette åpne systemet foregir å skulle si noe om *det som ennå-ikke er*, så må det komme noen brudd med et klassisk filosofien. Som vi har sett besitter Bloch enorme kunnskaper, men også et stor vilje til å tolke dette på sin måte, og slik at det tjener oppgaven som er pålagt.

Bloch avviser ikke bare at verden ikke er fastlagt på forhånd, heller ikke mennesket og verden er mulig å erkjenne sann uten videre, siden begge har en grunnleggende uferdig karakter.

Dessuten er verden en *Vor-Welt*, i den forstand at den ikke er sann når den heller ikke er ferdig. Å drive verdens sanne innhold frem med en teori-praksis er en oppgave som tilfaller forstanden, ikke å begrense den i et system med på forhånd fastlagte meninger. Bloch understreker viktigheten av å grunnlegge det åpne systemet en måte i morgendagens bevissthet, og da er det også en smule uklart hvorvidt denne foregripelsen av bevisstheten selv i seg selv strider mot systemets åpenhet.

Bloch forstår den analysen av det økonomiske grunnlaget, men en vurdering av den psykologiske og kulturelle dimensjonen i marxismen-Bloch rehabiliterer dette utdefinerte drømmematerialet og forsøker å danne en ny syntese, slik av marxismens potensiale utvides fra å være en streng vitenskap til å forene det entusiastiske og det vitenskapelige. Her finner vi en dialektikk mellom to nødvendige innstillinger; Og Bloch vil gjerne vise at dette er marxismens styrke.

Millitant optimisme på håpets vegne

Håpet kan altså basere seg på en millitant optimisme som anerkjenner at prosessen ikke bare bærer i seg muligheten for suksess, men også destruksjon. Bloch diskuterer mulighetskategorien som et resultat av behovet for å overkomme gapet mellom den

---

¹³² GA 5, s.1624

statiske tanken og tanken på det nye og det åpne. For å få til dette, var det nødvendig å tenke gjennom det tradisjonelle forståelsen av begrepet mulighet i filosofihistorien. Han forsøker å utvide bruksområdet for *det mulige*-siden dette begrepet har vært forbeholdt den epistemiske sfæren. Bloch vil her også anvende den på den ontologiske området. Da forstått som et marxistisk program, nemlig å forandre, ikke bare fortolke verden. Da har den heller ikke noe behov for å undersøke den epistemiske muligheten for seg selv, men å heller gå inn på virkelighetens stoffområde.

Her skifter det altså fra et metafysisk fokus, fra problemer knyttet til sansning, over til problemstillinger relatert til det værende i seg selv. En ny ontologisk kategori etableres *Noch-nicht-sein*. Den skiller seg fra tradisjonell metafysikk gjennom å anta et værende som er prosessuelt og utviklende, omskiftelig og ikke endelig fastlagt. Den gitte verden er i følge Bloch full av realiteter hvis ontologiske status kan forstås som dette *ennå-ikke-værende*. Til en viss grad har disse mulighetene en utstrekning, men har til gode å opp nå fullstendig aktualitet.

Ennå-ikke i historisk viten

Bloch jakter på dette *ennå-ikke* gjennom hele historien, stadig et argument med på å overbevise oss. Mye lever i oss og mye lever i verden som urealiserte potensialer. Men disse kunne ikke eksistere uten av de vendte det muliges åpenhet mot seg selv. Fremdeles har en gjort seg forbausende få tanker over det som kan være-kategorien mulighet har vært mye benyttet, men har vært et logisk problem. Denne kategorien har så langt vært kanskje den mest ufullstendige av alle kategorier utviklet gjennom århundrene- i hvert fall er den minst ontologisk gjennomlyst, derfor opptrer den bare i den formelle logikken. Selv om kategorilæren befatter seg med det mulige, dreier det seg oftest om det kognitive. Den har ikke blitt bestemt som objekt:

Wird die Kategorie Möglichkeit ausschließlich auf die bloße Kenntnis-Schicht des Vermutens reduziert, dann allerdings muß objektive Möglichkeit in der Außenwelt subjektiv-idealistisch verdampfen.¹³³

Den påfallende snevringen av det mulige til å gjelde hva vi kan ha kunnskap om, reduserer de objektive muligheter. ”Hvis mulighetskategorien reduseres til bare et kunnskapsnivå i hva vi antar, så fordamper den,” sier Bloch¹³⁴, den oppløses til en subjektivt nivå, den blir på en måte privatisert. Det mulige blir da redusert til en

---

¹³³ GA 5, s.279

¹³⁴ Ibid.

”antropomorf introjeksjon”¹³⁵, og Bloch ser dette som et motsigelse, som om ikke alle organismer var innstilt på en faktisk verden av muligheter. Det mulige reduseres til fiksjon.

Denne antakelsen forstår både erkjennelsen og dens gjenstand i sin historisitet, og etter dette er ingen ahistoriske størrelser gyldige for erkjennelsesprosessen. For at alle de konstituerende momentene som utgjør erkjennelsen, må de forstås ut fra sin egen historiske utvikling og forstås gjennom sin egentidsbetingethet.

Historisk viten er rett og slett endelig viten, fordi den kontinuerlig blir relatert til det nye historisk. Det historiske erkjennelsesparadigmet er metafysikk-kritikk i den forstand, at fornuften blir løst opp i historie.

Kategorien Mulighet

Kjernen i Blochs senere filosofi kan sies å være den ontologisk begrunnede mulighets-teorien. Grunnmodellen i en ontologisk begrunnet mulighetskategori, fremstiller den aristoteliske metafysikken som prøver å løse alle aspekter ved kategorien i historien. Særlig i moderne har den ontologiske dimensjonen i Mulighets-kategorien blitt skilt ut, Bloch fører denne debatten på det ontologiske området derfor tilbake til Aristoteles. Bloch snakker om reell Mulighet, mulighet er værensmåte. Mulighet blir en atributt ved tilværelsen, Aristoteles begrenser seg ikke til utelukkende til erkjennelsesteoretiske eller logiske problemer med kategorien. Bloch tilbakeblikk på Aristoteles ender i en litt programatisk karakter¹³⁶ Vi skal se nærmere på hvordan dette grunnlaget for en materialistisk ontologi legges i Blochs filosofi.

”Draußen aber ist das Leben so wenig fertig wie im Ich, das an diesem Draußen arbeitet. Kein Ding ließe sich wunschgemäß umarbeiten, wenn die Welt geschlossen, voll fixer, gar vollendeter Tatsachen wäre. Statt ihrer gibt es lediglich Prozesse, das heißt dynamische Beziehungen, in denen das Gewordene nicht völlig gesiegt hat. Das wirkliche ist Prozeß; dieser ist die weitverzweigte Vermittlung zwischen Gegenwart, unerledigter Vergangenheit und vor allem: möglicher Zukunft.”¹³⁷

Her snakker Bloch om mennesket er ikke kompakt. Mye er fremdeles åpent, ingenting i verden skulle sirkulere bare innvendig, hvis det ytre var helt utilgjengelig. På

---

¹³⁵ ibid. Et presist uttrykk for en (ubevisst) internalisering av aspekter ved både den ytre verden og personer, på en slik måte at den internaliserte representasjonen overtat psykologiske funksjoner i den ytre objektet. Annen definisjon: En psykol. prosess hvor subjektet gjentar seg selv i handlinger, kjennetegn eller andre trekk fra den omliggende verden.

¹³⁶ ”Mit der Entdeckung der objektiv-realen Möglichkeit als der Basiskategorie *alles* realen Seins überhaupt hat Bloch das Fundament einer dialektisch-materialistischen Ontologie gelegt” s.141 i H.H.Holz, *Der Philosoph Ernst Bloch und sein Werk Das Prinzip Hoffnung*, i Materialien zu Ernst Blochs Prinzip Hoffnung. Burghardt Schmidt, 1978

¹³⁷ GA 5, 225

utsiden er livet leke lite fastlagt som i det egoet som virker på innsiden. Ingenting ville kunne la seg omsette i samsvar med ønskemål hvis verden var fastlagt.

Bloch setter her opp prosessen som det grunnleggende kjennetegn ved virkeligheter, hvor dynamiske relasjoner arbeider, *det tilblitte* (das Gewordene) har fremdeles ikke seiret, det har altså ikke nådd sin fullstendige realisering. Denne prosessen er å forstå som et bredt nettverk mellom samtid, uavsluttet fortid og fremfor alt; mulig fremtid. Her bygger Bloch sammen grunnlaget for teorien om mulighetskategorien-hele forholdet mellom subjekt og objekt. er uttrykk for en helhet av begge momentene. Dette er tanker som fører rett tilbake til Aristoteles, og her brukes dette aristoteliske begrepet på historiske prosesser:

”Prozeß heißt stets (Verwirklichung) einer Möglichkeit des Gegenstandes, wobei der Gegenstand selbst (bereits) im Modus der Wirklichkeit steht und nicht als solcher, sondern nur seinem Möglichkeitsmoment nach in Verwirklichung gegriffen ist.”¹³⁸

Bloch tar til seg Aristoteles sine tanker om materien, stoffet (hyle) et prinsipp for forandring og prosess, og som det som utgjør mulighetssubstratet. Akkurat som reale må muligheten alltid være et moment ved det virkelige, det Mulige er det ikke-værende (nicht-Seiende) i en nåværende virkelighet.

”Bewegtes, sich veränderndes, veränderbares Sein, wie es als dialektisch-materielles sich darstellt, hat dieses unabgeschlossene Werdenkönnen, Noch-Nicht-Abgeschlossenheit in seinem Grund wie an seinem Horizont. (...) Und solange die Wirklichkeit noch keine vollständig ausdeterminierte geworden ist, solange sie in neuen Kernen wie neuen Räumen der Ausgestaltung noch unabgeschlossene Möglichkeiten besitzt: solange kann von bloß faktischer Wirklichkeit kein absoluter Einspruch gegen Utopie ergehen”¹³⁹

Dette gjør ikke bare utopien ontologisk alltid på høyden med virkeligheten, men det blir umulig å kritisere den absolutt. Bloch hevder at en kan reise innvendinger mot dårlig utopier, de som er abstrakte og utsvevende, forstått løsrevet fra sine betingelser. Den utopiske fantasien har”.. et korrelat i utenfor det rene slumrende i bevisstheten...”, som Bloch omtaler som ”...eines bloßen Gärens, Brausens im inneren Kreis des Bewußtseins”¹⁴⁰.

Det mulige blir da en sentral kategori. Den grunnleggende hungeren som driver subjektet gir oss to muligheter: begjær og håp. Siden håpet kommer til syne i starten

---

¹³⁸ Fysikken aristoteles-bok III.1

¹³⁹ GA 5, s.226

¹⁴⁰ Ibid.

av noe utopisk, håpet reflekterer muligheten av å realisere noe som ennå ikke er; dette er den enkleste definisjonen av utopi; et ikke-eksisterende ”sted” som kan realiseres in potentia. Det som utledes a-priori er en umulighet og kan ikke bli et objekt for håpet, men forbli en illusjon og en gal vrangforestilling. Håpet hos Bloch består av denne tendensen og spenningen i fremtida mot det nye. Disse tendensene er i ferd med å demre foran oss.¹⁴¹ Vi kan ikke se alle fenomener klart i denne tilstanden. Denne dunkelheten trer inn og mulige veier å følge trer frem i gryet.¹⁴² Alle denne metaforiske lysretorikken viser oss at håpet er ikke bare en mental forestilling eller fornuftsprosjeksjon, men et grunnleggende trekk ved det værende. Videre utlegger Bloch denne ikke som en drøm, men som en dagdrøm.

Et utkast om fremtid som har sitt utspring i bevisst tenkning, Bloch insisterer på en viktig forskjell mellom nattdrømmen og dagdrømmen. På linje med Freud tolker Bloch nattdrømmen som resultatet av det ubevisstes arbeid med undertrykte ønsker og begjær, gjerne på det personlige plan-dagdrømmen er der bevisste og våkne subjektets rike fantasi. Dette er stedet der menneskets naturlige trang og tilbøyelighet til å endre sine betingelser trangen etter å forbedre verden (Weltverbesserung)¹⁴³. Denne kosmiske oppgaven vil i praksis sette en stopp for historien, siden verden da returnerer til en perfekt tilstand før arvesynden, som jo gjorde Adam ute av stand til å utføre oppdraget. og er en mange metaforiske spekulasjoner hos Bloch.

Men vi finner også en annen viktig distinksjon mellom teoretisk og virkelig mulighet. En teoretisk mulighet vil bety at objektet ennå ikke er realiserbart-en etterlengtet drøm-en fantasi –men mangler både et korrelat i det nåværende-og forbindelse med historien. tiden må være moden for det gjeldende fenomenet

En reell mulighet er ikke bare på høyden med virkeligheten, men den peker også på veien frem til målet-den er ikke bare reell men står også i praktisk forhold til virkeligheten-den peker på måten den skal gjennomføres .

---

¹⁴¹ GA 5, s.129

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ I kabbala og mystiske jødiske skrifter fremstår dette som en slags reparasjon av verden, der verden ufulkomne karakter blir menneskets oppgave å fullføre. Vi støter her på begrepet *tikkun olam*, som i den jødiske tradisjonen er en slags sosial forpliktelse i samfunnslivet, men også en større kosmisk oppgave. For en del sekulære fortolkninger av jødedommens innhold, blir det da aktuelt å se den som et program for sosial rettferdighet og reparasjon av verden er en oppfordring til miljø og fred

Kunnskapsteori

Dette er kategorier som ikke er kun er hermeneutiske kategorier for en tverrgående utforskning av kulturen på begynnelsen av dette århundret, hvor Bloch stiller opp antropologiske kategorier. Blochs grunnleggende tanker fant sin form en god stund før han for alvor orienterte seg mot marxismen og de politiske hendelsene i Europa. Slik som spørsmålet om nåets dunkelhet er et grunnleggende filosofisk spørsmål, men også nødvendig for å forstå håpsfilosofien som noe som overskrider sansningen. Vi overskrider det foreliggende, dette er en impuls i oss, nærmest en antropologisk konstant, utfordringen blir å utforme et radikalt nytt sannhetsbegrep, et begrep som presiserer sannhetens prosessuelle karakter, noe som allerede finnes, men alltid en utopisk tendens som er innrettet mot oppfyllelse av både den menneskelige og materielle natur. Det finnes en immanent sannhet både i natur og i oss, ikke en som allerede eksisterer, men tilværelsen intenderer den, en utopisk filosofi må være en praksisfilosofi, rettet mot å transformere virkeligheten for å legge til rette.

Det overskridende og transformerende tankene beveger seg fra en konflikt hvor radikale krav til utopisk innhold fører både til positivistisk fremskrittsideologi og nihilisme, som Bloch ser som to sider av samme sak. Mens en ensidig vektlegging av vitenskap ikke vurderer mer enn fakta, nihilismen¹⁴⁴ kommer til syne etter at masken av falske verdier faller og intetheten feires. Selv om både tenkning og det som kjennetegner det menneskelige starter med negasjon, mangel og hunger, så blir likevel konklusjonen annerledes. Bloch "ikke"-kategori betegner ikke eksistens, men fravær, den er alltid negasjonen av da-sein/ being there. Og ikke en intetthet-situasjon.

Som sine læremestre Spinoza¹⁴⁵ og Hegel, skiller Bloch mellom intet og intetthet, Intetthet er den allerede avgjorte tilstanden av en feilslått prosess, Mens Intet/ Ikke er negasjonens negasjon, det strever, betegner en mangel, Ikke/Intet er et tomrom, men bærer på samme tid en impuls til å komme ut av denne situasjonen, tomrommet er, tomromsfrykt, I sulten die unger er denne et slags horror vacui, en frykt for Intet i intettheten.

Bloch foreslår en utelukkende optimistisk filosofi, vi finner ikke her noen behandling av det ondes problem, men Bloch nevner en religiøs korrumpert av

---

¹⁴⁴ Vi forstår nihilisme som en posisjon som benekter at verden, eksistensen eller historien er uten objektiv mening eller formål. Bloch betegner ideer i mellomkrigstida som uttrykk for nihilistiske, selv om dette er en innstilling og en karakteristikk mer enn noen definert posisjon.

¹⁴⁵ Spinoza, Baruch de (1632-1677) jødisk filosof. Inspirerer Bloch til naturspekulasjoner.

håpet. Det har endt opp som et indre anliggende, ”...et trøstefullt håp om noe hinsides”¹⁴⁶.

Dette mener Bloch er årsaken til at de siste rester av vestens elendighetsfilosofi er nødt til å låne forestillinger om noe overskridende. Dette betyr at mennesket er bestemt av sin fremtid, men med et anstrøk av kynisme, siden dette er hypostaseringer fra et klasseavhengig perspektiv. Da blir fremtidens skjebne slik:

”...als daß der Mensch wesenhaft von der Zukunft das Ladenschild der Nacht-Bar zur-Zukunftlosigkeit sei und die bestimmung der Menschen das Nichts.”¹⁴⁷

Corruptio optimi pessima-håpet som kun er bedrag er menneskets største fiende, håpet som er innsiktsfullt og konkret som subjektivt bryter inn i frykten, og som objektivt gjør mest for å avskaffe fryktens innhold. Til sammen med den innsiktsfulle misnøye, som hører sammen med håpet, fordi begge står i mot mangel og nød. Men Bloch plukker opp utfordringen fra arven etter Nietzsche, en utfordring som ikke svarer til krisen i fravær av noe fundament, Bloch starter med å erkjenne disse kategoriene som forestillingsmessige og dette fører over i en eksperimentell ontologi, for å lete etter nye latente muligheter.

Vi må se nærmere på hva slags negasjon som ligger til grunn for eksistens og tanke. Som vi vet tar Bloch utgangspunkt i nåets dunkelhet, dette er preget av uformidlethet i hegeliensk forstand, vi er ikke i stand til å gripe oss selv fullt og helt. Dette er en tilstand hvor vi ikke kjenner betingelsene. Vi eksisterer i en overgangsfase; mellom Væren og Intet, den synlige og usynlige verden, fakta og drøm, minne og profeti. Eksistensen er beveger seg mellom håp og desperasjon.

Først kommer sorgen over å oppdage at det ikke er mulig å ha en umiddelbar erfaring av det levde nået. En nåtidig gåte ligger plassert i dette mellomrommet mellom før-tilsynskomster av fremtiden og fortidens minner.¹⁴⁸

Når er vi bevisst tilstede i våre egne handlinger? Når sammenfaller bevissthet og handling? Dette er et vanskelig tema for filosofien, siden det berører grunnleggende eksistensielle spørsmål om nærvær og eksistens, spørsmål som går over i metafysikken. Vårt nærvær avhenger av etablerte fakta om sammenhengen mellom tingenes utstrekning og deres mening, som ligger i vår umiddelbare nærhet og ikke i

---

¹⁴⁶ Weshalb gerade wieder die Hoffnung, doch mit Einsperrung auf bloße Inwendigkeit oder mit Vertröstung aufs Jenseits, von allem Kanzeln gepredigt wird. GA 5, s.3

¹⁴⁷ GA 5, s.3

¹⁴⁸ Bloch behandler også dette temaet i *Geist der Utopie*.

trascendensen. Siden øyeblikket ikke har realisert sitt innhold, er stedet hvor verdens opphav kontinuerlig oppstår definert av verdensprossen.

Eksistensen peker alltid mot overskridelse til en videre og dypere fremtid, fordi det er bare i en fremtidig dimensjon vi (og den ytre natur) kan håpe på å realisere fortidens løfter og oppfylle mangler. Ikke minst kan vi komme på høyden med nåets dunkelhet, realisere det utopiske innholdet i nået, som fremdeles er utilgjengelig for oss. Håpet gjenstår som forsonende agent mellom subjekt og objekt, Bloch opererer med et eskatologisk fundament i denne metafysikken, det ennå-ikke-værende inneholder en forestilling om endetider, men også formål, kommer meningen til slutt, sammen med aktualiseringen. Mennesket kan knyttes til opprinnelsen/opphavet ikke som en intellektuell handling hos Hegel (Erinnerung) men heller en slags håpefull minneaktivitet (Eingedenken) som er en re-aktualisering av endemålets opprinnelse, en bestemt foregripelse av det endelige ennå-ikke-utviklede opphavsaktuelle. Men hvorfor skulle den opprinnelige lidelsen bli til forestillinger om en bedre fremtid, håp foran intethet eller desperasjon? Dette er nettopp hovedanliggende i Das Prinzip Hoffnung. solange kann von bloß faktischer Wirklichkeit kein absoluter Einspruch gegen Utopie ergehen”¹⁴⁹

Dette gjør ikke bare utopien ontologisk alltid på høyden med virkeligheten, men det blir umulig å kritisere den absolutt, Bloch hevder at en kan reise innvendinger mot dårlig utopier, de som er abstrakte og utsvevende, gjerne dårlig formidlede. Den utopiske fantasien har et korrelat i utenfor det rene slumrende i bevisstheten, som Bloch omtaler som ”...eines bloßen Gärens, Brausens im inneren Kreis des Bewußtseins”¹⁵⁰

Mulighetskategorien oppsummert

Det mulige blir da en sentral kategori. Den grunnleggende hungeren som driver subjektet gir oss to muligheter: begjær og håp. Siden håpet kommer til syne i starten av noe utopisk, håpet reflekterer muligheten av å realisere noe som ennå ikke er; dette er den enkleste definisjonen av utopi; et ikke-eksisterende ”sted” som kan realiseres in potentia. Det som utledes a-priori er en umulighet og kan ikke bli et objekt for håpet, men forbli en illusjon og en gal vrangforestilling. Håpet hos Bloch består

---

¹⁴⁹ GA 5, s.226

¹⁵⁰ GA 5, s.226

inneholder denne tendensen og spenningen i fremtida mot det nye. Bloch omtaler en fremtidsrettet demring en *dammerung nach vorwärts* på s. 129-Vi kan ikke se alle fenomener klart i denne tilstanden, for solen skinner ikke ennå, men helt mørkt er det ikke, og mulige veier å følge trer frem i gryet...Alle denne metaforiske retorikken er for å vise oss at håpet er ikke bare en mental forestilling eller fornuftsprojeksjon, men et grunnleggende trekk ved det værende. Videre utlegger Bloch denne ikke som en drøm, men som en dagdrøm.

Verden har en ufullstendig karakter, det aktive subjektet må altså gå inn i et aktivt forhold til manglene på alle nivåer¹⁵¹-i kabbala og mystiske jødiske skrifter fremstår dette som en slags reparasjon av verden, der verden ufulkomne karakter blir opp til mennesket og ordne opp i.

Denne kosmiske oppgaven vil i praksis sette en stopp for historien, siden verden da returnerer til en perfekt tilstand før arvesynden, som jo gjorde Adam ute av stand til å utføre oppdraget. og er en mange metaforiske spekulasjoner hos Bloch.

Håpets fenomenologi

Vi skal ikke her diskutere i detalj eller drømmens fenomenologi eller utopienes karakter eller innhold. Men se på forholdet mellom håpets fenomenologi og ontologi for å besvare spørsmålet. Håpets fenomenologi går igjennom en prosess, fra å være drømmer om et bedre liv til å nå eskatologiske bestemmelser, har sitt grunnlag i følelsenes og affektenes dynamikk. Kategorier kan også forstås etter en affekt-teori som forklarer verdensprosessen mer fullstendig enn begreper. Intet, intethet og altet er synonyme med hunger, desperat fortvilelse og tiltro til forsoning. Disse kategoriene beskriver dialektikken i den materielle verden etter sitt punktvisse affektinnhold. Ikke beskriver den avgjørende begynnelsen. Altet eller Intetheten fremstår som er karakteristikk ved det latente innholdet i denne tendensen. Mellom disse polene dukker Det blivende opp. Bloch tar for seg teorien om et kulturelt overskudd, som står i kontrast til mye av teoriutviklingen i de øvrige assosierte til Frankfurterskolen. All ideologi er ikke bare å forstå som falsk ideologi, innimellom dukker det opp *Vor-schein* som kan fralures sitt utopiske innhold, Revolusjonen i et

---

¹⁵¹I kabbala og mystiske jødiske skrifter fremstår dette som en reparasjon av verden. *tikkun olam* er en slags sosial forpliktelse i samfunnslivet, men også en større kosmisk oppgave. For en del sekulære fortolkninger av jødedommens innhold, blir det da aktuelt å se den som et program for sosial rettferdighet og er en oppfordring til miljø og fred.

masse-samfunn trenger en politisk teologi, en ideal, symbolsk og følelsesmessig stimulans som ikke med mekaniske materialismen kan tilby, siden den skyr alt som smaker av transcendens. Nihilismen og totalitarisme finner også sine premisser her, siden både et formål og et kosmologisk mening er fraværende. Derfor er begrepet om den konkrete utopien som begrunner tilbakevisningen av enhver type fetisjisme, det være seg den som opphav i en fremmedgjort samfunn eller idealiseringen av en perfekt politisk utopi. Det ligger i den konkrete utopiens bestemmelse at den alltid er en formidling, en omforming av det latente ennå-ikke-værende i den historiske prosessen.

Håpsbegrepet

Håpsbegrepet blir altså ikke en blind tro på fremskritt, men et *docta spes* som trenger gjennom det onde og er derfor i stand til å grunnlegge en håpsfilosofi. Som resultat får vi også en religiøs ateisme som ikke bare er en materialist fornektelse av Gud og religion, men en ateisme som samtidig bekjemper religionens bedøvende funksjon og beholder dens streben etter frihet og forsoning.

Derfor er det ikke skuffelsen som slukker håpet, men den hypotiserende og idolmessige forståelsen, Bloch formulerer nihilismens innhold etter denne bestemmelsen, og her må vi starte for å forstå Blochs ateisme, som ikke har utgangspunkt i en voluntaristisk negasjon av gudetro, men som anerkjenner den begrensninger til å uttrykke de store tingene, som tar hensyn til skapelsesgudens fremmede karakter. Her finner vi all religions problem; innrømmelsen av ulikheten som oppstår når Gud anerkjennes som grunnlag. Ateismen slik Feuerbach forstår den, som ikke fornekte gud, men tilbakeviser dens attributter og omfordeler dem til mennesket, som får sin essens bestemt av disse egenskapene. Vi ser at Guds død ikke resulterer i Intethet, det åpner snarere opp et rom av muligheter, verden som Gud har forlatt er for Bloch en frigjøring slik at mennesket kan skape det som ikke er .

”Kategorien heißt Aussage, was in der kategorie als Aussage gesagt wird, ist nicht, wie der erkenntnis theoretische Idealismus angibt, der Aussagen an sich, sondern der dadurch ausgesagte Rahmen, vor allem der ausgesagte Rahmen als Zeit und Raum, sodann die logischen Transmissionen zwischen seien Inhalten, schließlich die Kategorienfolge als eine der kategorial-objektiven Gestalt selbst.”¹⁵²

---

¹⁵² GA 15, s.54

”Die Kategorien sind das immer weiter sich ausprägende Relations-Wie, der versuchte Bezug des Daß zum Was, also in scholastischer Terminologie der quodditas zur quodditas und umgekehrt.”¹⁵³

Bloch står kommenterer tradisjonen etter Kant. Her tilkjennes historien en samfunnsbetinget status, men samtidig er den styrt av universelle og formale strukturer. Disse transcendentale forutsetningene er styrt av fornuftens autonomi, hos Husserl møter vi dette som transcendental bevissthet. I denne tilstanden er det mulig å oppnå ren betraktning av bevissthetens strukturer og hvordan de betinger vår erfaring av verden. Her finner vi mindre forpliktende kategorilære, men disse får likevel sin egen historie i Blochs apparat.

En klassisk innvending mot marxismen er at når historiens drivkrefter oppløses så står vi ved historiens slutt. Vi kan forstå veien til den absolutte utopiske fornuft. Det værende må betraktes i lys av den absolutte muligheten. Dette er den umiskjennelige og eiendommelige ved Blochs kategorilære. En sammenlikning av en kantiansk kategoritabell med denne læren er ikke mulig. Hos Kant er kategoriene uttrykksformer for avsluttede værender, Blochs kategori har ikke noe direkte motstykke her. Bloch operer med noe målrettet og bestemt i naturen, uten et bestemt forhåndsbestemt formål eller intensjon. hvor kant rydder plass for subjektets evne til å erfare, og en kontinuerlig historisk utvikling. Alle formuleringer hos Bloch må leses i lys av håpsprinsippet, eller blir de meningsløse metafysiske spekulasjon. Alle formuleringer står under håpets ledestjerne. Kategorier er håpets mange uttrykksformer, uttrykk for den åpne veien til det ubetingede, som skal bli sammenfallende forsoningens utopi.

Som vi har sett baner Kategoriene vei for at håpet skal kunne forstås, vi kan forstå veien til den absolutte utopiske fornuft langs tenkningen i kategorier som det værende må betraktes i lys av. Dette er det umiskjennelige og eiendommelige ved Blochs kategorilære. En sammenlikning av en kantiansk kategoritabell med denne læren er ikke mulig, for Hos Kant er kategoriene uttrykksformer for avsluttede værender.

---

¹⁵³ GA 15, s.132

KAPITTEL 4 HISTORISK-FILOSOFISK FUNDAMENT

Som vi har sett er Blochs Historiesyn er avhengig av et erkjennende subjekt, vi skal her se hvordan dette subjektet også står i forbindelse med et natursubjekt og dette peker over i en større systematikk som vi skal forholde oss til gjennom begreper som prosess og dialektikk, og Bloch forståelse av tid. Vi starter med å se på materialismens historiefilosofi, Blochs behov for å introdusere et dynamisk natursubjekt og ett eget flertydig tidsbegrep, vi finner en politisk forpliktet Bloch som anvender dette i en analyse av den femvoksende fascismen på 30-tallet. Denne originale kulturanalysen gir oss en anelse av Blochs ønsker om å utvikle marxismen til å bli et mer anvendelig redskap i samtidsanalysen.

Bloch ser behovet for at den historiske materialismen bør tenkes gjennom på nytt for å fungere som en historie-filosofi. Bloch ser ut til å omdanne den i sitt eget bilde; slik at den kan fremstå som et redskap for en åpen og uavsluttet prosess. Blochs lesning av historien fører til oppdagelsen av historiske foregripelser utført i den klassiske arven av tenkere. Kategoriene fra industrikapitalismen kan ikke uten videre anvendes utenfor Europa, og Bloch tar til orde for en utvidelse av kulturbegrepet som betyr et ikke-lineært historisk tidsuttrykk-Bloch kaller dette for ”..et polyrytmisk og polyfont forløp i historiens fremskritt.”¹⁵⁴

Bloch operer som vi skal se med en annen naturforståelse enn andre marxister, en avsluttede natur underlagt evige lover forstås lett som en mindreverdige materie. Vi skal se hvordan Bloch finner at det dynamiske naturprinsippet har gått tapt i den mekaniske materialismen: ”Materie als Fülle mußte zunächst mit Recht hier schrumpfen,”¹⁵⁵ Denne reduksjonen ser Bloch som en beskyttelse mot hinsidessvermeri¹⁵⁶, dessuten hadde den kristelige skolastikken allerede ryddet vekk det aristoteliske materiebegrepet. Likevel finnes altså arven virksom; ”Subjektiver Faktor, Reife der Bedingungen, Umschlag der Quantität in Qualität, gar Veränderbarkeit.”¹⁵⁷ Som vi ser begrunner Bloch endring i dette perspektivet. Marxismen forklarer verden ut i fra seg selv, men siden den fremadrettede

---

¹⁵⁴ GA 13, s.145-146

¹⁵⁵ GA 5, s.273

¹⁵⁶ *Jenseiterei* GA 5, s.273

¹⁵⁷ Ibid.

dialektikken befinner seg i en fremtidshorisont, må den åpne seg opp for grunnlaget for sin egen tenkning.

Om Dialektikk

Historiefilosofien har beskjeftiget seg med flere forskjellige forhold; den har lett etter både årsaker og formål; vi skal her kort se hvordan dialektikk¹⁵⁸ er sentralt artikulert i Blochs materialisme. Blochs flertydige historiske stemme betyr innslag fra eskatologi og religiøs fortolkning, og den menneskelige erkjennelse utstyres også med en historisitet. Fremst står dette prosessbetingede perspektivet på historiens utvikling. Fornuften strukturer virkeligheten, disse forskjellene og sammenhengene i virkeligheten fremstår mer som en prosess enn kun metode. Det fornuftsmessige blir redskapet for å strukturere virkeligheten. Dialektikken oppstår der vi innser at utgangspunktets begreper ikke er omfattende nok, og tvinger oss til å komme forbi motsigelser. Den dialektiske metoden, selve historie-filosofiens redskap er også grunnlag for Blochs metodiske blikk.¹⁵⁹ Blochs kritikk av Hegel retter seg mot tenkningens avsluttede karakter. Selv om Blochs dialektiske metode har sitt forbilde i Hegels åndsfilosofi, så er Håpsprinsippets historie ikke grunnet i en avsluttet og fortidig historie, den kulminerer ikke i noe fullendt, men avslører i historiens *Øyeblikk* meningen i vårt forhold til oss selv og vår egen samtid. Historien blir på denne måten en utvikling hvor den utopiske visjonen fører til en refleksjon om den utopiske bevissthet, og derfor kan den beskrives som en fenomenologi om det foregripende. Vi skal i denne oppgaven se hvordan Bloch går inn i den materialistiske arv rustet med sine egne begreper, og at dette resulterer i en spekulativ materialisme. Det finnes noe ufullbyrdet i historien (das Unabgeholtenes) dette er uferdig materiale, muligheter som ikke er videre bestemt, som utopi.¹⁶⁰ Historien utstyres med et nytt rom for det som ennå ikke er blitt til.

---

¹⁵⁸ Dialektikk er et begrep fra filosofien som er vanskelig å bestemme fordi det har vært utsatt for markante betydningsendringer.

¹⁵⁹ Dette er arven fra tysk idealisme som får sitt uttrykk i en modell med tre trinn: Først et utgangspunkt i en oppstilt tese, utarbeidelse av motsetning, så en spenning (begrepet settes opp i mot seg selv), Gjennom motsetningene oppheves kommer begrepet til et nytt innhold. Dette møter vi som formidling og syntese.

¹⁶⁰ "Unabgeholtenheit meint Unerledigkeit, meint noch nicht erledigte Möglichkeit weiterer Bestimmung, also Utopie" GA 7, s.437

Som vi vet er det utopiske med på å bestemme mennesket, fundert i det ennå –ikke mulige. Hos Hegel trer det fornuftige i verden (i fornuftig form) frem i filosofisk refleksjon, så vil Bloch plassere dette i den konkrete utopien selv. Bindeleddet heter Marx og menneskesynet, et arbeidende mennesket som konstituerer selv selv i praksis.

Natursyn- messianisme og materialisme

Den filosofiske materialismen i det 20. århundret er en videreføring av synspunkter utarbeidet av Karl Marx (1818-1883) og Friedrich Engels (1821-1895). Som Blochs forbindelse i en materialistisk tradisjon, kan vi her også sette disse perspektivene inn i en større sammenheng¹⁶¹.

Å oppsummere Blochs historiefilosofi slik vi finner den i *Das Prinzip Hoffnung* som Historisk materialisme er ikke noen tilstrekkelig betegnelse alene, til det er det for mye innslag fra kristen-jødisk eskatologi. Der den historiske materialismen redegjør for samfunnsutviklingens drivkrefter, vil den også ha som et grunnleggende premiss at mennesker og samfunn er produkter av en utvikling i naturen. Menneskenes sosiale praksis viser seg i arbeid og transformasjon av den ytre natur, derfor kan vi si at den dialektiske materialismens kjerne er å forene to synspunkter på verden. Materialismen betrakter verden som underlagt mekaniske lovmesigheter, noe som begrunner en objektiv virkelighet uavhengig av menneskelig bevissthet, eller virkelighetens historiske karakter. Verden hos Bloch er i en stadig utviklingsprosess, et perspektiv som ofte får sosiale implikasjoner. Dette natursynet dreier seg ikke om en direkte død natur, eller påstander om at alt virkelig ikke er noe annet enn materielle partikler i bevegelse.

Vi finner her forsøk på å etablere et jordnært bilde av verden, fremfor en naturhistorie utstyrt med utenforliggende og guddommelige krefter. Materialismen vil avvise en teleologisk forståelse av både natur og historie. hos Bloch er heller ikke verden formålsstyrt, men vi kan forstå kategoriens begrepsdannende virksomhet som noe som likevel er med og gir form til verden.

---

¹⁶¹ Vi kommer til å forstå termen marxisme som videreførelsen av hele det teoretiske grunnlaget fra Marx og Engels. Denne var som vi vet, nært forbundet med utviklingen av arbeiderklassen og dens organisasjon og politikk.

Bloch er en konsekvent materialist, og det vil ikke finnes noen styrende guddom bak det hele. Den utviklende prosess utnevnes i stedet selv til garanti for bevegelse og endring. Materiebegrepet hos Bloch dreier seg om noe mer enn fysikalsk definisjon, der det som har utstrekning og som kan sanses av en eller flere sanser. I skolastikken eller hos aristotelikere er materie noe som i seg selv er uklassifiserbart og formløst før det blir gjenstand for utvikling og får form og sustans.

Materien er også det utvendige og materielle. Bloch snakker tydelig om en historisk betinget materie, naturmaterien er en basis for den samfunnsmessige og menneskelige materie. Bloch mener ikke her at vi er laget av samme byggesteiner som naturen, men at "naturen og menneskenes historie har felles utviklingsformer."¹⁶²

Det tales altså både om en fysisk natur og om en bevisst menneskelig. Dette omfattende materiebegrepet sier noe om en utviklingshistorisk enhet mellom materiens mangfoldige uttrykksformer uten å foreslå ett monokausalt prinsipp, enklest forstått som et garanterende gudeprinsipp.

En grunnleggende betingelse for en slik materialisme er å erkjenne verden ut fra seg selv. For Bloch dreier det seg likevel om en innebygget aktivt prinsipp, en naturens med-produktivitet. Dette prinsippet kan forklares og lettere forstås når vi ser på menneskenes historie, vanskelige blir det når naturens utvikling kommer i fokus.

Bloch formulerer utallige steder i sine arbeider et natursyn som på ingen måte er særlig nært et tradisjonelt marxistisk-her er naturen besitter av "noe eget".

Dette passer bra inn med at naturen ikke er avhengig av kognitiv hjelp fra mennesket til sitt virke. Hos Bloch har naturen blitt en slags medprodusent. Utviklingen løper parallelt, mennesket er her med på å gi verden en bestemt orden.

Fordi vi har bevissthet kan vi tillegge naturen lovmessigheter, som i sin tur kan anvendes på verden. Hva verden er i seg selv, derimot, det kan de idealistiske filosofiske posisjoner ikke si noe om. En dialektisk materialisme vil oppfatte dette som en omgåelse av en faktisk objektiv virkelighet.

Dialektikken hos Bloch redegjør for systemer i utvikling. I tillegg til en generell karakteristikk av systemer, gir Bloch et annet navn til drivkreftene, og jakter på dem på kryss og tvers gjennom forskjellige kulturhistoriske og idemessige uttrykk.

For også i naturen hos Bloch finnes det et drivende prinsipp som er med på å sette i gang endring. Denne streben inneholder noe subjektivt, som har sin høyeste utforming

---

¹⁶² GA 7, s.305

som det bevisste menneskesubjektet. Dette er i aller høyeste grad kompliserende for den som vil lese ukomplisert materislisme hos Bloch, et mystisk og romantisk natursubjekt kludrer det hele til.

Bloch ønsket jo å utvide marxismens nedslagsfelt, nærsagt tøyte den til å ta opp i seg den subjektive erfaringen og den epokeuavhengige endetidsdimensjonen. Dette peker utover politisk retorikk. Bloch finner for eksempel et tilsvarende motsetningsforhold i materien, hvor uutløste produktivkrefter, forstått som et intensjonsinnhold i naturen inngår i en opprørdialektikk som fremdeles er av en usamtidig karakter. For Bloch dreier dette også om mer enn bare et utopisk opprør som leter etter sin oppfyllelse, til her hører en tilsvarende prosess, en slags gjenfødelse av et kvalitativ-organisk verden. Fantet det ikke slike tilbakeslag, så ville arv og historieskrivning heller ikke hatt noen utfordringer. Bloch finner at fundamentet for det usamtidige motsetningsforholdet er det urealiserte og ufullstendige eventyret om de gode forgangne tider, det uløste myteforholdet er delvis ikke bare klassemessig, men også den materielle tilfredstilte fortid.¹⁶³

Bloch betrakter altså mekaniske materialismen, som sann fordi den forklarer verden ut i fra verden selv. Men den strekker likevel ikke til når den ser verden i et snevert perspektiv, en verden som beveger seg uten noe mål, låst til en rekke av uendrede nødvendigheter, og forstått ved hjelp av det gamle kretsløpet av tilblivelse og forgjengelighet.

For Bloch er ikke dette en fruktbar forståelse, ikke en forståelse som tar innover seg endring og prosess. Den virkelig åpne verden er den dialektiske materialismens verden, som ikke omgis av noen mekanistiske eggeskall. Den står like fjernt fra idealistiske verdensoppfatninger av typen "fornuften som skaper", "ånden som demiurg", fra bibelhets eller hypostaseringer av det hinsidige, som den heller ikke er i slekt med noen mekanisk materialisme. "Det vil aldri være mulig å tenke stort nok eller godt nok om materien", sier Bloch¹⁶⁴, og trekker opp noen tilsynelatende spektakulære synspunkt; naturens tid sammenfaller med menneskelig tidde eksisterer ikke uavhengig av hverandre)

Blochs ønsker om å renske ut statiske forståelser slåt altså også ut på naturens vegne. Ikke bare bevegelse eller motsetning er dens fremtredelsesform (daseinsweisen).

---

¹⁶³ GA 4, s.121

¹⁶⁴ GA 5, s.357

Håpets fremtidsplassering

Dette auroriske bryter stadig fram, ikke bare i den menneskelige historien, den angår også våre fysiske omgivelser, det gir kvalitet til landskapet, som på ingen måte bare er kvantitativt eller syklisk. I naturens indre er det gjemt tegn som oppretter et hjem(Heimatbildung) i formidling med menneskelige historie.

Verdens materielle dannelser/former forstås her som frigjøring av de mest intensive produktivkrefter, atomkraft er et uttrykk for dette. Alt eksisterende bærer i seg en tendens som ennå ikke har kommet til uttrykk, den er et uttrykk for det fremmedgjorte på vei til identitet, verden som omgir oss blir hjemland.

Spesielt etter byggingen av et klasseløst samfunn fortsetter disse kreftene å være virksomme, prosesser rundt forsoning og humanisering vil være aktive oppgaver også da. Blochs revolusjonære grundighet behandler totaliteten: Verdens grunnstruktur vil da endres. Vi finner en sterkt klargjøring av verdimeslige og begrepsmessige forutsetninger for historieskrivning. En fullstendig identitet mellom gjenstand og bevissthet er en prinsipiell umulighet for den historisk betingede bevisstheten, den vil alltid begrenses av den historiske virkingsammenhengen. Det meste av teoretisk refleksjon i humaniora har vært grader av denne innsikten. Med sitt historisk-materialistiske blikk på historiske hendelser kommer erkjennelsens begrensninger frem i enhver historisk skapt objektivering av menneskelig tilværelse. Så lenge en hver historisk bevissthet forholder seg til verden som en uavgrenset og ubegrenset størrelse i stadig utvikling, så er det nødvendig en avgrenset bevissthet. Dette gjør at historisk refleksjon til en negasjon av den metafysiske anamnesen. Bloch kritiserer ikke denne empiriske fragmentariske dimensjonen i en historisk bevissthet, men tar for seg en prinsipiell relativisme. at historien ikke er en avsluttet størrelse, og at den heller ikke kommer til å nå et slik stadium. Blochs tenkning står så godt plantet i metafysikkens tradisjon, at det vanskeliggjør å trekke inn for fullt dette i hans begrep om erindringen. Hvis historien ikke hadde vært tenk som uavsluttet, så kunne den heller ikke omtales som en åpen prosess.

Spekulativ materialisme og metafysikk

Forståelsen av denne tradisjonen kan gi viktige bidrag til å forstå den teoretiske filosofien i *Das Prinzip Hoffnung*, dette er områder Bloch arbeidet med før verket ble påbegynt. Metafysikkens historie og dens betydning for den dialektiske materialismen

finner vi særlig i *Das Materialismusproblem*¹⁶⁵ finner vi en grundig dette historisk utlegning av dette og det teoretiske utgangspunktet, og boka legger grunnlaget for *Das Prinzip Hoffnung*.

Universalieproblemene og materiebegrepet er tema, og selve formidlingen av idealisme og materialisme i dialektikken. Grunnideen må sies å være hovedpunktet i Blochs kritikk av det ontologiske grunnlaget for den klassiske metafysiske tradisjon fra Platon til Hegel. Både Bloch kritikk av erindringer og også det muliges ontologi ligger til grunn for utviklingen av denne typen spekulativ materialisme. Sentrale begreper er materien som forstått dynamisk, den besitter former og manifestasjoner som kommer til uttrykk som ufullendt enteleki. Bloch henter inn den arabiske aristoteliske tradisjonen; Hos Avicienna og Averoes er utvikling og endring *eductio formarum ex materia*¹⁶⁶, Først dette materiell grunnlaget av kategorien mulighet gjør Blochs ontologi til en egen type materialisme og derfor til kritikk av metafysikken. Formen, det almengyldige blir til en attributt ved det som kvalitetsmessig forstås i det materielle. Den viktigste ideen en spekulativ materialisme blir derfor hos Bloch den ontologiske materiefunderingen av Mulighetskategorien, som vi finner i *Prinzip Hoffnung* grunnlags-del, der den utlegges som en opphevelse (negasjon) av den klassiske metafysikken.

Felles for dem er at naturmaterien ikke kan forstås som noe passivt og formbart, som må gis innhold av en skaperånd. Den må betraktes som en aktiv og skapende mulighetsmaterie. Her finner vi begrepet *natura naturans*, som tilskriver naturen noe som er et skapende og produktivt moment, som et motstykke til den passivt forståtte *natura naturata*. Bloch nærmer seg denne ideen på forskjellig vis:

I *Das Prinzip Hoffnung* der muligheten for et med-skapende natursubjekt og en mulig allianseteknikk utforskes¹⁶⁷, starter han med å utlegge hvorfor naturens ytre krefter (de har altså ikke en uproblematisk eller betingelsesløs eksistens. I det før-moderne var de krefter som ikke kunne forklares eller isoleres for forstanden, før analytisk metode ble utviklet til å forklare krefter etter mer generell mekanikk. Men

---

¹⁶⁵ Dette finner vi i verket *Das Materialismusproblem, seine Geschichte und Substanz*¹⁶⁵ GA 7, en bok som riktignok ikke kom ut før i 1972, men mesteparten er skrevet allerede på 30-tallet. Dette verket er kanskje en viktig overgang for Bloch, siden den legger grunnen for Bloch senere filosofiske grunnlag. Mulighetens og materiens ontologi finner sitt teoretiske grunnlag her. I *Das Prinzip Hoffnung* finner vi dette som anamnesekritikk.

¹⁶⁶ GA 5, s.272 Bloch trekker opp en glemt tradisjon etter Aristoteles, en slags aristotelisk venstreside. Denne går fra Avicienna og Averoes, over Giordano Bruno, Schelling til Marx.

¹⁶⁷ GA 5, s.802

Bloch kommer med en innvending her: Denne utviklingen i fysikkens vitenskap er ikke tilstrekkelig, selv om den beveger oss bort i fra animisme og forklarer naturen etter generelle mekaniske lover er den mangelfull, fordi dens :

”Quantifizierung macht alle Katze grau, sie ignoriert die verschiedenen Modi, in denen generelle Naturkraft doch erscheint und sich auswirkt”.¹⁶⁸

I tråd med Blochs kritikk av vitenskapen fordi den rydder vekk den hverdagslige erfaringen, så er dette reduserende synet med på å stenge tilgangen til naturerkjennelsen. Mangfoldet går her tapt, på bekostning av teoriutvikling. Her kommer en mekanisk monotoni til å triumfere over de alltid kvalitative trinn i utviklingen. Dette er et prinsipp om identitet som seirer over de iboende kreftene som Leibniz omtaler som *inquiétude poussante*, eller som hos Aristoteles er entelekti. Denne reduksjonen kan ikke bare være en som mekanistisk reduserer alt ”i filler”, eller at den fører alle fenomen ned til noen få universelle krefter.

Bloch finner fysikalske uttrykk fra kvantefysikken som symptomer på dette, alle disse uttrykkene om effektivitet: ”denne reduktive metoden som reduserer kreftene som er i sving ned til noen få er hovedsaklig abstraksjoner, ikke meditasjoner” sier Bloch¹⁶⁹ Vi forklares nærmere:

” Til tross for at de ikke bare er kvantitative størrelser, men matematiske abstraksjoner på høyt nivå, så er de fremfor at kvantifiseringer som holdes adskilt fra den medskapende natur, i det minste som en agent, en medvirker.”¹⁷⁰

Men fysikken som en dialektisk vitenskap, forblir knyttet til en kraftkjerne som den skapende natur (*natura naturans*), i seg selv og i dens produkter forstått. En konkret forståelse av atom-mekanikken vil ikke være mulig før de kvalitative prosessene tas med i betraktning-for Bloch dreier dette ikke bare om en mytologisk, før-moderne kvalitet ved naturen, men mer som en produktivitet.¹⁷¹

---

¹⁶⁸ ”die äußeren Kräfte sind nicht so zweifelsfrei vorhandene, wie es scheint”,¹⁶⁸, GA 5, s.803

¹⁶⁹ ”...Alle diese neuen Termini von Wirkungskraft und Samen sind über die Hälfte Abstrakta statt Vermittlungen. Sind trotz ihrer nicht bloß quantitativen, sondern höhermathematischen Abstraktion isoliert gehaltene Quantifizierungen einer *natura naturata*, nicht Eindringungen ins Produzierende einer *natura naturans*, wenigstens als Agens gefaßt. ”GA 5, s.803-804

¹⁷⁰ Ibid.

¹⁷¹ Bloch tar for seg samtidig partikkelfysikk for å strekke teorien sin lengst mulig, ikke for å levere bidrag til dens teoriutvikling.

Blochs mystiske draging

Hos Paracelsus¹⁷² dreier dette seg om *arkaus* som menneskelig kraft, vulcanus er den kosmiske kraften. For Bloch tilbyr denne mytiske tilnærmingen til naturfenomene en mer konkret erfaring av naturen, siden denne produktivfaktoren regnes med, er en forklarende egenskap.¹⁷³ Den moderne fysikkens mekanikk tilbyr lite annet enn abstrakte delsannheter for Bloch, her kritiseres en vitenskap som overser våre erfaringer.

Tilnærmingen til naturen hos Paracelsus tjener som en slags symbolsk påminnelse, naturen har en annen side og et annet uttrykk som ikke kan overgå av mekanisk metode. Hos Schelling¹⁷⁴, men også hos Hegel, finner Bloch dynamisk-kvalitativ naturfilosofi som tar hensyn til denne fysikalske produktiviteten, egentlig dreier dette seg mer om natur som et formidlet fenomen, representert i teori.

”En natur som ikke forstås på denne måten ”sier Bloch,”¹⁷⁵ vil ikke bli noe mer enn liket av abstrakt tenkning-formidling,”¹⁷⁶ dialektisk forståelse er, som så mange andre steder hos Bloch, forutsetningen her for å nå frem til fullstendig viten om naturen. Disse tankene virker kjetteriske i et dogmatisk klima i DDR, fordi de bryter med naturfilosofien slik den oppfattes hos materialistene. Hvis naturens produktivkrefter har et arnested, så kan ikke dette opphavet uttømmende forklares med sub-atomiske modeller eller universielle krefter. Særlig ikke den kraften som kontinuerlig fornyer seg gjennom verdensprosessens helhet. Mekanikken har ikke tilgang til denne tendensen, siden den beskjeftiger seg med begynnelse og ikke med prosesser.

---

¹⁷² Paracelsus (1493-1541) religiøs mystiker og naturfilosof. Baner veien for et kjemisk natursyn med sine spekulasjoner, dukker opp i ”Das Prinzip Hoffnung” først og fremst som en symbolsk påminnelse.

¹⁷³ ...alle diese wie immer noch mytischen Isis-oder Pan-Derivate stehen in dem, was sie nicht-mythisch bezeichnen, dem konkretum Naturerfahrung und der Zuordnung zu ihrem Produktivfaktor näher als die Abstrakt-oder Partialwahrheitewn des mechanismus. GA 5. 217.

¹⁷⁴ Schelling, F.W.J. (1775-1854) tysk filosof. Bloch allierer seg her for å betone identitetsavhengige posisjoner og et skapende natursyn. Se GA 5, s.218.

¹⁷⁵ Ohne solche Vermittlung ist das Physische in der Tat nur der Leichnam des Abstrakten Verstands, mit ihr erschließt sich erst, in wirklichem Realismus, das dialektische Spannungswesen auch hier, ohne alles Grau unter der bunten, mechanistisch desavouierten Oberfläche, ohne lauter caput mortuum gleich an der ersten Basis des Seins. PH. S.805.

¹⁷⁶ Ibid.

Dobbelt blikk på verden

Her finner vi to virksomme nivåer som forholder seg til verden etter både den ytre og indre dimensjon. For Bloch har altså kunst, musikk og litteratur bærer av disse tegnene, som kan sprengte seg inn under overflaten, og la oss komme nærmere det utopiske. Tingene slår omfra det utvendige til det innvendige, I *Geist der Utopie* finner vi jo en religiøst inspirert Bloch.¹⁷⁷ Skal noe realiseres vil det også være berettiget med en strategi for veien dit. Blochs særegne sosialisme-forståelse er først og fremst særegen i talemåten, det alltid nærværende fokus på frigjøring og realisering er veiene for å sette dette i verk. Men den apokalyptiske beskrivelsen av de drivende kreftene viser oss noe som ikke er tilfreds med å oppholde seg i tingenes dunkelhet, men strever etter en virkeliggjøring i dagens lys. Bloch ønsker å frisette materien både fra en idealistisk og en vulgær-materialistisk innpakning, for at den skal kunne tre frem som et utkast, før-tilsynskomst *Materie*. *Nåets opplevde dunkelhet* kommer klarere til syne i denne overskridende innfallsvinkelen; de optiske kvaliteter er dominerende; Symbolinnholdet veksler mellom å være skarpt og vagt. Dette symbolinnholdet er med på å avdekke det tilslørte, men til tross for sin dynamikk så kan det sies å være samfunnsmessig bestemt, egentlig kan det tungt ekspressive uttrykket tilsløre innholdet her; *Tilsynekomster*¹⁷⁸, inneholder altså et dynamiske materialet potensialer.

Teleologi i historien

Betingelsene for utopisk tenkning er grunnlagt på formidlingen av den konkrete historien, garantisten for dette kan ikke lokaliseres i noe utenfor erfaringen. Historiens mål flytter inn i det dennesidige og blir mulig å påvirke for mennesker. Dette er sterkt forbundet med frihet, med subjektets frigjøring både som agent og mål. Bloch leser og leter i historien, og kommer opp med grunnlaget for utopien gjennom å erkjenne tendenser til å virkeliggjøre- begreper som for teologen heter *frihetens rike* og for marxisten *det klasseløse samfunnet*. Begrepet frihet eller frigjøring vil alltid være grunnleggende for Bloch; det dreier seg om å frigjøre potensialer som definerer det menneskelige. Dette menneskelige er på vei mot *Heimat*, ytterligere konkretiseringer

---

¹⁷⁷ Wir könnten die Dinge vollendet werden, ohne daß sie apokalyptisch aufhören; hvordan kunne enhver ting og ethvert menneske til sin ytterste grense. I en ekspressjonistisk stil, hvor temaene tas opp på intens og direkte måte. Disse talemåtene, og fullendelse av tingene, kvalitative omslag
Innsettelsen av Jesu hjerte i tingene, er uttrykksmåter for et virkeliggjøringsprosjekt

¹⁷⁸ Vor-Schein skal vi overste som før-skinn, eller før-tilsynekomster.

ville være abstrakte. Blochs omgang med historien viser at det er vanskelig å definere et subjekt som står utenfor historien, et subjekt er jo ikke avsluttet for Bloch, det har ikke en gang kommet fullstendig til syne.

I marxismens historiesyn finner vi en epokal holdning til historien, hvor den er en teleologisk forstilling om en målrettet prosess eller en kronologisk tidsmodell. For marxismen skulle målet i historien være greit å avgjøre, og da vil vi før eller siden komme til historiens slutt, siden motsetningene som driver historien da vil være brakt til sitt opphør. Bloch deler denne forståelsen av at opphevelsen av fremmedgjøring og undertrykkelse skal ende i frihet og selvbestemmelse. Blochs bidrag er som nevnt å utvide ideologi-kritikken, Bloch ser nok heller overvinnelsen av det bestående som forarbeid til en ny type fremtid, og til å realisere denne må historien tenkes på nytt, det må letes frem skjult materiale. Å beskrive denne utopien er heller ikke Blochs oppgave.¹⁷⁹ Marxistisk ideologi for Bloch er bare interessant så lenge den ikke er virkeliggjort. I et slikt perspektiv vil oppgaven for tenkningen og filosofien virkelig få et totalt nytt innhold når de samfunnsmessige motsetningene er brakt til opphør, da vil nye spørsmål om menneske og natur tre frem.

Å tematisere menneskets posisjon i tiden vil altså være er å abstrahere ut en mening, hos Bloch heter dette tendenser. Et grunnleggende paradoks ligger til grunn for Blochs konstruksjon av utopiens historie; Konkret utopi betyr ikke å beskrive eller begrepsfeste en fremtidig tilstand, slik at en har noe å måle virkeligheten oppi mot, men å lese tendenser ut av utviklingen, for å se i hvilken retning historien fører. Å snakke om et mål i historien vil være problematisk, fordi det ikke er endelig oppstilt. Derimot så definerer det seg og endres i historiens løp. Vi befinner oss altså langt i fra noen automatisert prosess, menneskeheten lider store nederlag, hele veien lurer barbariet rundt historiens hjørne.

Virkelig humanisme som et mål i historien er altså fremdeles ikke foreliggende, slik at vi kan erfare det, nettopp derfor er det heller ikke ferdig formulert, da ville det kun ha vært fantasi. Men likevel er det mulig å si noe om retningen dette menneskelige innholdet kan ta.¹⁸⁰ Bloch forstår dette som menneskehetens eldste drøm; å bryte ut av betingelser som gjør mennesket til "ein erniedrigtes, geknechtetes, verlassenes,

---

¹⁷⁹ "Der Kommunismus ist für uns nicht ein *Zustand*, der hergestellt werden soll, ein *Ideal*, wonach die Wirklichkeit sich zu richten haben (wird). Wir nennen Kommunismus die *wirkliche* Bewegung, welche den jetzigen Zustand aufhebt." Die Bedingungen dieser Bewegung ergeben sich aus der jetzt bestehenden Voraussetzung. Marx/Engels-Werke band 3, s.35 Dietz DDR 1969

¹⁸⁰ GA 10, Kann Hoffnung enttäuscht werden? S. 389 denne skuffelsen kan forbedre håpet, det er i beste fall noe pedagogisk her.

verächtliches Wesen”¹⁸¹ Bloch leser historien, og finner den betinget av flere forhold, slik virkeligheten heller ikke er uavhengig, Bloch sier videre at ”om verden hadde stått i motsetning til de menneskelige anliggender, så ville den ha vært uforanderlig og avsluttet”¹⁸². Bloch finner ingen garanti i historien, men det finnes rikelig med potensielle samarbeidspartnere, det går for Bloch an å være på lag med historien.

”Der Weltprozeß ist noch nirgends gewonnen, doch freilich auch: er ist noch nirgends vereitelt, und die menschen können auf der Erde die Weichensteller seines noch nicht zum Heil, aber auch noch nicht zum Unheil entschiedenen Weges sein. Die Welt bleibt in ihrem Ingesamt das selber höchst laborierende Laboratorium possibilis salutis.”¹⁸³

Natur-subjekt og Prosess

Bloch stiller opp et perspektivet hvor disse to prosessene sammenfaller. På den måten kan de forstås etter de samme prinsipper, begge er forsøk på å kartlegge hva som ligger latent i det umiddelbares ukjente område¹⁸⁴

Bloch tenker i en slags identitet-tradisjon, men vi finner ikke en forestilling om et slutt punkt her, så noe avgjørende fremtidig der noe begynner, forstått etter både brudd og kontinuitet. I denne dobbelte materien, kan ikke dette drivende prinsippet helt forstås som et romantisk-natursubjekt. I et oppklarende avsnitt i *Experimentum Mundi* finner vi ”Ein Ich oder Selbst ist nicht darin, auch wenn es von den Menschen immer wieder eingeführt worden ist.”¹⁸⁵

Men funksjonsmessig kan denne tendensen likevel i det minste komme til å ligne på noe subjektivt.

Bloch kommenter dette i flere passasjer hvor materialismens historiefilosofi er til undersøkelse; ”Das Gärende ist das Subjekt in der Materie, die Entstehende Blüte oder Frucht ist die Substanz dieses Subjekt.”¹⁸⁶

---

¹⁸¹ GA 10, s.390

¹⁸² Wäre die Welt zu dem menschlichen Anliegen in ihr im wesentlichen entgegengesetzt, wäre sie gar unveränderlich abgeschlossen, statt gerade im Negativen voller Wendepunkte und im Ganzen voller zukunftsfragender Eigenschaften zu sein, dann stünde der Hoffnung(...)allerdings nur der Fluchtraum einsamen und abstrakten utopischen Träumens offen. Ibid. ,s.343

¹⁸³ GA 10, s.39

¹⁸⁴ Ich sehe den Prozeß, den Geschichtsprozeß und den Welt-Prozeß als den Versuch, herauszubringen, was im dem X des Unmittelbarsten gärt und treibt, tendiert und latent ist. GA Ergänzungsband:Tendenz-Latenz-Utopie. S.340 Bloch svarer dette på spørsmålet om hvilken betydning for det fremtidige som er utledet av kategorien ”det opplevde øyeblikkets mørke ”(das Dunkel des gelebten Augenblicks)

Hentet fra en samtale med Jürgen Rühle fra 1963.

¹⁸⁵ GA 15, s.215

¹⁸⁶ GA 7, s.375

Dette subjektet blir da straks problematisk, for har det en oppkomst så er det naturlig å tenke seg et formål i historien. Det er denne *identiteten* i historien som antyder dette. Dette er en tilstand som beskriver en opphevelse av fremmedgjørelse, hvor motsetninger mellom subjektet og objektet, natur og mennesket opphører. Slik Bloch insisterer på historiens åpne karakter, vil det være vanskelig å uttrykke noe konkret om dette. Bloch omtaler selv identitet som et nærvær, hvor det kjennetegnes slik;

”Darum gibt sich die Identität des zu sich gekommenen Menschen mit seiner für ihn gelungenen Welt zwar als bloßer Grenzgegriff der Utopie.”¹⁸⁷
Bloch forstår altså dette som dette håpets høyeste mål, som et høyeste gode.¹⁸⁸, men ikke oppstilt som noe mål i seg selv.

Det som eksisterer har et mål, selv om materiens innerste kjerne ennå ikke er frembrakt. Men som vi har sett er ikke denne systemavgrensningen kjernen i Blochs historiefilosofi. Bloch er opptatt av de menneskeskapte målsetninger, og undersøker hvordan disse uttrykker seg både i forskjellige former og under hvilke betingelser som muliggjør realiseringen av dem. Dette betyr at historien konkretiseres til å omhandle ideologi i forskjellige varianter, som håpets affektive former, lengsler og drømmer.

Om historisk kunnskap

I sin takketales ved mottagelsen av den Tyske bokhandelens fredspris¹⁸⁹, finner vi nok en passasje hvor Bloch betoner hvordan alt starter og slutter med det menneskelige, en konkret og eksistensiell tenkning, som ikke bare omfatter de materielle betingelser, men som også ”..ebenso auch dem immateriellen: geistigen Bedingungen seines Seins in der Welt der Natur und des Menschen”¹⁹⁰ Bloch selv snakker her om den horisonten, som trengs for å stille opp betingelsene for historisk kunnskap ”Historien er ikke et galleri bestående av allerede fullbrakte verker”¹⁹¹ sier Bloch. ”Historien, forstått som det overføres gjennom studier og observasjon, må til stadighet forhøres. Et positivistisk syn, hvor historisk overlevert sannheter presentert som faktum, ligger langt fra Bloch, et kunnskapsbegrep som ikke er kontemplativt er stadig det som vil

---

¹⁸⁷ GA 5, s.368

¹⁸⁸ Das Alles im identifizierenden Sinne ist das Überhaupt dessen, was die Menschen im Grunde wollen. Ibid. S.368

¹⁸⁹ ”Widerstand und Friede”. S. 433.GA 11, Politische Messungen.I denne takketalen aner vi Blochs politiske engasjement.

¹⁹⁰ Ibid.

¹⁹¹ Ibid.

frembringe sann kunnskap, ”Denn Wahrheit, dies ernsteste Wort, ist mit dem Vorhandenen nicht erschöpft.”¹⁹² Mennesket er et produkt av sine betingelser, men betingelsene er heller ikke innsatt av noen andre enn mennesket selv, slik utfolder denne praktiske og historiske fornuften hos Bloch. Når Bloch har bestemt formålet i tenkningen, stiller han opp ledetanken. Denne undersøkes etter sine muligheter og belyses i sin horisont. Tenkningen settes inn i en syklus, språket skal synliggjøre fenomener som ingen har sett, men som vi finner *før-tilsynkomster* av.¹⁹³

I enhver tekst er det et engasjert subjekt til stede. Den marxistiske ideologikritikken har en identifiserbar måte å formulere seg på; vurderingene kommenterer seg selv, vi får et slags sammenfall mellom språklige og idemessige nivåer. Prinsipp Hoffnung inneholder sentrale begreper i en konsentert form, for å utdype perspektivet

Bloch kretser inn saken, og engasjementet –Blochs vekt på nuet kan noen ganger låse tenkningen fast til ontologien-Blochs ønske om å bidra til marxismens mangelfulle beskrivelse av hva dette nye samfunnet skulle bestå av;

Beskrivelser er altså utelatt med vilje:

Eigentliche Bezeichnungen der Zukunft fehlen überlegt, wie bemerkt,(...) weil Marxens ganzes Werk der Zukunft dient, ja überhaupt nur im Horizont der Zukunft begriffen und getan werden aknn, jedoch als einer nicht utopisch-abstakt ausgemalten.¹⁹⁴

Bloch utdypet ikke denne prosess-ideen fra Marx, men nøyer seg med å gjengi at fremtiden belyses i en materiell horisont, og denne horisonten knytter seg altså til både fortid og nåtid, det er disse tendensene som må være med for at fremtiden skal kunne begripes og settes i verk.

Utopisk spekulasjon

Perspektivene hos den unge Bloch finnes stadig igjen-riktignok er det ekspressive uttrykket noe tonet ned og vekslet inn i en større marxistisk forpliktelse, men vi finner stadig et språk, en bildebruk som peker inn i det romantiske historiesyn, fordi det betoner enheten mellom religiøs og historisk erfaring i tenkning og dagligliv. Den ytterste bevegelsen vil være å utforske de overskridende elementer i tradisjonen. Vi har i denne oppgaven lett på kryss og tvers etter Blochs ideer om håpets historiske betingelser, og alle Blochs verker uttrykker håpsfilosofien på forskjellige stadier.

---

¹⁹² Ibid.

¹⁹³ Nyansene i det tyske språkets tempi presiserer tanken og innfører en nyanserikdom som vi her dessverre bare kan behandle svært overfladisk.

¹⁹⁴ GA 5, s.725.

Likevel bryter ikke Bloch her med den filosofiske tradisjonen, men er stadig på jakt etter omformulering, fornyelse og oppdateringer. Som vi har sett gir dette utslag i å skape filosofiske kategorier som i større grad kan være med på å skaffe både erkjennelse og gi kunnskap om dette nye som alt kretser om. Den tyske idealismen utstyrer Bloch med en bred forståelse av subjektets muligheter, og med materialistisk historisk analyse settes et håpende subjekt i stand til å forme sin fremtid.

Hele tradisjonen av utopier gjennomgås i verket, og selv der utopien sklir over i religiøs forventning når det forutsettes en inngripende gud, lar ikke Bloch seg skremme, men er stadig undersøker etter kimer av det nye i historien. Den religiøse lengselen uttrykker menneskets utilfredse karakter.

Hos Bloch finner vi ikke noen historisk differensiering av denne lengselen. Håpet selv er med på å motivere subjektet, både til tradisjonelle filosofiske sysler som erkjennelse. For Bloch blir håpsprinsippet viktigst fordi det er et håp om noe i fremtiden, å tenke om fremtid er tenkningens viktigste oppgave.

Fremskritt som målestokk

En slik tidskvalitet må vurderes etter graden av fremskritt. Tiden kan gjøre en kvantitativ fortsettelse, men dette uttrykker ikke noe om kvalitative fremskritt.¹⁹⁵ Materiens fylde, fordeling og bevegelse i verdensaltet varierer, på samme måte er det med den historiske materien. Blochs visjoner om sammenfall i historien fremstår som fantastiske¹⁹⁶ med utgangspunkt i et tradisjonelt tidsbegrep. Bloch støter på utfordringer når han vil tilskrive menneskets sanseerfaring til tiden selv. Bloch avviser tiden som selvstendig størrelse, men vil amtidig ikke beskrive den som et psykologisk fenomen. På bakgrunn av dette vil Bloch etablere et rikere tidsbegrep i samsvar med Riemanns romforståelse. Dette forslaget om å anvende et elastisk tidsbegrep er i analogi med den elastiske romforståelsen fra den ikke-euklidske fysikken. "Zeit ist nur dadurch, daß etwas geschieht, und nur dort, wo etwas geschieht."¹⁹⁷ Det dreier seg altså om å grunnlegge et elastisk rom- og tidsbegrep som vil være befridd fra denne rigiditeten. Men Bloch hevder at fremdeles er det ikke tilstrekkelige bidrag til forståelsen, særlig ikke til hvordan historiens forskjellige innhold kommer til syne.

---

¹⁹⁵ GA 13, s.118 ff kapittel "Differenzierungen im Begriff fortschritt"

¹⁹⁶ Hudson, Wayne: The marxist philosophy of Ernst Bloch. St.Martins Press, New York 1982.

¹⁹⁷ GA 13, s.129

Bloch trenger dette uttrykket for å understreke hvordan tidens fremskritt står i et asynkront forhold til historien. Det er særlig i teorien om det usamtidige at Bloch gjør dette forsøket på å begrepsfeste dette asynkrone materialet. Den kronologisk tiden fremstiller tiden som en rekke av likeformede tidsenheter, og omfatter ikke de faktiske hendelser. For Bloch et mindre funksjonelt begrep for den oppgaven tillegger historien. "Klokketiden er abstahert fra det opplevde", sier Bloch¹⁹⁸, den har blitt til en abstakt gjenstand størrelse og stivner derfor.

Denne rigide tidsforståelsen er grunnleggende for den rasjonelle tidsforståelsen, til å måle arbeidstid, som en taktstokk i det romlige. Kvalitative uttrykk kommer ikke til syne, vi kan forestille oss at tiden her er av jevn tykkelse.

Mot en utelukkende kronologisk og målbar tidsforståelse finner Bloch flere egne beger, som *Die Zeitdichte*, tidens fylde. Målestokken for denne vil være i første rekke hendelsene: "Zeit ist nur dadurch, daß etwas geschieht, und nur dort, wo etwas geschieht."¹⁹⁹ Denne forskjellen mellom målbar og opplevd tid peker på en kvalitet ved tiden selv, dette kommer til syne i forskjellen mellom menneskets og naturens utviklingshistorie. Bloch fører dette videre til å spørre etter hva som kjennetegner tider der hvor tilsynelatende lite hender. Mot et enormt og nesten ufattelig tidsspenn kan tidsforståelsen få et rytmisk syklisk monotont preg, (der hvor det i naturen skjer mindre på hundre tusener av år enn i 1917)²⁰⁰ Tiden folder seg her ut med en varierende grad av Denne tettheten (dichte), "Die Zeitfolgen insgesamt, nicht nur die historichen...", må forstås i lys av de samfunnsmessige hendelser, et programmatisk utsagn, og vel ikke oppsiktsvekkende fra denne kanten.

For Bloch er naturens tid spent ut over et annet tidsperspektiv og får derfor en annen kvalitet enn den historisk-kulturelle tid. Den er i sammenlikning med denne vi finner: "...ein riesig aufgeblähtes Weniger an intensiv-qualitativer Zeit; wie ja die vormenschliche Natur auch ein Weniger an entfaltetem Sein enthält"²⁰¹ Det finnes altså forskjellig grad av fylde i menneskets utviklingshistorie.

Å bryte opp historiens kontinuitet, for å åpne opp for de agenser Bloch vurderer som historieskapende, eller historiedrivende, kan være en passende vurdering av Blochs historiefilosofi. Bloch er innstilt på dette perspektivet

---

¹⁹⁸ GA 13, s.130

¹⁹⁹ GA 13. S.129

²⁰⁰ GA 13, s.138

²⁰¹ GA 13, s. 139

Tid og erindring

Vi skal forstå både erkjennelsen og dens gjenstand i sin historisitet, og etter dette er ingen ahistoriske størrelser gyldige for erkjennelsesprosessen. For at alle de konstituerende momentene som utgjør erkjennelsen skal forstås ut fra sin egen historiske utvikling og forstås gjennom sin egen tidsbetingethet, kan de forstås som en type radikal kritikk av metafysikken, slik som Gadamer²⁰² forholder seg til Hegels enhet av metafysikk og historie. Historisk viten er rett og slett endelig viten, fordi den kontinuerlig blir satt i relasjon til det nye historisk. Det historiske erkjennelsesparadigmet er metafysikk-kritikk i den forstand, at fornuften blir løst opp i historie, og satt i en historisk sammenheng. Fokuset på historisk vitens avgrensethet og relativitet, betyr en sterkt klargjøring av verdimeslige og begrepsmessige forutsetninger for historieskrivning, bevisstheten om at en fullstendig identitet mellom gjenstand og bevissthet er prinsipiell umulighet for den historisk betingede bevisstheten, den vil alltid begrenses av den historiske virkningsammenhengen. Det meste av teoretisk refleksjon i Humaniora har vært grader av denne innsikten. Med sitt historisk-materialistiske blikk på historiske hendelser vil bifalle erkjennelsens begrensninger på enhver historisk skapt objektivisering av menneskelig tilværelse. Hvis historien ikke hadde vært tenk som uavsluttet, så kunne den heller ikke omtales som en åpen prosess.

Så lenge en hver historisk bevissthet forholder seg til verden som en uavgrenset og ubegrenset størrelse i stadig utvikling, så er den nødvendigvis en avgrenset bevissthet. Dette gjør at historisk refleksjon til en negasjon av den metafysiske erindringsfokuset. Bloch kritiserer ikke denne empiriske fragmentariske dimensjonen i en historisk bevissthet, men men snarere en prinsipiell relativisme, at historien ikke er en avsluttet størrelse, og at den heller ikke kommer til å nå et slik stadium. Blochs tenkning står så godt plantet i metafysikkens tradisjon, at det vanskeliggjør å trekke inn for fullt denne uavgrensede perspektivet i hans begrep om erindringen.

Bloch integrerer sin forståelse av historiens utvikling til å gjelde både natur og samfunn, materien og sjelens skiftende former skifter etter den samme prosessen. Hos Bloch smelter naturens og menneskesamfunnets historie og fremstår som noe som utvikler seg etter et felles mønster. Blochs antropologiske fokus trekker en linje fra før-historisk tid til det fullt ut utviklete kapitalistiske økonomi, stadig Blochs

---

²⁰² Gadamer, Hans-Georg (1900-2002), Ty, filosof og historiker i tradisjonen etter Heidegger, forsøker å knytte denne til Hgels dialektikk i hovedverket "Wahrheit und Methode" (1960)

filosofiske hovedinteresse kan sies å være nettopp denne; å identifisere utviklingstrekk i historien som passer til den politiske argumentasjonen. Nå vil det være både urettferdig og uriktig å kalle *Das Prinzip Hoffnung* for politisk argumentasjon, men Bloch skriver utifra en overbevisning som ikke kan overses. Ønsket om en forandring er alltid til stede i teksten.

For Bloch er historien sammenfallende med framskritt, forstått som en bevegelse mot menneskets frigjøring. På denne måten er utallige ideformasjoner og kulturelle yttringer analysert etter sitt potensiale. Historien er i sitt vesen prosess. Mysteriet ligger ikke langt frem i tid, men er i nåets dunkle og ukjente. Dette er nær oss i tid og rom, men likevel noe ukjent.

Det som ligger for nære øyet fremstår her som en blind eller mørk flekk. Dette kan sies å være et utgangspunkt for Blochs syn, tenkningen starter jo i dette umiddelbare, det som ikke har blitt til gjenstand ennå. Den historiske verdensprosessen er en bevegelse til erkjennelse av dette ukjente, som en latent tendens som må avdekkes.²⁰³

Historien er en stadig blivende prosess, den handler i sitt vesen om fremtid hos Bloch, ikke en kontinuum uten brudd, heller ikke en sekvens av betingede prosesser. Historien er årsaket av noe, laget av noen. Historien er mer om å avdekke prosessens retning og dynamikk, fremfor å dvele ved avsluttede hendelser. Å avdekke prosessens retning er likevel ikke det samme som å komme frem til en entydig formel for historisk utvikling, vi finner ingen utvikling på skinner, fremskrittet for menneskets frigjøring er ikke klarlagt på forhånd.²⁰⁴ Frigjøring har ingen garanti, det kan også skuffes og korrumpes.

Verdensprosessen må sies å være et voldssomt begrep, men det betegner en prosess Bloch mener å finne i verdens utvikling, fra ursuppen til det moderne menneskets antatt innviklede sjelsliv kommer dette prinsippet til uttrykk. Gjennom disse grandiose begrepene kan Bloch bygge metafysisk system uten en gud som garantist for det hele. Men Ved nærmere ettersyn fremstår dette altså ikke så mystisk og uangripelig likevel.

---

²⁰³ Ergänzungsband: Tendenz-Latenz-Utopie

²⁰⁴ Sie wird vielmehr als von Menchen hergestellt erkannt, und ihre Geetze sind Anweisungen dazu, gehandhabt zu werden. GA 10.

Den flertydige dialektikken

Denne flertydige dialektikken er bare mulig når filosofen ikke tar utgangspunkt i et kvantitativt-mekanistisk begrep om et likeformet tidsbegrep, vi lever ikke alle i den samme tiden. Vi bærer alle med oss ulike bærer av ulikt fortidig materiale som virker inn i hverdagen,” avhengig av sosial plassering, har en sin spesifikke tid.”²⁰⁵

Bloch tar opp tilbakeskuende og nostalgiske trekk mot før-kapitalistiske samfunn, hvor deres kvaliteteter gir trøst til omskifteligheten i det moderne. Forgangne tider inneholder likevel noe som ikke er avsluttet, fordi det aldri ble realisert, det er et skille mellom usamtidighet og nostalgi her.

Fortiden har kimer til fremtid, dette virker ennå, det har en eskatologisk funksjon, dette gjør det mulig å snakke om en sammenhengende kulturarv. Det samtidiges sammensetning og beskaffenhet som det usamtidiges motsetning utfordrer avgrensningens område. Motsetning etter Blochs definisjoner er den kvalitative forskjellen mellom ikke-oppfylt tid og forhindret ekte fremtid, oppfyllelsens utopi. Vi ser her betydningsforskyvelsen.

For Marx dreide det seg alltid en motsetning innenfor epoker, mellom proletariat og borgerskap, for den utopisk anlagte filosof dreier det seg om en motsetning på tvers av epokene; mellom en kapitalistisk nåtid og en forhindret fremtidig utopi. Samtidige motsetninger utgjør den kritiske kjernen i den kapitalistiske samtiden; å forhindre det klasseløse fremtiden. Vi snakker om et usamtidighetens motsetningsforhold, når småborgeren full av undertrykt sinne, klamrer seg til forestillingen om tapt storhet, selv om den aldri har eksistert.²⁰⁶

Bloch påviser hvordan det usamtidige finner sin sted i landskapsmaleriet; hvoer en skjønn og avsluttet natur, og en harmonisk agrarsamfunn står som en usamtidig kontrast til en mer dynamisk virkelighet, alt fjernt fra storbyens konflikter. Noe liknede finner Bloch hos Gauguin, som finner det eksotiske på Tahiti , hvor vi finner en ”fargeglad ubekymret, evig søndag, paradisisk uskyld”²⁰⁷. Det motsetningsfylte paradisiske får ingen radikal paradisisk funksjon i Europa, det fremstår som usamtidig

---

²⁰⁵ GA 4, s.104

²⁰⁶ Bloch bedriver en type skolastikk her, i marxist-leninistisk stil innfører han et skille mellom subjektiv og objektiv samtidige motsetninger. Kanskje er dette en distinksjon uten betydning, Men det er lett å få mistanker til motivasjonen her; Bloch tilslører det som fremfor alt sprenger den dogmatiske marxismen. Terminologien kan avgjøre; gjennom små forskyvninger lar det enestående seg avgjøre og vurdere. En helt avgjørende rekke av distinksjoner er konsesjoner til den stalinistiske tidsånd.

²⁰⁷ ”Natur für uns”, dieser gründlichste Hintergrund des Sclaraffenlands, wird durch einen paradisischen Himmelsstrich angezeigt und so weniger gründlich ins Bild gebracht. GA 5, s.956

materiale. ”Denne evige søndagen er betalt med primitivitet”²⁰⁸, sier Bloch, og primitivitetens belønning er bekymringsløshet-i det minste i disse bildene. Dette er ikke først og fremst kunsthistorie, men et forsøk på å vise begrepet i bruk, der kunsten legger frem sitt forhold til virkeligheten, om enn på en litt motstrebende måte.

Utvide materialismens begreper

Bloch ønsker å forsterke tradisjonen, innsette bindeledd og bidra, men på mange områder er materialisme-forståelsen ikke oppdatert, han holder seg ikke alltid der hvor han burde være; ved hendelsenes front eller forside. Den totale historiseringen betror ikke nåtiden fullstendig meningsinnhold, det er alltid en usikkerhet forbundet med det nåværende, siden det ikke er fullstendig realisert.

Da får en følelsen av at den store sammenhengen får en ufortjent primat, målet er alltid å bygge virkelighet inn i de store historiske systemer. ”Det er tilstedighet drømmen om det ubetingende som driver oss,”²⁰⁹ sier Bloch, men i det litterære eksemplet Don Quijote illustrerer ”renhetens lidelse”²¹⁰, som i skuffelse over verdens utilstrekkelighet vil skape noe annet etter sitt eget hode. På sett og vis vil denne kritikken også ramme Bloch, i det det ufullstendige nået avløses av en jakt på tendenser som først gjennom materialistiske fortolkninger kan tjene som motstykker i den virkelige verden. Bloch imøtegår kritikken mot faren for å gjenta seg selv i forordet til verket: Det dreier seg om en vilje til å frigjøre meningsinnholdet, en vilje til å forholde seg til det som er reelt mulighet, denne skiller seg som vi vet fra tankespinn. Bloch sidestiller stor filosofi med jakten på det egentlige og vesensmessige. Devisen om å forklare verden utifra seg selv blir problematisk så lenge vi ikke avklarer begrepenes forhold til det virkelige. Bloch innleder med kritikken av materialismens utgangspunkt frem til Marx har vært betraktet som avsluttet, en statisk ontologi vi her møter som det viktigste hinderet. ” Fra Thales betraktninger til det absoluttes i-og-for-seg hos Hegel.

I siste hånd var det alltid et ”die Decke der Platonischen Anamnese über dem dialektisch-offenen Eros,”²¹¹ dette begrenser det utopiske prinsippet, som kun kan

---

²⁰⁸ Ibid.

²⁰⁹ Im Traum des Unbedingten lebt zwar, (...)das vollkommen religiöse Gewissen, daß das Gegebene nicht das einleuchtend Wahre sein kann, daß über der vorliegenden Tatsachenlogik noch eine verschollene und verschüttete Evidenz gilt, in der erst die Hoffnungs-Wahrheit, als Welt für uns, wohnt. GA 5, s.1227

²¹⁰ Ibid.

²¹¹ GA 5, s.17

realiseres i en ontologi som ikke er betraktende. Dette perspektivet har avstengt filosofien fra å behandle tendensene som må forstås for å synliggjøre håpets egentlige dimensjon.

De dunkle omstendighetene må innreflekteres i historien. Bevisstheten betinges av et værende, men bevisstheten har også innflytelse på og med på å bearbeide det værende selv. Dette kan altså bare forstås utifra "woher und wonach es tendiert."²¹² "Marxistisches Wissen bedeutet; die schweren Vorgänge des Heraufkommens treten in Begriff und Praxis.

Med denne besluttsomme avgrensning innledes verket, og vi skal studere mulighetene og begrensningene for historieprosessen når verdens vesen og egentlighet ligger ved fronten. Den millitante optimisme Bloch omtaler er ikke annet enn håpet forstått materielt, denn er fullstendig oppdatert må vi kunne anta. Fortidens framtidsforestillinger er heller ikke fullstendige, Fronten blir altså et møtested. Og Blochs oppgave blir å åpne opp filosofien, bevissthetens karakter og dens gjenstand kan bare forstås utifra sin tendens, som vi skal forstå som historie.²¹³

Historiens intensjonsinnhold

Intensjonsinnholdet i historien må altså realiseres gjennom menneskelig aktivitet, en prosess som vi kjenner som dialektikk, Blochs åpne system krever en hermeneutikk som gjennomlyser kulturhistorien i hele sin bredde etter innhold som 74er motivasjonen for å stille opp en slik analyse som vi finner i *Das Prinzip Hoffnung*. Mulig overskuddmateriale kan bidra til denne kunnskapsbyggingen, og Bloch går alltid til historisk viten med dette ærendet; historien får bare mening etter hvorvidt den kan bidra til dette pedagogiske prosjektet.

Overalt er det kategorien *ennå-ikke* som innleder undersøkelsen, derfor kan Bloch selv legge meningsinnhold i svært forskjellig ide-innhold. Denne vidstrakte bruken av *ennå-ikke* frarøver det begrepsmessig klarhet, men for Bloch er kategoriene i stand til arbeide frem innsikter. Bloch vil utvide marxistisk epistemologi til å ta opp iseg bredere erfaringer, arven etter marx har arvet for mye av positivisme og utviklet seg i feil retning. Nettopp dette driver Bloch til nye å undersøke nye områder hvor erkjennelsen tilsynealtende er irrasjonell, eller ennå ikke rasjonell karakter.

---

²¹² GA 5, s.18

²¹³ Ibid.

Å spenne opp historien etter disse begrepene byr på problemer uansett hvor gjennomreflekterte de måtte være; Blochs utopi-tenkning blir konservativ, den motiveres av den samme drivkraften til alle tider; fortidige utopiske forestillinger har andre drømmer enn det som er tilfelle i det moderne. Bloch viktigste bidrag til denne tradisjonen er likevel å utvide den psykologisk og kulturelt, til å tilkjenne erkjennelsesteoretisk status til drømmen og illusjonen.

Bloch føyer seg til den vanlige kritikken av Hegel, hvor verden forstås som avsluttet hele. All viten er her erindring, Viktigst; For Bloch er ikke historien noe som folder seg ut etter et fortidig bestemmelse, individene har selv makt over sin egen historie, dette innebærer en ikke-fastlagt prosess. Historie for Bloch dreier seg om en prosess, hvor et ennå-ikke fastlagt menneske utvikler bevissthet om historien og skaper den. Her dreier det seg om å kritisere dette hegelske historiebegrep og for å peke ut en materialistisk retning for fortolkningen. For Bloch står "Hegels ganze Philosophie auf dem Sprung, aus dem idealistischen Produktionsprozeß in den Begriff des wirklichen vorzubereiten."²¹⁴ Det mangler altså en fortolkning før dette begrepet kan trenge inn i det virkelige, kan iverksettes i praksis. Mest av alt finner vi altså en oppdatering av Hegel;

"Herstellung der Bedingungen, in denen angefangen werden kann, dasjenige reell zu beginnen, was Hegel als einen schon erreichten Zustand in seine bloße Idee einschrieb."²¹⁵

Et utdypende tidsbegrep-flerstemmig og elastisk historieforståelse

Bloch diskuterer begrepet kulturkrets, et begrep Bloch omtaler som betenkelig. *Kulturkreise* er et begrep fra den tyske historisme-skolen, som gjerne vil forstå enhver kultur skulle på sine egne premisser. Historismens absolutte relativisering og dens lengsel etter tidløse prinsipper blir problematisk for Bloch.²¹⁶

Her tar Bloch til orde for en *Flerstemmighet* (Vielstimmigkeit) og en sentral debatt om epoker og deres avgrensning i historien kommer her frem, og den vil ha interesse for idehistorisk virksomhet. Å fortolke hele den europeiske idehistoriske tradisjon som en fremskrittutvikling, hvor Babylon eller Egypt bertaktes lett som avsluttede historiske fenomen ved historieskrivningens start, mens det samme ikke er tilfelle

---

²¹⁴ GA 8, s.424

²¹⁵ ibid.

²¹⁶ GA 13, s.125.

med Kinas eller Indias historie. Allerede i *Erbschaft dieser Zeit*²¹⁷ kritiserer Bloch Spengler²¹⁸ for hans essensialistiske kultursyn, et perspektiv som går heller dårlig sammen med Blochs dialektiske historieforståelse. Bloch omtaler dette som isolerte lanskapskaper.,²¹⁹ hva Spenglers Kulturkretser ville ha å si i det romlig perspektiv:

”...nämlich die Zersprengung der Geschichte, die Aufhebung dialektisch durchgehender Glieder. Überhaupt ist der Primat des Raums über die Zeit ein untrügliches Kennzeichen reaktionärer Sprache; von den illustrierten Beilagen angefangen, welche sich ”Volk und Raum” nennen, bis zu Nadlers Raumhistorischer Methode und Keyserlings geographischen Meditationen.”²²⁰

Hos Bloch dreier det seg altså eksplisitt ikke om et tidsbegrep som en ”Fetish eines nacheinander an sich”²²¹ som ville komme til syne. Blochs tenkning polemiserer mot det geografiske fokuset i kulturrom-og kulturkrets-tenkningen. I stedet trekker altså Bloch frem inspirasjon fra Riemann som en teoretiker som leverte bidrag til forståelsen av en enhet mellom tid og rom, som oppløser denne dikotomiseringen av kategoriene.²²²

Denne etter Blochs mening uheldige geografi-dominansen står i et komplimentært forhold til den lineære historismen. Historismens apori består i den utilstrekkelige forståelsen av det enorme ikke-europeiske materialet. Den verdenshistoriske aksens omhandler fortidige kulturer som Babylon og det antikke Egypt, men kan ikke levere forståelse av samtidige kulturer i disse områdene. Geografismen som Bloch kaller dette, anser denne utenomeuropeiske verden som et enkeltstående kulturrom. Denne posisjonen tilskriver dem en intern logikk og lar de eksistere side ved side uten å kommunisere med hverandre. Denne genseoppmerkingen bidrar til å temme verdenssammenhengens kompleksitet, en kvalitet ved verden vi finner at Bloch feirer ved flere anledninger.²²³ Problemet med å rydde plass til dette materialet for historismen, ble unngått gjennom denne geografiske avgrensningen. Å binde kulturelle særtrekk sammen med nasjoner i et historisk forløp er altså hos Bloch et

---

²¹⁷ *Erbschaft dieser Zeit*-GA 4 s.320

²¹⁸ Spengler, Oswald (1880-1936) ty.filosof, skriver i sitt hovedverk *Der Untergang dese Abendlandes* kulturhistorie forstått etter sykliske og organiske metaforer.

²¹⁹ GA 4, s.326

²²⁰ Ibid.

²²¹ GA 13, s.163

²²² Riemann, Bernhard(1826-1866) ty. Matematiker som ga de betydelige bidrag til differensialgeometri. Betraktes som det viktigste teoretiske bidraget til relativitetsteorien.

²²³ ”Der Geographismus nimmt diese außereuropäische Welt als einzelne Kulturräume auf, verleiht ihnen eine interne Logik, und läßt sie kommunikationslos nebeneinander existieren. Diese Grenziehung domestiziert gewissermaßen die Komplexität der Weltzusammenhänge.”

perspektiv som leverer teori til reaksjonære krefter ²²⁴ Å tilegge laverestående verdier til disse omrdene var med på å legitimere krig og okkupasjon, en essensialisering som stopper opp den dialektiske prosessen.

All kultur, også det fascistiske barbariet, er full av ønsker og lengsler, uansett hvor ideologisk forledede måtte være. For Bloch gjelder Det all kultur er utopi, Bloch vil ikke her bare kritisk analysere den politiske katastrofen, men også redde det utopiske prosjektet fra de uutholdelige omstendighetene.

Bloch skiller systematisk mellom tre kulturelle forhold/versjoner av borgerlige samfunnet, og disse har tilhørighet til sine sosiale sjikt-distraherende forlystelse hos den ansatte, småborgerens og bondens fascistiske beruselse og den storborgerlige distanserte montasjen. Her finner vi et eksempel på Blochs usamtidighetsperspektiv, som viser seg å danne et filosofisk sentrum, ikke bare for den deklasserte småborger som trues av en kapitalisme i oppløsning, men et trekk for all ideproduksjon. Bloch har en ide om en slags dialektikk med flere lag. Denn utgjør grunnlaget for teorien om samtidighet og særlig for usamtidighetsforståelsen. Her kommer vi inn på kjernen i Blochs kulturforståelse og dens filosofiske arv. *I Erbschaft dieser Zeit* kommer dette klarest til uttrykk i et sammensatt og bredt forfatterskap. Kanskje kan vi forestille oss at Bloch trekker opp denn flertydighetdialektikken som et motsvar til den fascistiske bedøvelsen, men denne teorien kan forstås uavhengig av en antifascistisk kontekst.

Ikke alle er altså tilstede i det samme nået. Vi griper til fortidig materiale som reaksjon på manglende alternativ i vår samtid.²²⁵ Mennesket gjennomlever tid og rom som spesifikke materielle kategorier, ettersom den historiske situasjonen forandrer seg, dette er elastiske tid og rom-kategorier.²²⁶

Hos fenomenologene kan vi finne et annet prisipp- her undersøkes den hverdagslige livsverden som et utgangspunkt. Levd og opplevd tid er kvalitativt materiale, ikke bare strukturert som en rekke hendelser. Vi erfarer bevisst det samtidige øyeblikket,

---

²²⁴ GA 13 s.127.

²²⁵ GA 4, s. 104.

²²⁶ Bloch står i forbindelse med Kant, som for Bloch er den siste og største opplysningsfilosof. Nykantianismen var allstedsnærværende i det tyske academia i starten av 1900. Her vil den romlige og ytre og den tidsmessige og indre, være to anskuelsesformer, ikke rene forstandsbegreper eller kategorier. Transcendentalfilosofen ser tid og rom a priori matematiske former, og legger ikke opp til noe hverdagslig perspektiv. Rom er en kvantitativ størrelse, tiden er enhetlig rekke av øyeblikk, her er det snakk om kontinuitet, størrelsene blir ikke undersøkt for seg selv.

og dette vender tilbake i det fortidige, noe som dukker opp i foregripelsen av det fremtidige.

Blochs filosofi minner jo om dette; han vender tilbake til hverdagens livsverden, vekk fra hele den moderne metafysikkens fra Descartes til Hegel, som hviler på ideen om absolutt sikker kunnskap. Ideen om en livsverden omfatter et mangfold av perspektiver som skiller seg fra den transcendentale tilnærmingen. Fenomenologien tar utgangspunkt i/ sidestillermedfører en fiksjon om en felles bevissthet:

”Die Phänomenologie unterstellt die Fiktion eines schlechthin allgemeinen, wandellosen Bewusstseins mit seiner invarianten Struktur.”²²⁷

Bloch innvender: Alt levende har etter målestokk av sitt liv sin egen tid,²²⁸ Den transcendentale innstillingen er borte, historiske livsverdener lar seg ikke oversette til en felles uforanderlig struktur.

Kategorier også her

For Bloch finner sitt system her, en universiell historiefilosofi, tiden er aldri forandringens abstrakte skjema,²²⁹ men dens konkrete og tøyelige forløp, som selv endrer seg etter forandringens innhold og form. Rom og tid er i selv estetiske kategorier, forstått innenfor foranderlige rammer. Hverdagen kan både utvide og snevre seg inn.

Bloch har tre tidsdimensjoner, Fortid, nåtid og fremtid, hvor det fremtidige er viktigst. Praksis orienterer seg mot det fremtidige hvor det nye kan oppstå, men tiden er flertydig. Den muliggjør det som ikke har blitt realisert fortida, og i den ufullstendige fremtidige fortid kan den oppdages. Tiden spenner seg ut som et veikart, som søker konstruksjon og fortolkning. Tiden er ikke på noen måte uten retning. Historien har for denne filosofen i siste hånd mening, den er en lære om eskatologi, de siste ting, men også hvordan ideer kommer tilbake i ny form.

Men spørsmål trenger seg på her: Hvem er det meningsskapende subjektet her, som frembringer den ytterste tid og rom? Er det det hypotetiske allmektige absolute natursubjektet som bistår mennesket når øyeblikket oppfylles? Eller er endetiden det samme som den oppfylte tiden et sprang ut av tiden? Slik at den stopper opp, eller er det først da det begynner?

---

²²⁷ GA 15, s.104

²²⁸ ”Alles Lebendige hat nach dem Maß seines Lebens seine eigene Zeit”. Ibid.

²²⁹ Die Zeit ist nirgends ein abstraktes Schema der Veränderung, sondern deren konkret-elastisches Wegfeld, sich mit der Art und dem Inhalt der Veränderung selber ändernd. GA 15, s.105

Bloch operer med noe målrettet og bestemt i naturen, uten et bestemt forhåndsbestemt formål eller intensjon. Alle formuleringer hos Bloch må leses i lys av håpsprinsippet, eller blir de meningsløse metafysiske spekulasjoner. Alle formuleringer står under håpets ledestjerne. Kategorier er håpets mange uttrykksformer, uttrykk for den åpne veien til det ubetingede, som skal bli sammenfallende det betingede, forsoningens utopi

Håpsfilosofiens viktigste politiske oppdrag

Det er tider hvor fascismen gror ut av et system i krise, derfor er spørsmålet om hva som kan arves i samtiden et påtrengende spørsmål.

Her forstår vi de harde politiske konfliktene gir følelse av oppbrudd. En opprivende tilstand, her hersker ingen tvil, dens endepunkt kommer ikke til å tilhøre samtiden:

”Hier wird breit gesehen. Die Zeit fault und kreit zugleich. Der Zustand ist Elend oder niedertrchtig, der Weg heraus krumm. Kein Zweifel aber, seln Ende wird nicht brgerlich sein.”

Slik starter verket i innledningen av 1935, Vi kan lett se for oss en engasjert og bekymret Bloch som forsøker å forstå hva som skjer rundt seg. Bloch understreker med all mulig tydelighet:

”Der Akzent liegt nicht nur auf der Entlarvung des Ideologischen Scheins, sondern auf der Musterung des mglichen Rests”²³⁰

Her må altså oppmerksomheten rettes mot hvordan idemessig overskuddsmateriale sette i arbeid, ikke bare avdekke ideologiske tilsynekomster.

Fascismens vesen

Særlig i essaysamlingen *Erbschaft dieser Zeit* anvendes dette perspektivet til å forstå nasjonalsosialismens vekst på 30-tallet. For Bloch er Tyskland selve ”das Land der ”Ungleichzeitigkeit”, Tyske intellektuelles begeistrede støtte til første verdenskrig, sentimental modernitetskritikk og arven fra et paternalistisk keiserdmme legger grunnen for Tysklands store ulykke. Denne ideen er sentral i Blochs modernitetsforstelse, og betegner blant annet sammenhengen mellom teknisk fremkritt, rasjonalitet og likevel en avvisning av moderne forestillinger. Vi skal nøye

---

²³⁰ GA 4, s.10 I denne essaysamligen försöket Bloch å forklare hvorfor den tyske fascismen vinner på å anvende primitive og foreldede mytemateriale i en moderne samtid. Blochs poeg er at fascismen lykkes fordi den dekker et behov for irrasjonelle ideer, et behov som den sosialistiske politikken har oversett og betraktet som skadelig eller uvesentlig.

oss med å beskrive dette som en metode som leter etter motsetningers samspill, fremfor alt en syn som beskjeftiger seg med endring. Her finner vi et eksempel på Blochs usamtidighetsperspektiv, som viser seg å danne et filosofisk sentrum, ikke bare for den deklasserte småborger som trues av en kapitalisme i oppløsning, men et trekk for all ideproduksjon. Bloch har en ide om en slags dialektikk med flere lag. Denne utgjør grunnlaget for teorien om samtidighet og særlig for usamtidighetsforståelsen. Her kommer vi inn på kjernen i Blochs kulturforståelse og dens filosofiske arv. I *Erbschaft dieser Zeit* kommer dette klart uttrykt i et sammensatt og bredt forfatterskap. Kanskje kan vi forestille oss at Bloch trekker opp denne flertydighetsdialektikken som et motsvar til den fascistiske bedøvelsen, men denne teorien kan forstås uavhengig av en antifascistisk kontekst.

Den flertydige dialektikken er bare mulig når filosofen ikke tar utgangspunkt i et kvantitativt-mekanistisk begrep om et likeformet tidsbegrep. Som Bloch påpeker også i *Prinzip Hoffnung*, lever ikke alle i den samme tiden. ”Vi bærer alle med oss ulike bærer av ulikt fortidig materiale som virker inn i hverdagen, avhengig av hvor en står klassemessig, har en sin spesifikke tid”, sier Bloch²³¹ Bloch tar opp tilbakeskuende, nostalgiske trekk mot før-kapitalistiske samfunn, hvor deres kvaliteteter gir trøst til omskifteligheten i det moderne. Forgangne tider inneholder likevel likevel noe som ikke er forbi, fordi det aldri ble realisert, det er et skille mellom samtidighet og nostalgi her. Fortiden har kimer til fremtid, dette virker ennå, det har en eskatologisk funksjon, dette gjør det mulig å snakke om kulturarv.

Det samtidiges sammensetning og beskaffenhet som det usamtidiges motsetning går over i avgrensningens område. Motsetning etter Blochs definisjoner er den kvalitative forskjellen ikke-oppfylt tid og forhindret ekte fremtid, oppfyllelsens utopi. Vi ser her betydningsforkyvelsen. For Marx dreide det seg alltid en motsetning i epoker, mellom proletariat og borgerskap, for den utopisk anlagte filosof dreier det seg om en motsetning på tvers av epokene; mellom en kapitalistisk nåtid og en forhindret fremtidig utopi. Samtidige motsetninger og motsetninger setter proletariatet og utgjør den kritiske kjernen i den kapitalistiske samtiden; å forhindre det klasseløse fremtiden. Vi snakker om usamtidig motsetningsforhold, når småborgeren full av undertrykt sinne, savner og ønsker seg tilbake til den gyldne fortid i dagens håpløshet,

---

²³¹ GA 4, s.104.

og klamrer seg til forestillingen om tapt storhet, selv om den aldri har eksistert, i blindt raseri går løs på det som både stort og smått, som oppfattes som typisk kapitalistisk, men som ikke er noen realdefinisjon, bare et eksempel på et tilfelle, som på ingen måte formulerer det virkelige problemet.

Bloch ønsket jo å utvide marxismens nedslagsfelt, nærsagt tøyte den til å ta opp iseg det irrasjonell særlig på det egentlige, den epokeuavhengige endetidsdimensjonen. Dette peker utover politisk retorikk, Bloch finner foreksempel et tilsvarende motsetningsforhold i materien, hvor uutløste produktivkrefter, eller bedre et intensjonsinnhold i naturen inngår i en opprørdialektikk som fremdeles er av en usamtidig karakter. For Bloch dreier dette også om mer enn bare et utopisk opprør som leter etter sin oppfyllelse, til her hører en tilsvarende prosess, en slags gjenfødelse av et kvalitativ-organisk verden.

Fantes det ikke slike tilbakeslag, så ville arv og historieskrivning heller ikke hatt noen utfordringer. Bloch finner at fundamentet for det usamtidige motsetningsforholdet er det urealiserte og ufullstendige eventyret om de gode gamle dager, det uløste myteforholdet omhandler også den materielle tilfredstilte fortid.²³²

Blochs politisk rolle som essayist i mellomkrigstida formulerer ikke bare originale analyser av den fremvoksende nazismen, men Bloch viser hvordan kommunistene ikke greide å engasjere, fordi de ikke forsto seg på hvilke mekanismer som skapte grobunn for nazistisk ideologi

Der kommunismen er underernært på drømmer, bruker fascismen disse for å tilsløre og avlede. Bloch starter med å klargjøre sosialdemokratiets ulykke; så lenge det hersker fred og kapitalismen produserer med et rikelig overskudd, så kan kapitalismen utgi seg for å være liberal, kapitalismens innebygde krise pakkes inn i bomull. Bloch utlegger her sine betraktninger om økonomi.²³³ Denn økonomien er ufri for alle mener Bloch. Statskapitalismen er et virkelighetsselement i en ellers vesensløs fascisme, et slags uungåelig resultat av kapitalismen, ”Blant de førførte massene”²³⁴ sier Bloch, drar fascismen fordel av denne usamtidige protesten. Fascismen er ikke bare et spøkelse, men en reel yttring av en reell tendens, som

---

²³² GA 4, s.121.

²³³ Blochs virke i DDR virker underlig sett i lys av kritikken av statssosialismen.

²³⁴ GA 5, s.1059.

går ut på å sosialisere produktivkreftene. Bloch finner fascismen har bidratt til å gjøre stats sosialismen til et reelt men samtidig utilstrekkelig alternativ

kritisere på en særegen måte sosialdemokratene for å ha lagt veien åpen for fascismen, den eneste måten å stoppe dem på hadde måttet bety en selvransaking som ville ha undergravet sosialdemokratenes historieforståelse. Sosialdemokratenes forsvar av den bestående økonomiske orden ble sidestilt med fascismen, slik ble sosialdemokratiet pekt ut som hovedfiende av de tyske kommunistene. Som vi vet ble arbeiderbevegelsen splittet på bekostning av fascismens fremvekst.

Dette er en sentral splittelse i det forrige århundret. Fascismen kom som en stor overraskelse, siden den dialektiske optimismen skulle løse opp kapitalismen.

Alle kulturyttinger bærer i seg historien, og derfor kan de ikke automatisk sorteres med merkelapper, selv kulturen i nedgangstider vil ha en utopisk funksjon. Den er på samme tid på høyden av sin tid (*Gleichzeitigkeit*), og den bærer med både nostalgi og fremtidsvyer. Hva kan så føres videre som arv? Menneskets konstitusjon som håpende vesen starter med små dagdrømmer, og disse dagdrømmene er ikke fanget i den historiske analysens språk, men tar utgangspunkt i den foreliggende mangelfulle virkeligheten. Av denne grunn er det nødvendig å gå nærmere inn i all kultur som kunn tenkes å innholde spor etter noe annet; hvis alt avfeies som borgerlig kultur, eller opium for folket eller behandles nedlatende, vil det ikke bli noe igjen

Men når Bloch kritiserer de tyske kommunistene og propagandaen finner vi også filosofisk motiver. Den estetiske metafysikeren Bloch er flertydig fra sitt utopiske tilholdssted. Han er begeistret, høylytt, river leseren med inn i sine tankerekker. Kanskje er det den litterære og estetiske stilen som bidrar til dette. Vi møter de underfundige innledningene, som forsiktig sirkler inn temaet, før det for alvor underkastes en Blochsk analyse, som ikke lar noe stå tilbake i sin opprinnelige form. Formen og uttrykksmåten hever utopien til noe absolutt, mangfoldig, eksaltert, leder til forestillinger stiller seg åpen for dem.

KAPITTEL 5:

DIALOGISK FUNDAMENT-BLOCH OG INSPIRASJONSKILDER

Her finner vi andre rasjonalitetskritikere som Nietzsche, en sammenlikning mellom Adorno Bloch og Benjamin, som frister oss til å kommentere marxismen som tradisjon med innslag fra jødisk mystikk.

Adorno²³⁵ deler mange av Blochs grunnleggende tanker, men der Adorno krevde et brudd med Hegel spekulative metafysikk, inntar Bloch en mer hermeneutisk posisjon. ²³⁶Adorno utvikler en type dialektisk tenkning, forstått som enfrigjøringsprosess, men Adorno tar for seg denne prosessens bakside, hvor rasjonalitetens frigjøring fra naturen slår om i en samfunnsmessig tvang. Der Bloch feirer muligheten for en eksistensfundert frigjøring, betoner Adorno fornuften som et redskap. Både Bloch og Adorno vil kunne være enige om at effektene av identitetsfilosofien kan delvis repareres gjennom en analyse av den fortrenge og oversette sidene ved virkeligheten. Som Benjamin og Adorno har også Bloch utopien som en innledende kategori på estetikens område, men Bloch kunne ha trengt nye impulser for å bake inn de nye kulturuttrykkene i sin egen samtid.

Bloch og Lukács

Lukács erindrer over møtet med Bloch:

”Bloch hatte auf mich gewaltigen Einfluß, denn er hatte mich durch sein Beispiel davon überzeugt, daß es möglich sei, in der althergebrachten Weise zu philosophieren. Ich hatte mich bis dahin im Neukantianismus verloren, und nun begegnete ich bei Bloch dem Phänomen, daß jemand philosophierte, als würde die gesamte heutige Philosophie nicht existieren, daß es möglich war, wie Aristoteles oder Hegel zu philosophieren”.²³⁷

Men denne hengivne tonen skulle ikke alltid være der. Lukács, blir medlem i kommunistpartiet og engasjerer seg politisk, begge var innbitte motstandere av den første verdenskrigen, men fikk etter hvert forskjellige oppfatninger av hvordan dintelletuelle skulle engasjere seg i samfunnet Hva med medlemskap i politiske partier Der Lukács måtte ta standpunkt til politiske hendelser, slapp Bloch unna. Der Bloch er ikke villig til å gi opp sin uavhengighet, snakker Lukács om lederskapets viktighet foran friheten. Vi vet at Bloch, aldri var medlem av det tyske

---

²³⁵ Adorno, T W. (1903-1969) Som Frankfurterskolens fremste representant i Blochs samtid kan vi se på han som en kritiker av Blochs svært vidtrekkende håpsbegrep. Når alt tolkes som håp og utopi, så undergraver dette begrepene mener Adorno.

²³⁶ Se Hudson, Wayne *The marxist philosophy of Ernst Bloch* s.75

²³⁷ Lukács und Bloch: Geschichte un Klassenbewußtsein als Kristallisationspunkt. Doris Zeitlinger

kommunistpartiet. Lukács betraktet Bloch som en utopisk sosialist, et skjellsord for Bloch. Bloch ender opp med å kritisere et reduserende syn på historien til en en-dimensjonal og lineær struktur. På denne måten stenges muligheten for å gripe mangfoldet og fundere historien som kilde til å erkjenne det menneskelige i sin bredde, som var viktig for Bloch. Bloch har som vi vet en utstrakt vilje til å ta for seg av de mer eksentriske innholdet i bevisstheten, og nekter å klassifisere dette som falsk bevissthet alene. Bloch er for Lukács en esoteriker med kjetterivirksomhet som ryggmargsrefleks.

Bloch betraktet *Historie og klassebevissthet*²³⁸ som en viktig bok, og betraktet Lukács som opptatt av de samme problemstillingene fra *Geist der Utopie*, men med et annet teoretisk nivå. Også hos Lukács kan vi finne formuleringer som Bloch kunne ha gått god for. Lukács operer også med utopien som en egen kategori²³⁹ vi finner hos den yngre Lukács som er opptatt av teosofi, mystikk og messianisme. Begge viser seg som tilhengere av å forholde seg aktivt til den filosofiske arven, begge inspirerte altså hverandre, men Blochs tenkning skulle likvel komme til å utvikle seg andre linjer. Bloch kunne stadig ses på som en slags romantisk opprører mot ikke bare undertrykkelsen, men mot det uverdige, nihilistiske innslaget i kapitalismen. Bruddet mellom dem kom da Lukács byttet inn dette tankegodset med et medlemskap i det ungarske kommunistpartiet.²⁴⁰

Inspirasjon fra jødisk mystikk-Walter Benjamin

Bloch kan assosieres med et dobbelt perspektiv på verden. I Zohar, en tekst fra kabbala-tradisjonen, med et noe uklart opphav, finner vi en mystisk allegori basert på prinsippet om at alle synlige ting, også naturfenomener fremtrer som både en indre og en ytre virkelighet, menneskets essens er lokalisert i den esoteriske fremtredelsen.²⁴¹ Som resultat av dette vil både praktisk virke og kontemplasjon fullføre verden (skaperverket) slik at vi oppnår et samsvar mellom de to femtredelsesformene. Etter et slikt perspektiv fremstår Bloch som en mystikkens

---

²³⁸Regnes som hovedverket til Lukács, Georg (von) (1885-1971) ungarsk filosof og skribent. Lar seg rive med av Blochs tidlige arbeider, og arbeider med estetiske og historiske temaer;

²³⁹, og *das Dunkel des Gelebten Augenblicks* og *des Noch-nicht-bewußten Wissens*, Lukács; *The Theory of the novel*, oversatt A.Bostock, Merlin Press

²⁴⁰ For en fullstendig gjennomgang av dette vennskapet, se Hudson.

²⁴¹ www.jewishencyclopedia.com

forsoner, marxisme og religion er på hver sin måte uttrykk for lengselen etter det ytterste riket. Her finner vi beslektede forestillinger om de siste ting, med oppdraget som er gitt historien så inngår dette i en totalitet, om Ernst Bloch selv vet vi at han ikke var spesielt glad for slike lesninger av *Geist der Utopie*.²⁴²

Bloch og Benjamins historiesyn

Benjamin og Bloch var bekjente og hadde denne snodige tilnærmingen til forholdet mellom marxisme og religion, særlig den jødisk-kristne tradisjon og den jødiske mystikken. Historiesynet hos Bloch har slekskap med Walter Benjamins²⁴³ måte å tenke historie på. Bloch var en nær venn av Walter Benjamin, og disse delte den samme interessen for mystiske tradisjoner. Denne påfallende evnen til å grave opp tilsynelatende motsetningfylte historiske posisjoner har begge felles. Her stilles uvante spørsmål til historien fordi begge sterkt ønsker seg noe annet ut av virkeligheten. Dette deler Bloch med flere jødiske intellektuelle i sin samtid. Både Bloch og Benjamin avviser et lineært og ordnet historiebegrep som var herskende i deres samtid, fordi dette perspektivet hindret en fullstendig forståelse av historien. Selve forståelsen av tiden som en nøytral og i seg selv innholdsløs kategori kritiseres. Som Bloch bærer også Benjamin på en fruktbar spenning mellom de dagligdagse erfaringene og det større historiske perspektivet. Benjamin forholdt seg i stor grad til den jødiske messianistiske tradisjonen, og grunnlegger sin marxistiske forståelse på skapelsesteologi og Messias-tro.

Den unge Benjamin trodde på muligheten for å oppnå metafysisk kunnskap om den objektive verden-en absolutt filosofisk åpenbaring av sann erfaring, historien hos Benjamin vil ikke bare formes etter betrakterens refleksjoner-den inneholdt noe objektivt som var sansbart, selv om han fra starten avviser den hegelianske antakelsen av verden som meningsfull. Vi finner rikelig med en mystiske tilnærming til materialismen. Bloch kommenterer Benjamins filosofi som en forståelse av verden som språk. Objektene var tause, men deres lingvistiske potensial ble tilgjengelig for filosofisk undersøkelse som kunne sette ord på dette potensialet, bringe det i tale. Det fantes ingen anvendelig marxistisk teori for dette formålet, men likevel fant Benjamin

---

²⁴² Se Csjaika, Zudeick.

²⁴³ Benjamin, Walter (1892-1940) ty. kulturkritiker. Virket som skribent og var i tillegg politisk aktiv. Særlig kjent for bidrag til estetikk og historiefilosofi. Gikk til angrep på fascismens estetisering av det politiske, som Bloch har han motsatt mål om å politisere det estetiske, som Bloch var han også påvirket av tysk romantikk.

nytte av kommunismen, siden den ikke vendte de nåværende realiteter ryggen, men fant sitt hjem der.

“De undertryktes tradisjon minner oss på at vi alltid lever i en unntakstilstand, derfor er det nødvendig å komme frem til et historiebegrep som korresponderer til denne tilstanden,” sier Walter Benjamin i sine historiske teser²⁴⁴, og minner oss om den brutale virkeligheten som fascismens fremvekst utgjorde. Oppgaven er å innsette en unntakstilstand i historien for å løse opp denne. I *Det nålevende øyeblikkets mørke*, ser vi jo ikke tingenes egentlige konstitusjon eller mening når vi er nært innpå dem.

Dette beskriver det mystiske *nunc stans* det som tilhører øyeblikket, en flytende erfaring av oppfyllelse som foregriper en virkelighet som er *ennå-ikke*.

Hos Benjamin, hvis denne nye naturen *ennå-ikke* uttrykkes i arkaiske symboler snarere enn gjennom nye former som svarer til dem, da har denne tilstanden i moderne bevissthet en parallell i utilstrekkeligheter i prosesser i samfunnets økonomiske base. Men der Benjamin vektlegger det melankolske og resignerer, sørger Bloch for at historien settes i verk for å tjene sitt formål slik at oppgaven den er pålagt blir utført. Begge kommenterer håpet slik det er skildret på en portal i Firenze²⁴⁵: Den allegoriske fremstillingen betrakter Benjamin som en hjelpeløs verge mot frykten,²⁴⁶ hos Bloch heter det om den sittende engelen:

Sie sitzt wartend, obwohl sie geflügelt ist, und trotz der Flügel erhebt sie, wie Tantalus, die Arme nach einer unerrreichbaren Frucht.”²⁴⁷

Vi finner altså en vesentlig forskjell i synet på håpet. Der Benjamin betrakter denne nytteløse gesten hos håpet som dens sannhet, blir den for Bloch bare en allegori av det falske håpet, den peker på det bedragerske. Bloch eget håpsbegrep er formidlet etter de reelle muligheter, optimismen hos Bloch er ikke optimistisk på en naiv måte, men stadig på jakt etter faktiske motstykker. Håpet kan jo skuffes, særlig som rent drømmeri, men også det funderte håpet; ”Nun, auch sie kann und wird enttäuscht werden, ja sie muß es, sogar bei ihrer Ehre; *sonst wäre sie ja keine Hoffnung.*”²⁴⁸

Bloch går i mot dette og betoner de historiske øyeblikkene som nettopp bryter opp kontinuiteten. Å fremstille historien som en sammenhengende hele, vil være å

---

²⁴⁴ Benjamin, Walter: *Gesammelte Schriften* 1:2 Suhrkamp, Frankfurt, 1974

²⁴⁵ Dette er et bronsepanel fra Baptistkirken i Firenze, hvor håpet er allegorisk illustrert med en knelende engel. Et arbeid av Andrea Pisano (1270-1348) italiensk skulptør og arkitekt.

²⁴⁶ Se Peter Zudeicks utlegning av dette i ”Der Hintern des Teufels” s.104

²⁴⁷ GA 5, s.388

²⁴⁸ Se GA 9, s.385-392 *Kann Hoffnung enttäuscht werden?* Forelesning fra Tübingen 1961

vektlegge de seirende elementene. I W. Benjamins skrifter finner vi innsikter som Bloch støtter seg til ²⁴⁹: ”Das Kontinuum der Geschichte ist das der Unterdrücker”- senere stryker Benjamin denne passusen fra utkastet til historiskfilosofiske teser. Bloch betoner det uferdige, det løfterike og det som er i sin begynnelse-historien har sine øyeblikk da ”noe” skjer, et impuls som tenner en flamme. For Bloch dreier dette seg om å komme i kontakt med historien-historien er slikt forstått en rekke nå-momenter som aktualiserer seg til forskjellig tid-alt etter sannhetsinnholdet.

Aber nicht jede Gegenwart tut ihm Auf, nicht in jeder schlagen die eigentlichen, die gesellschaftlich treibenden Pulse, Impulse frisch lebendig mit. Nicht jede Zeit also tut dem Jetzt und wieder Jetzt auf, das genau in jedem Augenblick, als dieser, vor der Tür steht und noch nie bisher ” eingetreten ist”. Das seiner wahren Inhalt, mit dem und zu dem hin es unterwegs ist, noch nicht anders als fragmentarisch, als bestenfalls in Abschlagszahlungen eines gefüllteren Da-Seins ausgeladen hat. ²⁵⁰

Bloch forklarer dette videre som at dette nået ikke er annet enn tidsforløpet i alt værende.

Jødisk messianisme og praksisfilosofi

Det er lett å se at denne forståelsen av jødisk messianisme er lett å omsette til politisk radikalisme og da spesielt marxisme. Den jødiske messianismen kan lett forstås som både historisk, materialistisk og kollektiv, og proletariatets oppgave har blitt artikulert som en messianistisk hendelse. Blochs nærmeste allierte som Walter Benjamin og Georg Lukács har alle dratt likheter. Særlig Bloch har bidratt med sterk argumentasjon for at kristendommen har en killiatisk tradisjon som foregriper marxismens kommunistiske mål, særlig kommer dette til uttrykk i Thomas Münzer. Bloch vier dette temaet særlig interesse i en egen bok fra 1921. Ikke bare frelsesforventingene, men hele epistemologien i kabbala må sies å være av interesse. Naturen holder her på sannheter som bare vil gi mening først i en messianistisk tidsalder, eller som i marxistiske termer et klasseløst samfunn. Denn tilslørte måten å erkjennelse naturen på avslørte altså tidligere utilgjengelig kunnskap om naturen. Kabbalister vil beskjefte seg med både tekster og virkelighet. Ikke for å kunne generalisere en overliggende historisk plan, men for å fortolke dens mangfoldige fragmetariske deler som tegn på et nåværende messianistisk potensiale her og nå. Innsiktene som kabbalaen leverer må sies å være indirekte og gåtefulle, skrevet på

---

²⁴⁹ GA 9, s.154-156

²⁵⁰ GA 5, fortsatt, eller GA 9, s.154-156

originalt vis, hvor litterære kvaliteter og mening må forstås etter egen metode. Kabbalens forståelse erstattet altså dogmene fra institusjonalisert religion med en levende tilnærning en mer intuitiv tilnærning.

Jødisk messianisme er ikke nok for å befeste Blochs filosofi i noen definert ramme umiddelbart, og denne orienteringen kan forstås på mange måter; som en reaksjon på assimilering, eller mot den politiske sionismen i samtiden. Blochs tidlige kabbalainteresse og et mulig kabbalistisk opphav til noen av ideen og begrepene.²⁵¹. Bloch beskriver seg selv som en bevisst jøde i et brev fra 1918, der han ser seg selv som en del det jødiske folkets historie, og føler seg bekvem med dets religiøse historie. Bevisstheten om den jødiske dimensjonen lever side om side med arven fra Marx, og den utelukker ikke Blochs sterke forhold til kristen filosofi eller mystiske eller esoteriske tradisjoner.

Etter hvert ser det ut til at Bloch får et anstrengt forhold til forsøk på å vektlegge det jødiske i tenkningen flere steder viser jo Bloch til den kristne tradisjonens overlegne historiske og teoretiske betydning, slik Hegel og Marx hadde gjort før han. På enkleste vis kan vi slå fast at Det er mulig å lete frem forbindelser til både jødiske og kristne elementer, og hvilke som har sterkest innflytelse er vanskelig å avgjøre, men vi finner jo kristendommens sterke utopiske potensialer grundig behandlet.

Bloch er profetisk i sin stil. Den intense interessen for religion, messianisme og det faktum at det så lett å koble denne historie-forståelsen opp mot en religiøs frelsesforventning, gjør at dette veksel mellom marxistisk filosofi og profetiske tale fra 1900-tallets modernitet. Hele verket igjennom lar Bloch Marx få siste ordet, til slutt vil en slik debatt måtte granske selve innholdet i Marx's sine tekster. Bloch har et ønske om å forsterke marxismen, gi den en ekstra dimensjon.

Inspirasjon fra jødisk spekulasjon

Foregripelsen av en mulig fremtid finner vi i det foreliggende, i virkeligheten, muligens var Bloch inspirert til dette av den jødiske filosofen Franz Rosenzweig, som i likhet med Både Bloch og Walter Benjamin representanter for en typisk tysk tradisjon i starten av det forrige århundret. Her finner vi en rekke ideer som aktualiserer tragedie og dramatikk; historien forstås som en scene mellom dramatiske krefter, en ideretning som best kan forstås som nymessiansk tanketradisjon.

---

²⁵¹ Kommentarlitteratur knytter Bloch til jødiske tenkere som Martin Buber og Stefan Rosenzweig, se

Rosenzweig ble importert til den nord-amerikanske idesfære av tysk-jødiske intellektuelle primært beskjeftiget med jødedom og teologiske refleksjoner-frem til i dag står intellektuelle fra det amerikanske området for en tradisjon som bruker beslektet terminologi som Bloch for å beskrive samfunn og historie. Noen av Rosenzweigs ideer vektlegger at menneskets oppdrag er å overføre Guds kjærlighet for menneskene til hverandre. Verdens forsoning består å trekke potensielt godt fremtidsmateriale inn i det nå-tidige. Begge filosofene ser på den sanne virkeligheten som noe som ennå ikke er-Bloch utviklet jo en egen ontologisk kategori om det *Noch-nicht*, som en egen objektiv mulighet eksisterer på en måte fremtiden allerede nå i dag. Dette er utopiens essens og vesen

Kontrast til Nietzsche

Det er lett å betrakte Bloch som en kritiker av en slags dogmatisk og ureflektert opplysning, vi finner over hele forfatterskapet en iboende trang til å innlemme en kritikk av marxistisk fornuft. Vi kan si Bloch representerer en refleksiv marxisme, som tar innover seg Nietzsches kritikk av en dogmatisk fornuftsopplysning. En fornuftsopplysning som ikke har opplyst seg selv. Etter at både Marx, Nietzsche og Freud har tatt for seg historieskrivningen, blir evige vitenskapelige perspektiver en illusjon. Der Nietzsche grunnlegger fortolkninger og perspektiver i fortolkerens liv, som en vilje til å gi verden mening, opererer Bloch med hunger som antropologisk konstitusjon.

Der Nietzsche kritiserer den kristne slavemoralen som det svakes mennesket substitutt for å iverksette vilje til å fortolke verden- så er gud for Bloch i første rekke noe menneskelig godt. Nietzsche vil avlive en gud som er en abstrakt garantist, mens Bloch vil menneskeligjøre dette gudebegrepet. I *Das Prinzip Hoffnung* vil historien begynne på slutten, overmennesket hos Nietzsche har tatt konsekvensen av viljens mulighet til å tillegge verden mening, og innser at det inntreffer en evig gjenkomst av ideene. Den ytterste illusjon er å tro at vi kan løsrive oss fra ilusjonen selv, dette er bare en gjentakelse av en myte om at ved historiens slutt inntreffer lykken etter at verden har blitt forstått etter de riktige perspektiver.-viljen er dømt til å streve etter å overvinne seg selv.

Bloch kommenterer overfladiske likheter mellom makt, vold og en slags forherligelse av det aktive mennesket. Bloch kaller dettemaktteknikk som passer inn idet fascistiske klima.

Men Blochs kommentarer til denne strukturerende motsetningen mellom det apollinske-dionysiske²⁵², er altså et eget prinsipp. Dionysios er ikke forhåndsgitt eller tatt for gitt som et evig prinsipp, sier Bloch, også det dionysiske er utopisk.²⁵³ Begge aspektene er iverksatte, men uferdige. Den uferdige Dionysos er hos Nietzsche det som som motsetter seg å temmes eller forhindres, en antatt urstørrelse som prelogisk tilhører dypere krefter, det dionysiske ønskebildet er ikke ferdig gitt eller avsluttet, ...”steht bei einem Rätselgott des Werdens”²⁵⁴ Siden Nietzsche opphøyer Apollo, må Apollo også bli et talerrør for Dionysos. “For grekerne er begge ytterpunktene oppfattet som uferdige,” sier Bloch,²⁵⁵ de forsto den uklare tilblivelsen som en dialektisk tvetydighet. Men denne motsetningen mellom kjøtt og ånd, kropp og det åndelige har blitt utilstrekkelig, som i Bloch sin forstand vil si at den ikke utvikler seg mer.

Begge perspektivene betraktes som statiske og innskrenkede ferdige former. På en måte kan vi forstå Bloch krav til dialektikk mellom disse aspektene som et krav til dialog, hvor resultatet ikke er gitt i form av et menneskesyn som enten forstår mennesket som naturskapning eller mulig å forstå med fornuftsintellektet. Bloch vurderer dette som en slags umoden dualisme, disse motsatsene er ikke evige egenskaper med mennesket, men er bestemt fra den andres motsetning. Bloch finner at begge aspektene må veves inn i hverandre, skal målet realiseres, det kan først skje i et samfunn som ikke forholder seg konkurrerende til valget mellom sansetilfredsstillelse eller sjelefred²⁵⁶

Bloch etterlyser fremveksten av en helhet som forener disse aspektene, der de fremstår som del-momenter og ikke som innbyrdes kjempende fetisjer. I siste instans dreier dette seg om forholdet mellom det naturlige og moralske mennesket, og for Bloch er dette en historisk illusjon allerede antikviert. Bloch er altså ikke overbevist, dette er forekomster som ikke er autentiske ennå, fordi de inntreffer i et uferdig klimadet menneskelige inkognito har ennå ikke blitt avslørt I en slik utstrekning at det ikke er tvil om vår endelige essens. Bloch griper her til bibelske bilder, hvor dette fremdeles eksisterer i det skjulte, men går videre med bildene, vender dem mot seg selv. Begrepsparet sanselig-moralsk er altså lite fruktbart. Det Dionysiske

---

²⁵² GA 5, s.1115

²⁵³ ”Eben Nietzsche hat mit der Antithese Dionysios-Apollo der philiströs und gewohnt gewordenen Spannung Sinnenglück-Seelenfrieden neues utopisches leben gegeben.”GA 5, 1114

²⁵⁴ GA 5, s.1115

²⁵⁵ GA 5, 117

²⁵⁶ Ibid.

representerer ikke noe evig kvalitet ved mennesket, men tjener bare som en representant for det som rastløst lengter etter sin forsonelse.

OPPSUMMERENDE SLUTTBETRAKTNINGER

Følger totalitære ideologier av totale sannhetsbegrep?

Universalistiske historieteorier har blitt diskreditert som staffasje for noens interesse- og historisk materialisme har kommet i spesiell vanry. Å lese historien som et spill hvor makt og dominans er drivkrefter har lenge vært å foretrekke fremfor med rasjonelt orienterte rekonstruksjoner av historien. Men som vi har sett er dette ikke entydig selv om Bloch opererer med en retning i historien så er ikke dette en rettlinjert prosess. Bloch grunnlegger hele sin utopitenkning etter en rekonstruksjon, og stiller ikke spørsmåltegn ved dette som en ville gjøre hos f.eks Foucault.

Blochs filosofi byr på rikelig med dannelses, og tilbyr det ufullstendige mennesket ikke bare erkjennelse, men å komme nærmere en sekulær frelse som vi finner i ” hjem”-begrepet. Dette moderne programmet kan lett kritiseres for å ekskludere mangfoldig og åpen kultur, og for ha et alfor sterkt begrep om sannhet. Naturen besitter et vesen, den har en bestemt ontologisk karakter for Bloch, og den krever en bestemt form for oppdagelse, men som vi vet er det ”noe” i naturen som ikke kan objektiviseres fullt ut.

Kapitalismen har ikke bare gjort mennesker og gjenstander til varer, men også tenkning som vare har etablert denne forståelsen av noe fastlagt eller angrenset. Tenkemåten er et uttrykk for en usamtidig forståelse av historien. Da tapes det prosessuelle perspektivet av syne; konsekvensen blir at det produserende element må vike for det tingliggjorte.²⁵⁷ Denn falske vekselvirkningen

Først og fremst er Bloch en særegen historiker for oss i dag, arven etter Marx er nå så differensiert at vi skal nøye oss med å påpeke at Bloch først og fremst forsterker tradisjonen til å si noe om subjektets muligheter til å gripe sin historisitet. Bloch sørger hele veien for å knytte sine refleksjoner til praksis

En teori uten materielt fundament i virkeligheten ,eller ureflektert praksis er begge mangelfulle. Dette er fenomen som trekker på hverandre, teorien tenger praksis for å bli aktualisert, og teorien må alltid oppdateres for å veilede praksis.

---

²⁵⁷ GA 5, s.329

I motsetning til endel Marxfortolkere, så ser ikke Bloch praksisfilosofi som filosofiens død. Han setter kunnskap i kontrast til endring, men disse må ses som utfyllende til hverandre. Marxismen spør etter en ny type filosofi, en som aktivt er med på å forme verden. En ureflektert marxisme uten filosofi kan ikke gi sann endring, fordi bare endring som står i et formidlet forhold til virkeligheten frihetens rike, det nye. En filosofisk endring må derfor ta opp i seg en analyse av de eksisterende betingelser, de objective tendenser og de reelle muligheter.²⁵⁸

Denne filosofiske endringen finner sted i fremtidens horisont, derfor kan den ikke betraktes eller fortolkes-slik tidligere filosofi begrenset seg til. Men den kan forstås ved hjelp av en teori-praksis- en håpsfilosofi. Endringene kommer til syne som en egenskap av denne teori-praksis, fra dennes kunnskapsfundament. Bloch vil gjerne etablere en teori som står i kontrast til skuen og gjenerindring alene.

Bloch sier i innledningen²⁵⁹ at filosofiens eneste håp til å eksistere i fremtiden, er at den reflekterer over den faktiske verden, men filosofien har gått som katten rundt grøten. Den nye filosofien er ikke uten risiko, den peker mot noe som kan ødelegges eller oppfylles. Den nye filosofien må ha kunnskap om håpet, og bare dette håpet vi vet noe om-som doct spes.fremtiden ahr en ukjent og åpen karakter, men vi kan likevel oppnå delvis kunnskap gjennom håpets formidling En håpsbasert filosofi, og en rettet inn på å fullføre fremtiden er ikke uten praksis.

Håpsprinsippet kan her forstås som et blandingsprodukt, en nyskapning som kombinerer bade teoretiske og handlingsorienterte trekk. Dette klargjør ikke nødvendigvis dette prosjektet, og en kan lure på hva som skal være annen motivasjon enn den tidligere omtalte hungeren. Det eksisterer et gap mellom oss og verden, og håpet er en motgåelse av bevisstheten om at vi er forgjengelige, dette rommet mellom resignasjon og opprør mot dette faktum. verden og vår kunnskap om den er adskilt, og dette gapet fordrer handling for bli litt mindre meningsløst

Mot slutten av *Das Prinzip Hoffnung* siterer Bloch Thomas Wolfe, som tegner et dystert bilde av det korte og strevsomme menneskelivet. Dette livet er på ingen måte verdt å leve, men likevel er ikke døden svaret²⁶⁰

---

²⁵⁸ GA 5, s.327

²⁵⁹ „ Philosophie wird Gewissen des Morgen, Parteilichkeit für die Zukunft, Wissen der Hoffnung haben, oder sie wird kein Wissen mehr haben”. GA 5, s.5

²⁶⁰ GA 5. S.1623

Bloch limer her inn sitater fra sine tidligere verker, men en betegnende optimistisk grunntone i en kontrastenes epoke : I *Geist det Utopie* blir jo nettopp dette håpet en drift til å stemme overens med seg selv, den mobiliserer sjelen sier Bloch, Og betegner denne medskapende tankeprosessen som en utkrystallisering av virkeligheten. En prosess som både tenker ting utav sin sammenheng og inn i den virker som en kompassnål inn det fremtidige, den dreier rundt oss, men har ingen bevissthet om sin retning. Det strevende mennesket er utstyrt med kapasitet til stille pilen riktig vei. For Bloch er ikke eksistensen noe vi er underlagt, men en menneskapt fenomen som kan endres. Det subjektive håpet blir retningsansvining, et kart som leder oss mot en bedre fremtid. Dette vi konstituerer vi i samspill med de muligheter some forelagt oss. Dette håpsønsket er et grunnleggende trekk ved all menneskelig aktivitet, og det motiverer oss til handling.²⁶¹

Det nihilistiske finner ikke overraskende noen alliert hos Bloch, håpet motiveres oss til å overskride vanskelige tider. Bare håpet forbinder teori med praksis, dette strevende og motiverende håpet for Bloch, det peker ut av elendigheten.

Den som vil lese historien etter Blochs metode, må operere med et dertil passende begrep om både tid og nåtid. I forbindelse med *Øyeblikkets mørke* sier Bloch:

“Dieser ganz punktueller Jetzt-Augenblick ist noch nicht “in die Zeitreihe” eingetreten”²⁶², eber er konstituiert Zeit als “Herausgehenweise”²⁶³ aus dem Augenblicksdunkel.”

Denne videreføringen er alltid en som samnefaller forover i retning av noe fremtidig. Så lenge fremtid er et avgjørende tidsmodus, så tilhører den også enhver kjerneidentitet, som beveger og forandrer den etter de ytre begreper.

Når historien ordnes etter fremtiden modus, så taper den kronologiske oppdelingen av historien betydning, Fortiden interesserer oss ikke som avsluttet historie I seg selv, Etter et konkret-utopisk aspect vurdert enten som noe avsluttet, eller som noe som enn ikke har funnet sin realisering eller oppfyllelse (som kan peke til, referere til das erinnernd.

På denne forståelsen blir samtiden til en formidlingsrom, eller forbindelsesledd mellom fortid og fremtid. Bloch støtter seg til sitater fra G. Lukács, so

---

²⁶¹ Håpløshet er i seg selv, forstått i et tidsperspektiv og som et innhold. Det er noe som aldri kan støttes, og som alltid kommer i konflikt med menneskelige behov. Se GA 5, s.3

²⁶² GA 13, s.151

²⁶³ GA 15, s.104

gjennomgående forstår samtida som et stort forgreining av omstendigheter og konkrete avgjørelser.

Finnes det et mål med historien? Sagt på en annen måte: er det klasseløse samfunnet alle historiske prosessers mål? Hvor henter Bloch ideen om det foregripende fra? Bloch gjør som sin store læremester Marx og tar utgangspunkt i den samfunnsøkonomiske analysen, men utvider betydelig og gir rom for en vurdering av den psykologiske og kulturelle dimensjonen.

Blochs filosofi er flertydig. På samme måte som han forholder seg til politisk praksis, han er begeistret, høylytt, river leseren med inn i sine tankerekker. Kanskje er det den litterære og estetiske stilen som bidrar til dette, de underfundige innledningene, som forsiktig sirkler inn temaet, før det for alvor underkastes en "Blochiansk" analyse, som ikke lar mye stå tilbake i sin opprinnelige form. Kategoriene og språket hever utopien til noe absolutt og mangfoldig. Det leder til forestillinger stiller seg åpen for dem.

Ernst Bloch og det bevegelige nå-historiefilosofi mellom Marx og religion

"Allegory and communism make strange bedfellows"²⁶⁴ En tilsynelatende underlig filosof, tilsynelatende motsetningsfylte ideer, men som vi skal prøve å vise i det følgende er dette forsøk på syntese som har en legitim plass i idehistorien. Enhver marxistisk tenkning som trekker inn materiale fra religion vekker fremdeles oppsikt. Selv om med det er en stund siden frigjøringssteologiens feiring av Ernst Bloch bidro til nye retninger i teologisk refleksjon, illustrer mye hos Ernst Bloch spenninger i den moderne europeiske tenkningen; mye er skrevet om hermeneutikk og marxismen, og vi skal forsøksvis forholde oss til deler av den kritiske teori. Når Bloch fremstiller håpets bevegelse gjennom historien, så ender denne transformasjonen av religiøse ideuttrykk i en sekularisering. Bloch ønsker å forsterke marxistisk tankegods, gi det en ekstra dybde og anvendbarhet. Frigjøre dens potensial slik at den kan forklare verden og viktigst av alt; Skape fred og frigjøring-intet mindre. Å lese Bloch er å lese

---

²⁶⁴ *Marxism and form*, Fredric Jameson s.116. Jameson vurderer Blochs filosofiske virke som et forsøk til å gjøre for marxismen hva de fire meningsnivåene gjorde for middelalderens kristendom-slik vi kjenner dem som betydning etter historisk, allegorisk, moralsk og mystisk erfaring.

dette brennende ønsket som alltid er til stede; et langt filosofisk virke som strekker seg over tre verdenskriger, eksil og europeisk jernteppe.

Lyset i historien-romantikk og opplysning

Bloch kan sies å være lysets filosof, vi finner stadig vekk skinn, demring, morgenrøde og forskjellige grader av belysning som en del av metafor-bruken. Det moderne meningstapet må forsones gjennom en storstilt frigjøring, en devise som vel forekommer gammelmodig, men som er grunnlaget for i alle fall de moderne sosiale utopier. Der romantikken forteller oss at rasjonaliteten isolerer mennesket i fra sine naturlige omgivelser, ved hjelp av Rousseau stiller han opp en formidling mellom opplysning og romantikk.

i utopi-historien inngår et forståelse av naturrettens utvikling og fremfor alt en velvillig innstilling til sosial organisering, ikke bare en begrensning for å hemme de grunnleggende utspekulerte skapningene hos Hobbes, men en regulering som skal åpne opp for frigjøring av individets realisering samtidig som alle grunnleggende behov er dekket .

som vil skal konsentrere ned til å forholde oss til historieprosessen hos Bloch, slik den forstås etter forståelsen av en sekularisering, men hvor opprinnelige religiøse ideer går inn i nye forbindelser. Bloch stiller ikke bare det tradisjonelle marxistiske kravet til filosofien, men vil gå inn å forstå oppkomsten og utbredelsen av ideer Bloch bruker hele livet på å bekjempe

Det som ikke er ferdigstilt

Verdensprosessen hos Bloch betyr å tale om noe som ikke er ferdigstilt, noe som fremdeles er et eksperiment. Handlende mennesker bringer det videre, men ikke nødvendigvis til det bedre. Mennesket står altså på spranget inn i fremtida, det må sies å være en rimelig forklaring, fremtiden kommer jo alltid i neste øyeblikk...eller? Bloch bruker i et intervju et bilde på en historieutvikling det kroppen fremdeles ikke vet hvor hodet er, ”daß die Welt noch nicht weiß, wo ihr der Kopf steht”²⁶⁵. Det dreier seg alltid om menneskenes historie, denne filosofien undersøker mulighetene for å realisere menneskets målsetninger, på samme måte som Ptolemaios setter jorden i sentrum tar Bloch utgangspunkt i mennesket. Hvis vi dukker ned i en passasje i

---

²⁶⁵ R. Traub, H. Wieser (Hrg): Gespräche mit Ernst Bloch, Frankfurt am Main 1975 s.18

verket, kan vi forsøke å komme Bloch nærmere: Han påviser en linje fra Ptolemaios i bibelen, en geosentristisk linje, selvom Blochs interesse ikke er astronomi, men heller å sette menneskelige tema,

” *der Erde als Schauplatz der menschlichen Gesichte*”

Bloch vil altså finne tilbake til en måte å betrakte himmellegeme på, som ikke fjerner jorda fra tingenes midte.²⁶⁶ Konsekvensen av den gamle mekanikken manglende potensial for å gripe menneskets muligheter, så er det mulig å finne vitenskapelig mark. En arverekke fra Ptolemaios er å finne bibelen, og Augustins Civitas dei nå er denne riktignok ikke noe som skal erstatte astronomiske beregninger eller det heliosentriske system, sier Bloch, men det har likevel en slags metodologisk eksistensberettigelse likevel, fordi det sette hendelser inn i en referanseramme av menneskelig viktighet. Det som først virker som en trang til å fortolke all vitenskap til å passe inn idet utopiske prosjektet, er altså egentlig et humanistisk prosjekt. Civitas Dei utspiller seg på jorda. Den bibelske orden dreier seg ikke om jakt på referansepunkter, den er relativitetsfri, men er et verdisystem med vekt på status, eller rangproblemer, som Bloch kaller det.²⁶⁷ På denne måten greier Bloch å presse Bibelen inn i sitt ateistiske prosjekt, nettopp fordi et konsekvent fokus på menneskets frelsesarbeid gradvis innsetter mennesket som hovedperson i denne jordiske utopiske rommet. Siden dette dukker opp i et kapittel som omhandler geografiske utopier og den romlige vitenskapens utvikling, finner vi her en dertil passende ordbruk. Bloch hevder at den menneskelige sivilisasjonen har patrioter som alltid vil betrakte den som universets hovedstad., i det minste som et sted som er i ferd med å utvikle seg til det.

En uferdig verden

Hos Bloch kan ikke bare virkeligheten erkjennes som den er, først når en tar i betraktning dens iboende muligheter kan en erkjenne og vurdere den helt. At mennesket er potensielt skikket og disponert til det, er en grunnide vi finner allerede i innledningen til verket:

---

²⁶⁶ Er liegt auch keineswegs außerhalb der Wissenschaft, er liegt nur außerhalb der total gemachten, als dies Totalität ohnehin unhaltbaren alten Mechanik GA 5, s. 920

²⁶⁷ GA 5, s.921

” Was den Menschen treibt, ist ein Gefühl des Mangels, den er aus Selbsthaltung zu überwinden trachtet. Im Leiblichen ist er der Hunger, darüber hinaus das Empfinden, daß in dieser Welt etwas nicht so ist, wie es sein soll. ” Ich rege mich. Von früh auf sucht man. Ist ganz und gar begehrlieh, schreit. Hat nicht, was man will.”²⁶⁸
Den uferdige verdens trekk er dette nåets mørke, som et erkjennelsesproblem. Enkelt utlagt: Først når vi får avstand til et fenomen er det mulig å erkjenne det-dette vil også gjelde i historiefilosofien, ikke bare som vanskelig tilgjengelig erkjennelse, men ” Dunkel des gelebten Augenblicks” –den konvensjonelle fremstillingen av historien betoner kontinuitet.

Bryte ut av historiens tvangstrøye?

Så hva ville det si å sprengte dette kontinuiteten, historien forstått som en rekke av fullt ut forståelige hendelser stilt opp på rekke? Opp mot forestillingen om historien som en rekke kausale hendelser betones nåets ste for håpet-forståelsen av tid er avgjørende for å forstå håpets rolle . Bloch nærer selvfølgelig en mistro til opplysningstidas fremskrittsidealer, og vil gjerne betone produksjonskreftenes rolle-uten å forfalle til teknologideterminisme eller mekaniske fortolkninger.

Bloch-en dogmatisk tenker?

I vår tid er ofte marxistiske tenkere betegnet som dogmatisk, ofte et synonym for unyansert eller stivbent. Å sette dette belastende betegnelsen på Blochs ideer er tilsynealtende feilaktig; Blochs filosofiske kategorier fremstår på et nivå som åpne og ikke alltid konkluderende. ”Det nye” er en egen kategori, og danner sammen med horisont et grunnlag for den grunnleggende mulighetskategorien. Dogmatikk kan vi bestemme etter flere epokers oppfatning; en klassisk avgrensning vil være en lære og tankesystem mot skeptisimen, en dogmatiker vil holde fast på påstander til tross for motargumenter. Bloch er dogmatisk i den forstand at han kan sies å bedrive metafysisk tenkning, den forsøker ikke å kartlegge erkjennelsens grenser eller natur. Dogmatikken viser seg i en systematisk og sammenhengende fremstilling. Dessuten vil dogmatikk ha en viss tilknytning til den jødisk-kristne trossystem, hvor rabbinere og teologer forsøkte å beskytte den guddommelige åpenbaring mot trosangrep
Å studere Bloch betyr å stille seg åpen for alle disse begrepene, og samtidig gripe deres dynamiske karakter-samtidig er dette en grundig og uhyre presis tradisjon hvor det ikke er rom for omtrentlighet med begrep eller innhold. Vi finner bak det tungt

---

²⁶⁸ GA 5, s.21

metafysiske ordbruken en tilbøyelighet til å gå langs oppmerkede løyper, men også en retning i tenkningen, det hviler en prinsippfasthet bak det hele. Det er alltid som er siktemålet her. Bloch sørger for et perspektiv til filosofien

Bloch har tilsyneelatende et forholdvis helhetlig prosjekt gjennom hele tekstproduksjonen. Bloch skriver alltid utifra et ønske om å sette menneskers frigjøring på dagsorden; intet mindre.

Bloch har i flere tekster klarlagt sitt forhold til begrep som sannhet og frihet, og må sies å ha et gjennomgående helhetlig forhold til dette,²⁶⁹ gjennom praksis viser filosofien seg, den realiserer sitt innhold i verden, i motsetning til mer nihilistiske innstillinger. Dogmatikk viser Bloch inntrengende måte med tankene om håpets uforanderlighet, det er dette som er sentralt i Adornos innvendinger mot Blochs tenkning, at prinsippet ikke er prinsipielt²⁷⁰ Tro og kjærlighet spiller ikke den samme rollen, som den antatt venstre-aristoteliske overveininger om materien som formenes opphavsskjød, som et prinsipp for individualisering og kvantitet²⁷¹

Kunne dele opp håpet; slik at Blochs utopiske visjon ble virkelighet

Innholdet I denne utopien må forstås som en kontinuerlig prosess, slik som vi finner målet I slutten av Das Prinzip Hoffnung:

“Die wirkliche Genesis ist nicht am Anfang, sondern am Ende, und sie beginnt erst anzufangen, wenn Gesellschaft und Dasein radikal werden, das heißt sich an der Wurzel fassen”²⁷²

Denne storslåtte patosfylte avslutningen er for så vidt i stil med verkets pretensjoner, hvor historiens grunnlag er det arbeidende og skapende mennesket. Når dette subjektet har kommet løs fra undertrykkelsen, så kan Heimat grunnlegges i verden. Veien som fører til dette målet er bestemt gjennom kombinasjonen av det latente innholdet i prosessen med subjektiv innsats, som forvandler dette foreliggende latente innholdet i virkeligheten. Ut av dette følger at en tilsvarende bestemthet i naturverden ikke inngår i denne prosessen, siden virkeliggjørelsen av målet blir et håp. Det eksisterer kun et alternativ til den ekte utopien; barbariet.

---

²⁶⁹ GA 10, Philosophische Aufsätze zur Objektiven Phantasie s.573 ff. Nevner Bloch bl.a de forskjellige historiske revolusjonære skikkelser som foregripelser av den siste ”befrielseskampen for menneskeheten”-s.578

²⁷⁰ Noten zur Literatur II s.148

²⁷¹ GA 7, hvor vi finner utlegninger om dette på s.152-164

²⁷² GA 5, s.1628

Blochs filosofi er flertydig, på samme måte som han forholder seg til politisk praksis, han er begeistret, høyløst, river leseren med inn i sine tankerekker. Kanskje er det den litterære og estetiske stilen som bidrar til dette, de underfundige innledningene, som forsiktig sirkler inn temaet, før det for alvor underkastes en Blochsk analyse, som ikke lar noe stå tilbake i sin opprinnelige form-Den metafysiske form og uttrykksmåte hever utopien til noe absolutt, mangfoldig, eksaltert, leder til forestillinger stiller seg åpen for dem. All metafysikk, også den utopiske, er en filosofi om det absolutte, ontologien er vitenskapen om det værende, teologien blir en vitenskap for å legitimere det høyeste gode. Både religion og vitenskap har det til felles at de søker å legitimere det høyeste gode.

men grensene mellom det religiøse og politiske fremstår ikke som avgjørende for dette prosjektet; å klargjøre utopiens forhold til religionen er på sett og vis å ta utgangspunkt i et utydelig skille, dette er et uforsonlig paradoks i dette verket, Matematikkens innvirking på tid og rom skal vi heller ikke se helt bort ifra; Abstrakt rom og tid.begreper har sitt opphav i en epoke som kan avgrenses etter samfunnsmessig produksjon; vareproduksjonens epoke er knyttet til en abstrakt tidsforståelse, motsvarende kan vi spore opp en stofflig-konkret tid, som fremstiller bruksverdi-forstått som konkret tid. Den samfunnsbetingede utformingen av vareanalyse er en betingelse for Blochs tenkning, samtidig som han beholder de religiøse temaer

Interessen for Bloch idag

Vi har funnet spenninger, synteser, mer eller mindre heldige kombinasjoner. Bloch står i en rik arv, og i dette forfatterskapet finner vi eksempler på tenkning som illustrerer debatter fra forrige århundre; Ernst sitter i Leipzig fra 1948 til 1961, når muren reises i Berlin, er Bloch for lengst isolert av regimet som idealistisk og revisjonistisk. Tiltross for de økte vanskene med sensur, er Bloch produktiv bak jernteppet.

Bloch er står hele veien i spenningsfeltet mellom en metafysisk historieforståelse grunnlagt på den tradisjonelle filosofien og Marx sin teori som håpets organiserende prinsipp. Bloch insisterer på å stille sammen disse divergerende posisjonene, kanskje er det først og fremst dette besjelede naturbegrepet som knytter sammen tradisjonene.

”Ohne Materie ist kein Boden der realen Antizipation, ohne reale Antizipation kein Horizont der Materie erfaßbar”²⁷³ Alle mulighetene kommer til syne i historien.²⁷⁴

Denne objektiviteten taper filosofiens kritiske potensial, Håpet unndrar seg kritikk, blir et dogme Dette er de sentrale innvendingene Adorno har mot det utflytede håpsprinsippet, se i tillegg samtalen i tilleggsbindet mellom disse to.

Sluttbetraktninger rundt Håpsfilosofien ”Das Prinzip Hoffnung”

Bloch holder seg til den moderne filosofiens brede vei av sentrale metaforer, den språklige filtreringen skygger ikke for våre oppfatningers korrespondanse med en ytre realitet. Filosofiens oppgave for Bloch er som vi vet tilstedighet en enkel sak å bestemme, retningslinjene er definert av Marx og går utover å skulle bestemme relasjonene mellom sinn, virkelighet og språk. Tilsynelatende er ikke dette særlig appellerende for tenkning i vår tid, men heller ikke Bloch opererer med en fullstendig representasjon, verden er ikke fullstendig klar til en sømløs erkjennelse. Å finne berikende beskrivelser, å øke graden av frihet vil fremdeles være prosjektet selv vår tid. å åpne opp verden for at flere skal leve ut sine drømmer og muligheter ligger ikke svært langt i fra det programmet vi finner hos Bloch. I dagens Tyskland ser interessen for Bloch ut til å fylle et behov for å knytte tenkningen sammen med den politiske virkeligheten²⁷⁵, uten å måtte ta til takke med noe som holder seg tett opptil maktens behov for legitimitet. Blochs lange filosofiske virke strekker seg fra Keisertidens Tyskland, to verdenskriger og et delt Europa, og den som vil bidra til forståelsen av det forrige århundret vil finne rikelig med materiale her. Noen av de senere utgivelsene som har konsentrert seg om Bloch har hatt politiske siktemål; hvis en vil begrave alle utopier om sosial rettferdighet for godt, har kritikk av Blochs bånd til DDR gjort oppgaven enkel. For denne typen kritikk kommer ikke Østblokkens diktatur og Stalins ugjerninger som en korrumpert av den sosialistiske utopien, men som en naturlig følge av dens tankeinnhold. Utopiske ideer har altså en innebygd funksjonsfeil som gjør at jakten på dens oppfyllelse med nødvendighet må ende i barbari. Og med en Bloch som hyller Stalin og omtaler Sovjetunionen som en

---

²⁷³ GA 5, s.273-274

²⁷⁴ GA 5, s.556 ”Doch alle Möglichkeiten kommen erst innerhalb der Geschichte zur Möglichkeit; auch das Neue ist historisch.”

²⁷⁵ Ikke overraskende er politiske aktivister på jakt etter å utvide perspektivet, i Tyskland i dag tjener Bloch både som historiefortolker og leverandør av marxistisk spekulasjon, fascismeanalysen står stadig parat til å utfordre.

forløper til innsettelsen av riket på jord på et tidspunkt han burde visst bedre, så blir jobben lett, hvis en ikke skiller disse uttalelsene fra filosofisk virksomhet

Håpsprinsippets nærvær hos Bloch kan ikke relativiseres. Å stille opp objektive muligheter i historien er ikke tilstrekkelig, disse må drives frem av en subjektiv faktor i historie-prosessen. Verdens mulighet til perfektjonering ligger klar, det er menneskets oppgave å klargjøre og perfektjonere den

Verden har et telos-nemlig muligheten for å oppheve fremmedgjørelsen gjennom subjekt og objekt. Verden bærer i seg en enteleki, fra Aristoteles låner han begrepet *Dynamei On* til å klassifisere materien. Materie-begrepet finner sin vei fra Aristoteles via Hegel som innfører det bevegelige momentet men underkaster åndens selvutvikling, er det først Marx som løser oppdraget og knytter materien på den dialektiske spiral.

”Denn die Welt ist ein Experiment, das die Materie durch uns mit sich selber anstellt”²⁷⁶

Hos Bloch finner vi ingen væren og bevissthet som to sider av samme sak, materien forsøkes her befridd fra isolasjonen fra den menneskelige ånd. Den subjektive faktoren må gripe inn i historien for å realisere drømmen om et bedre liv-subjektet bærer i seg en intensjon og objektene en tendens

Som vi har sett vil det være risikofritt å plassere Bloch i den marxistiske tradisjonen, Bloch-interessen i Tyskland i dag kan fremdeles ses på som en bearbeidelse av krigserfaringer og autoritær arv-i øst og vest. og det nye klimaet i Tyskland. Den økende interessen for Bloch kan bety et behov etter en tapt bindeledd mellom den filosofiske arven og den pågående utviklingen av radikal teori-kanskje kan vi betrakte Bloch som en teoretiker fra en moderne epoke som ennå ikke har funnet sted.

Hos Bloch kan vi finne et potensiale for at en annen modernitet kommer til uttrykk. Den reformerer seg selv fortløpende korrektiv og mulighet. I denne sammenhengen fremstår Bloch som en moderne tenker,²⁷⁷ og det er vanskelig å se annet enn opposisjon til begge systemer. Valgmulighetene er enten pluralistisk kjedsomhet eller en monolittisk variant i Østblokken. Å integrere flere perspektiv inn i møtet med denne mangfoldige filosofen kan være nyttig. Marxisme og kristendom, opplysning

---

²⁷⁶ Tendenz-latenz-utopie s.281

²⁷⁷ Bloch, Ernst; Der Mensch des utopischen Realismus, i Bloch-Almanach 17/1998 s.27

og romantikk, er eksempler på spenninger som dukker opp, vi finner flere tilsynealtende motstridende posisjoner

Blochs nærmest innbitte optimisme bør ses i lys av den pessimistiske kulturen han var omgitt av, i en resignert tidsstemning så fungerer dette håpet som næring for evnen til å tenke omkring en annen verden i fremtiden. Denne fremtidsdrømmen blir et *docta spes*, altså et reflektert håp som har er begrunnet i en avklart bevissthet og opplyst viten. Fremtidsutopiens ønskebilde avhenger verken av guddommelig forsyn eller økonomisk determinisme; den er en objektiv mulighet med røtter i systemets motsetninger og kriser. Virkeliggjørelsen av utopien avhenger av en subjektiv faktors praksis, kritisk og frigjørende virksomhet. Bloch kretser inn saken, og engasjementet –Blochs vekt på nuet kan noen ganger låse tenkningen fast til ontologien Beskrivelser er altså utelatt med vilje:

”Eigentliche Bezeichnungen der Zukunft fehlen überlegt, wie bemerkt,(...) weil Marxens ganzes Werk der Zukunft dient, ja überhaupt nur im Horizont der Zukunft begriffen und getan werden kann, jedoch als einer nicht utopisch-abstakt ausgemalten.”²⁷⁸

Bloch utdyper ikke denne prosess-ideen fra Marx, men nøyer seg med å gjengi at fremtiden belyses i en materiell horisont, og denne horisonten knytter seg altså til både fortid og nåtid, det er disse tendensene som må være med for at fremtiden skal kunne begripes og settes i verk.

Det bevisste håpet blir et redskap for å oppdage en historisk dimensjon, og Bloch utarbeider historisk dimensjon i fenomener som ikke tradisjonelt har vært gjenstand for denne typen refleksjon. Det billedrike språket er med på å kommunisere den oversette dimensjonen ved tingene, den som Bloch setter sin lit til som en utgang av den ufullstendige situasjonen²⁷⁹. Hele Blochs intense stil og forkynnende tonen er alltid parat til å lete frem argumentasjon for filosofiens oppgave, å forandre, ikke bare forklare verden.

---

²⁷⁸ GA 5, s.725

²⁷⁹ flere har pekt på likheter mellom detektivens deduktive metode og den kulturdetektivistiske måten å forholde seg til livet I I det 1900-tallets moderne liv

LITTERATURLISTE

Tekster av Ernst Bloch

Gesamtausgabe (GA) Suhrkamp Verlag, Frankfurt

Bd. 1: *Spuren*, 1969

Bd. 2: *Thomas Münzer als Theologe der Revolution*, 1969

Bd. 3: *Geist der Utopie. Zweite Fassung*, 1964

Bd. 4: *Erbschaft dieser Zeit*, 1962

Bd. 5: *Das Prinzip Hoffnung*, 1959

Bd. 6: *Naturrecht und menschliche Würde*, 1961

Bd. 7: *Das Materialismusproblem, seine Geschichte und Substanz*, 1972

Bd. 8: *Subjekt - Objekt. Erläuterungen zu Hegel*, 1962

Bd. 9: *Literarische Aufsätze*, 1965

Bd. 10: *Philosophische Aufsätze zur objektiven Phantasie*, 1969

Bd. 11: *Politische Messungen, Pestzeit, Vormärz*, 1970

Bd. 12: *Zwischenwelten in der Philosophiegeschichte*, 1977

Bd. 13: *Tübinger Einleitung in die Philosophie*, 1970

Bd. 14: *Atheismus im Christentum*, 1968

Bd. 15: *Experimentum Mundi*, 1975

Bd. 16: *Geist der Utopie, erste Fassung*, 1971

Ergänzungsband: *Tendenz. Latenz. Utopie*, 1978

Bloch, Ernst: *Viele Kammern im Welthaus. Eine Auswahl aus dem Werk*. Dieckmann, F. Teller, J (red.) Suhrkamp, 1994

På spor av virkeligheten, oversatt av Trond Berg Eriksen, Gyldendal, Oslo 1972

Bloch, Ernst: *Widerstand und Friede. Friedenspreis des Deutschen Buchhandels*. 1967

Spor, oversatt av Henning Goldbæk, Henning Vangsgaard og Herbert Zeichner, Tiderne Skifter, København 1985

The principle of hope, oversatt av Neville Plaice, Stephen Plaice, and Paul Knight, MIT Press, Cambridge 1986

Andre tekster

- Adorno, Theodor W.: Essays i utvalg. Gyldendal 1992
- Noten zur Literatur. 2.bind Suhrkamp, Frankfurt 1977
- Adorno, Theodor W, Horkheimer, Max: *Opplysningsens dialektik*, Röda bokforlaget, Oversatt Bjurman og Wijkmark, Göteborg, 1981
- Anderson, Dag T.: *Det utsatte nærvær. Historisk og estetisk erfaring i Walter Benjamins filosofi*. Solum forlag. Oslo 1992
- Benjamin, Walter: *Kunstverket i reproduksjonsalderen*. Essay i utvalg, Gyldendal, 1991
- Benjamin, Walter: Gesammelte Schriften 1:2 Suhrkamp, Frankfurt, 1974
- Bibelen. Det gamle og det nye testamentet*. Det Norske Bibelselskap 1978. 5.opplag 1990
- Berman, Marshall: *Alt som är fast förflyktigas. Modernitet och modernism*. Arkiv , Lund 1995
- Blumentritt, Martin: *Hoffnung und Dialektik. Hegel und die Entdeckung der Zukunft im Vergangenen bei Bloch*. S.105-126. I Vorschein Nr.25/26 Jahrbuch 2004/2005 der Ernst Bloch Assoziation.
- Braun, Anneliese: *Vom "Wunschproblem der Muße" zum allgemein freiheitlichen Handeln-emanzipatorische Anwendungen aus dem "Prinsip Hoffnung"* s.15-34 i Vorschein Nr.27/28 jahrbuch 2006 der Ernst-Bloch-Assoziation, Zeilinger, D. (red.) Nürnberg
- Brose, Karl: Ernst Bloch: *Widerstand und Friede*.
- Callinicos, Alex: *Theories and Narratives. Reflections on the Philosophy of history*. Polity Press, Cambridge 1995
- Czajka, Anna: *Das "Gespräch" der Religionen und der Messianismus*. Margarete Susman und Ernst Bloch
- Daniel, Jamie Owen, Tom Moylan (Red): *Not Yet-reconsidering Ernst Bloch*. Verso, London 1997
- Deuser, Hermann, Steinacker (red.) :*Ernst Blochs Vermittlungen zur Theologie*. Chr. Kaiser, München 1983
- Dietschy, Beat: *Ohne ungleichzeitigkeit keine Zukunft*, s.101-111. I Vorschein 27/28
- Engels, Friedrich: *Naturens Dialektik*. Gidlunds förlag 1975
- Engels, Friedrich: Ludwig Feuerbach og slutte på den klassiske tyske filosofien. Teser om Feuerbach. Oktober forlag, Oslo 1981

- Eriksen, Trond Berg: *"Ernst Bloch – homo viator"*. I *Egne veier*, Universitetsforlaget, Oslo 1997, s. 301-325
- Holz, H.H.: *Logos der Unfertigen Welt. Ernst Blochs Philosophie der unfertigen Welt*. Luchterhand Verlag, Darmstadt 1975.
- Hudson, Wayne: *The marxist philosophy of Ernst Bloch*, Macmillan, London 1982
Ernst Bloch: Ideology and postmodern social philosophy. Canadian
- Jameson, Fredric: "Ernst Bloch and the future" I: *Marxism and form*, Princeton university press, Princeton 1971, s. 116-159
Aesthetics and politics. Med etterord av Fredric Jameson. Verso, London 1994
- Jensen, Ole: Historisk-poetisk materialisme. Et bidrag til kritik af Ernst Blochs naturforståelse. I Kritik nr.39, 1976
- Jonas, Hans: *The Gnostic religion. The message of the alien God and the beginnings of Christianity*. 2.utgave. Beacon Press, Boston 1963
 Journal of political and Social Theory. Vol. 7, Nos.1-2 (Winter, 1983)
- Journal Jameson, Fredric: "Ernst Bloch and the future" I: *Marxism and form*, Princeton university press, Princeton 1971, s. 116-159
- Krogh, Thomas: *Fra Frankfurt til Hollywood. Frankfurterskolen 1930-1945*, Aschehoug, Oslo 1991
- Kümmel, Friedrich: *Artikel: "Hoffnung"* I Theologische Realenzyklopedie Band 2, Walter de Gruyter Verlag 1977
- Marx, Karl: *Filosofins elände*. Arbetarkulturs forlag, Stockholm 1949
- Marx, Karl: *Skrifter om den materialistiske historieopfatning. Tekster I utvalg oversatt av T. Rønnow*. Oslo 1991
- McCarthy, Georg E. (red.): *Marx and Aristotle. Nineteenth-century german social theory and classical antiquity*. Rowman & Littlefield, Maryland, USA 1992
- Müller, Horst: *Praxis und Hoffnung. Studien zur Philosophie und Wissenschaft gesellschaftlicher Praxis von Marx bis Bloch und Lefebvre*. Germinal Verlag, Bochum 1986
- Novack, George: *The Origins of materialism. The evolution of a scientific view of the world*. Pathfinder, New York 1993
- Rees, John (ed.): *The revolutionary ideas of Frederick Engels*. International Socialism 65, special issue London 1994
- Rohrbacher, Klaus (hrsg.): *Zugänge zur Philosophie Ernst Blochs*. Frankfurt am Main

1995.

Schiller, Hans-Ernst: *Jetztzeit und Entwicklung. Geschichte bei Ernst Bloch und Walter Benjamin*. s. 175-193. Text+Kritik, Sonderband Ernst Bloch, München 1985

Zudeick, Peter: *Der Hintern des Teufels. Ernst Bloch-leben und Werk*. Elster Verlag, GmbH, 1987

Zeitlinger, Doris: *Georg Lukács und Ernst Bloch-Geschichte und Klassenbewußtsein als Kristallisationspunkt I* Jahrbuch der Georg-Lukacs-Gesellschaft IV, Aisthe Verlag Bielefeld 2000.

Zimmer, Jörg: *Die Kritik der Erinnerung. Metaphysik, Ontologie und geschichtliche Erkenntnis in der Philosophie Ernst Blochs*. Dialectica Minora 7/8. Dinter, Köln 1993

Zimmermann, Rainer E.: *Subjekt und Existenz. Zur Systematik Blochscher Philosophie*, Philo Verlag, 2001

Zipes, Jack: *The messianic power of fantasy in the bible*.

Zwerens, Gerhard: *Ernst Bloch als Nietzscheaner oder die Lust am erektiven Denken*, i*Utopi – kreativ* Heft nr. 15, (november 1991) s. 79-87

Widmer, Peter: "S ist noch nicht P" i: Burghart Schmidt (red.): *Materialien zu Ernst Blochs "Prinzip Hoffnung"*, s. 339-350